

SH.N. MURATOVA, O.X. QOSIMOVA

KASBIY PSIXOLOGIYA, KASBIY PEDAGOGIKA

O'QUV QO'LLANMA

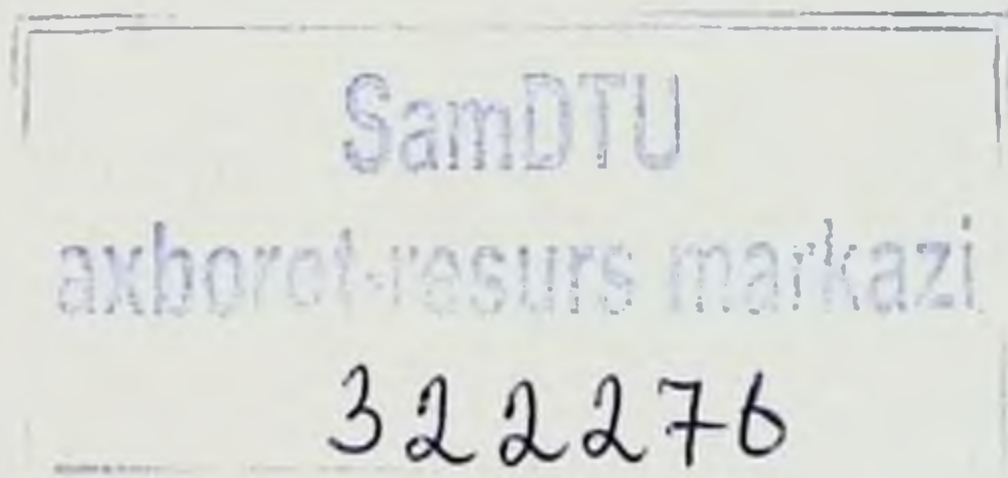
**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYLAR VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT TIBBIYOT UNIVERSITETI**

SH.N. MURATOVA, O.X. QOSIMOVA

PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA KAFEDRASI

KASBIY PSIXOLOGIYA, KASBIY PEDAGOGIKA

O'QUV QO'LLANMA

Samarqand – 2025

UDK: 159.9(075.8)

KBK: 88.8ya73

M 69

Muallif; SH.N. Muratova, O.X. Qosimova "Kasbiy psixologiya, kasbiy pedagogika" o'quv qo'llanma. "Kreativ fikrlash nashriyot matbaa uyi" 126 bet

ISBN: 978-9910-8122-3-1

Mazkur o'quv qo'llanma oliy ta'lim muassasalari talabalarida kasbiy psixologik, pedagogik sifatlarini shakllantirish, ularni kasbga tayyorlashda muhim o'rin tutadi. Zamonaviy sharoitda fanni o'qitish talaba yoshlarni ilm-fan, texnika va texnologiya sohalarida erishilayotgan ilg'or yutuqlar, umuminsoniy g'oyalar, milliy qadriyatlarga tayangan holda tayyorlash, ularda pedagogik - psixologik madaniyatni rivojlantirish, ijodiy-texnik tafakkurni tarkib toptirish, yetakchi faoliyatini to'g'ri tashkil etish malakalarini hosil qilishga yo'naltirilgan ma'lumotlarga ega bo'ladilar.

Данное учебное пособие направлено на «Профессиональная психология» роль в формировании профессиональных психологических качеств у студентов вуза, их профессиональной подготовке. Педагогическая наука в современных условиях готовит студентов на основе передовых достижений науки, техники и технологий, общечеловеческих идей, национальных ценностей, развития педагогической и психологической культуры, формирования творческого и технического мышления, лидерства. У них будет информация, направленная на развитие организационных навыков.

This tutorial is aimed at the "Professional Psychology" role in the formation of professional psychological qualities in students of a university, their professional training. Pedagogical science in modern conditions prepares students on the basis of advanced achievements of science, technology and technology, universal human ideas, national values, the development of pedagogical and psychological culture, the formation of creative and technical thinking, leadership. They will have information aimed at developing organizational skills.

KBK: 88.8ya73

M 69

Taqrizchilar:

Sh.D. Xayitova - Samarqand Davlat tibbiyot universiteti "Pedagogika va Psixologiya" kafedrasi v.b., dotsenti, (PhD)

O.S. Qodirov – Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti "Amaliy psixologiya" kafedrasi mudiri, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsenti

Ushbu o'quv qo'llanma Samarqand Davlat tibbiyot universitetining 2025 yil 5-apreldagi "A/F-150" sonli buyrug'iga asosan nashrga ruxsat berilgan

ISBN: 978-9910-8122-3-1

© "Kreativ fikrlash nashriyot matbaa uyi", 2025– yil

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 7 fevral 2017 yil farmoni bilan 2017—2021 yillarga mo'ljallangan O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini ishlab chiqilishi ta'lim sohasini davlat siyosatida ustuvor o'rin tutishi bilan birga keng jamoatchilik ishtirokini ham talab qilishiga alohida e'tibor qaratadi. Shu o'rinda talabalarni kasbga yo'naltirishda Kasbiy psixologiya, kasbiy pedagogika fani kategoriyalarini o'rgatish muhim vazifalardan sanaladi.

Zamonaviy tibbiyot sohasi har tomonlama yetuk, malakali, psixologik barqaror va kasbiy jihatdan yetuk mutaxassislarni tayyorlashni talab qiladi. Inson salomatligi bilan bog'liq bo'lgan har qanday faoliyat turida nafaqat nazariy va amaliy bilimlar, balki mustahkam psixologik tayyorgarlik ham muhim rol o'ynaydi. Shu bois, tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalar uchun kasbiy psixologiya, kasbiy pedagogika fani alohida ahamiyatga ega bo'lib, u kasb tanlash, kasbiy o'sish va shaxsiy taraqqiyot kabi muhim jarayonlarni ilmiy asosda o'rganishga xizmat qiladi.

Tibbiy kasblar o'z mohiyatiga ko'ra yuqori darajadagi mas'uliyat, insonparvarlik, psixologik barqarorlik, sabr-toqat, muloqot madaniyati va empatiya kabi fazilatlarni talab etadi. Ushbu ko'nikma va sifatlarni rivojlantirish uchun esa kasbiy psixologiyaning nazariy va amaliy asoslarini chuqur o'rganish zarurdir. Qo'llanmaning asosiy maqsadi - tibbiyot sohasi talabalari va mutaxassislarining kasbiy shakllanish jarayonida yuzaga keladigan psixologik omillarni aniqlash, tahlil qilish va ularga samarali yondashuvlarni ishlab chiqishdan iborat.

Mazkur o'quv qo'llanmada kasbiy psixologiyaning umumiy masalalari, kasb tanlash motivatsiyasi, shaxslararo munosabatlar, kasbiy o'zlikni anglash, shaxsning kasbiy kamoloti, shuningdek, kasbiy ta'limga qo'yiladigan zamonaviy talablar kabi dolzarb mavzular yoritilgan. Ayniqsa, tibbiy ta'limda qo'llanilayotgan noan'anaviy o'qitish usullari, kasbiy tarbiya, pedagogik yondashuvlar va kasblar klassifikatsiyasi kabi jihatlar amaliy misollar asosida bayon etilgan.

Shuningdek, O'zbekiston tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tajribalarni joriy etish orqali kasbiy ta'limni modernizatsiya qilish borasida olib borilayotgan islohotlar, xalqaro standartlarga mos o'quv rejalari, klinik-amaliy mashg'ulotlar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari ham e'tibordan chetda qolmagan.

Qo'llanma tibbiyot yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar, rezidentlar, o'qituvchilar va psixologlar uchun mo'ljallangan bo'lib, ular kasbiy shakllanishning murakkab va uzluksiz jarayonida shaxsning psixologik rivojlanishini chuqur anglab, o'z kasbiy yo'lini to'g'ri belgilab olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

I BOB. KASBIY PSIXOLOGIYA FANIGA KIRISH. KASBIY PSIXOLOGIYANING UMUMIY MASALALARI

Reja:

1. Kasbiy psixologiya fanining predmeti, maqsad va vazifalari.
2. Kasbiy psixologiya fani va uning asosiy tarmoqlari .
3. Kasbiy psixologiya fanining shakllanish tarixi.
4. Kasbiy psixologiyaning boshqa fanlar bilan bog'liqligi.

Tayanch so'zlar: *psixologiya, kasb psixologiyasi, rux, aks ettirish, psixika, Aristotel, refleks, empirizm, faktlar, jarayonlar, individual xususiyatlar, vazifalar, psixik holatlar. prinsip, determinizm, ong, faoliyat, amaliyot, nazariya, soha, ijtimoiy psixologiya, psixika, tadqiqot, psixik taraqqiyot, ijtimoiy borliq.*

1.1-§. Kasbiy psixologiya fanining predmeti, maqsad va vazifalari.

Kasbiy psixologiya fani insonning mehnat faoliyati bilan bog'liq psixologik jihatlarni o'rganadi. Bu soha odamlarning kasb tanlash jarayoni, ish joyidagi samaradorligi, motivatsiyasi va professional rivojlanishini tahlil qiladi. Asosiy maqsad – odamlarning o'ziga mos kasbni topishi, ishda muvaffaqiyat qozonishi va psixologik jihatdan barqaror bo'lishiga yordam berish. Kasbiy psixologiya shaxsiy qobiliyatlar, qiziqishlar va ish sharoitlari o'rtasidagi muvofiqlikni aniqlashga e'tibor beradi. U shuningdek, stress, charchoq yoki kasbiy yo'nalishdagi qiyinchiliklar kabi muammolarni hal qilish usullarini ishlab chiqadi. Bu fan nafaqat individual odamlar, balki tashkilotlar uchun ham muhim, chunki xodimlarning kasbiy mosligi umumiy samaradorlikka ta'sir qiladi. Tibbiyot, ta'lim yoki sanoat kabi sohalarda kasbiy psixologiya mutaxassislarning ishga tayyorgarligini va uzoq muddatli faoliyatini qo'llab-quvvatlaydi. Bu sohada psixologik testlar, maslahatlar va treninglar kabi usullar ko'p qo'llaniladi. Kasbiy psixologiya inson va uning mehnat dunyosi o'rtasidagi ko'prik vazifasini o'taydi.

Kasbiy psixologiya fanining predmeti: Kasbiy psixologiya insonning mehnat faoliyati va kasbiy muhitdagi psixologik holatlarni, xulq-atvorini, shaxsiy xususiyatlarini va ish jarayonidagi o'zaro munosabatlarni o'rganadi. Bu fan odamlarning kasbiy faoliyatdagi motivatsiyasi, mahsuldorligi, stressga chidamliligi va ish joyidagi psixologik qulaylik kabi masalalarni tahlil qiladi. Umuman, kasbiy psixologiya insonning o'z kasbiga mosligi, uning ish muhitida rivojlanishi va samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Kasbiy psixologiya fanining maqsadi: Kasbiy psixologiya fanining asosiy maqsadi – insonning kasbiy faoliyatini optimallashtirish, ish joyida uning psixologik salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga yordam berish va tashkilotlarning umumiy samaradorligini oshirish. Bu soha shaxs va jamiyat manfaatlarini uyg'unlashtirib, mehnat jarayonini inson uchun qulay va samarali qilishni ko'zlaydi.

Kasb psixologiyasining ob'ekti - shaxsning kasb bilan hamkorligi yoki o'zaro bog'liqligidan iborat. Kasb psixologiyasi psixologiya fanining mustaqil sohasi bo'lib, u o'zining tadqiqot predmeti va ob'ektiga ega.

Kasbiy psixologiya fanining vazifalari:

- Ishchilarning kasbiy qobiliyatlarini aniqlash va baholash.
- Mehnat jarayonida psixologik muammolarni bartaraf etish usullarini ishlab chiqish.
- Ish joyida motivatsiya va jamoaviy ruhni oshirishga xizmat qiluvchi strategiyalarni taklif qilish.
- Kasbiy stress va charchoqni kamaytirish bo'yicha choralar ko'rish.
- Tashkiliy xulq-atvor va rahbarlik uslublarini takomillashtirishdan iborat.

Har bir inson hayotida kasbiy faoliyat muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarining ilk qadamlaridanoq uning kelajagi to'g'risida o'ylab qolishadi. Farzandlarining qiziqish va qobiliyatlarini kuzatish orqali ularning kasbiy kelajagini aniqlashga harakat qiladilar. Ayniqsa, maktabda beriladigan ta'lim-tarbiya o'quvchining turli fanlarga bo'lgan tanlovli munosabatini keltirib

chiqaradi, ayrim bolalarda esa qaysidir fanlarga bo'lgan qiziqishi tez seziladi, ya'ni tasviriy, musiqaviy va hokazolar. O'smirlik davriga kelib, muammo yanada kuchayadi. Ko'pgina o'quvchilar va ota-onalarga qanday kasbni tanlashlari oldindan ma'lum bo'ladi: ular "Men shifokor bo'laman", "Bizning o'g'limiz, qizimiz, tibbiyot insitutiga hujjat topshiradi. Shunday bo'lsada, kasbiy maqsadlarning aniqligi va ularni ruyobga chiqishi bo'yicha xavotirlanish holatlari sezilib turadi. Omadsizlikka uchrasa-chi ayrim o'quvchilar uchun to'qqizinchi sinfni bitirgach, kasbiy yo'nalishlarini tanlash - eng dolzarb masala bo'lib qoladi.

Ko'pgina maktab bitiruvchilari kelajakda kim bo'lsam ekan yoki qaysi sohani mutaxassisi bo'lsam ekan - degan savolni o'z oldilariga qo'yib, kasb tanlash muammosiga duch kelishadi. Natijada o'quvchilar tomonidan mutaxassisliklar tasodifan tanlanadi. Hech qanday maxsus tayyorgarlikka ega bo'lmasdan yoki kasbiy kelajagini tushunib yetmasdan maktab bitiruvchilarining bir qismi darhol ishga joylashadi. Bunda kasb dunyosida o'z o'rmini qidirish o'zgacha ma'noga ega bo'ladi. Kasb hunar kollejiga kirgan yoshlar uchun kasb tanlash muammosi to'liq yechilmagan bo'ladi. Ularning bir qismi tanlovning to'g'riligiga o'qishning birinchi yilidayoq ikkilanib qolishadi, boshqalari - mustaqil kasbiy faoliyatning boshida, ayrimlari-kasb bo'yicha 3-4 yil ishlagandan keyin, yoshlarning ayrimlari kasb maktabini bitirib, egallagan kasbi bo'yicha ish topa olmaydilar va ishsizlar qatoriga qo'shilib qoladi. Demak, ular uchun kasb tanlash muammosi yana dolzarb bo'lib qolaveradi. Psixologik toliqish, xavotirlanish, kelajakka nisbatan ishonchsizlik, bilan qarash mehnat olamida o'zini topishida ma'lum qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar oldida ishga joylashish muammosi paydo bo'ladi. Kishilarning individual-psixologik xususiyatlarini kasb talablari bo'yicha kasbiy tayyorgarligiga mosligini aniqlash uchun qator mutaxassisliklar bo'yicha kasbiy tanlov o'tkaziladi.

Bo'lajak mutaxassis shaxsida yangi a'zolari orasida, turli yoshdagi kishilar bo'lgan jamoaga kirish, kasbiy faoliyatga ko'nikish, yangi ijtimoiy rolni tushunib olish yana muammolarni keltirib chiqaradi. Moslashuv bosqichiga kasbiy ijtimoiy

yetuklik va ijtimoiylashuv shakli kiritiladi. O'zgargan kasbiy vaziyat yangi psixologik xususiyatlar va sifatlarning shakllanishiga olib keladi. Shaxs psixologik tuzilishidagi keskin o'zgarishlar kishining hayotini ham o'zgartiradi.

Shaxsning kasbiy rivojlanishi turli xilda namoyon bo'lishini qanday tushuntirib bersa bo'ladi? Nega bir kishi hayoti davomida ma'lum bir kasbga sodiq qoladi, boshqasi esa yillar davomida mehnat turlarini o'zgartirib turadi. Kasbni o'zgartirish sabablari (qanday) nimada, mutaxassislarning kasbiy rivojlanishi, lavozimlardan ko'tarilishi qanday omillarga bog'liq? Qanday qilib kasb ustasibo'lish mumkin? Insonning kasbiy hayotini o'zgarishida shu savollarga javob berish kerak bo'ladi. Shu bois talaygina muammolar ishsizlikni keltirib chiqaradi. Bu esa ertangi kunga bo'lgan ishonchsizlik psixologik zo'riqishni kuchaytiradi. Bunda ko'pgina ishsizlar uchun kasbini o'zgartirish muammosi kelib chiqadi. Yangi kasbni shakllanishi jarayonida kasbiy qarashlar shaxs xususiyatlarining o'zgarishini talab etadi.

Bir xil kasbiy faoliyati jarayonida mutaxassisda muhim kasbiy fazilatlar rivojlana boshlaydi. Shaxsning o'z kasbiy ustasi bo'lishi faoliyat mahsulдорligiga ta'sir etadi.

1.2-§. Kasbiy psixologiya fani va uning asosiy tarmoqlari

Kasbiy psixologiya keng qamrovli soha bo'lib, bir nechta asosiy tarmoqlarga bo'linadi. Har bir tarmoq muayyan jihatlarga e'tibor qaratadi:

Tashkiliy psixologiya: Tashkilot ichidagi inson xulq-atvorini, jamoalar dinamikasini va rahbarlik uslublarini o'rganadi. Bu tarmoq ish muhitini yaxshilash va mahsulдорlikni oshirishga qaratilgan.

Kadrlar psixologiyasi: Ishchilarni tanlash, ularning malakasini baholash va kasbiy mosligini aniqlash bilan shug'ullanadi. Masalan, ishga qabul qilishda psixologik testlardan foydalanish shu sohaning bir qismidir.

Mehnat psixologiyasi: Insonning mehnat jarayonidagi psixologik holatini, ish sharoitlarining uning samaradorligiga ta'sirini tadqiq qiladi.

Ergonomika psixologiyasi: Ish joyidagi jismoniy va psixologik omillarni (masalan, uskunalarning qulayligi, yorug'lik, shovqin) inson salomatligi va mahsuldorligi nuqtai nazaridan o'rganadi.

Kasbiy maslahat psixologiyasi: Yoshlarga yoki kasbini o'zgartirmoqchi bo'lganlarga o'zlariga mos keladigan kasb tanlashda yordam beradi.

Tashkiliy psixologiya – bu odamlarning tashkilotlar ichidagi xatti-harakatlari, motivatsiyasi, guruh dinamikasi va rahbarlik jarayonlarini o'rganadigan fan. Tibbiyot oliygohlari kabi murakkab tashkilotlarda bu bilimlar talabalar, professor-o'qituvchilar va xodimlar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash, o'quv jarayonini samarali tashkil etish va umumiy muhitni rivojlantirish uchun qo'llaniladi.

Tibbiyot oliygohlarida talabalar yuqori darajadagi stress va mas'uliyat bilan ishlaydi. Tashkiliy psixologiya usullari, masalan, maqsad qo'yish (SMART maqsadlari) yoki ijobiy rag'batlantirish tizimlari orqali talabalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshirish va charchoqni kamaytirish mumkin.

O'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlik, rahbarlik uslublari va kommunikatsiya tashkiliy psixologiyaning muhim jihatlari hisoblanadi. Tibbiyot oliygohlarida professorlar nafaqat o'qituvchi, balki mentor sifatida ham ishlaydi. Shu sababli, ularning guruhdagi o'zaro munosabatlari talabalarga bevosita ta'sir qiladi.

Tibbiyot talabalari va xodimlari ko'pincha emotsional charchash holatiga duch keladi. Tashkiliy psixologiya bu muammoni hal qilish uchun stressni boshqarish dasturlari, maslahat xizmatlari yoki moslashuvchan ish grafigini taklif qilishi mumkin.

Tibbiyot oliygohlarida professionalizm, axloqiy qadimiyatlar va jamoaviy ruhni shakllantirishda tashkiliy psixologiya muhim rol o'ynaydi. Masalan, xodimlar va talabalar o'rtasida ochiq muloqot va qo'llab-quvvatlash muhitini yaratish oliygohning umumiy samaradorligini oshiradi.

Misol uchun: Tibbiyot oliygohida talabalar klinik amaliyot paytida xatoga yo'l qo'yishdan qo'rqib, o'zlarini noqulay his qilishi mumkin. Tashkiliy psixologiya usullari, masalan, "xavfsiz muhit" tamoyilini joriy qilish orqali talabalarga xatolarini muhokama qilish va ulardan saboq olish imkonini beradi. Bu esa o'quv jarayonini yanada samarali qiladi.

Tashkiliy psixologiya tibbiyot oliygohlarida nafaqat o'quv jarayonini optimallashtirish, balki talabalar va xodimlarning psixologik salomatligini ta'minlash, jamoaviy ishni yaxshilash va umumiy tashkiliy maqsadlarga erishishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

Kadrlar psixologiyasi– bu tashkilotlarda xodimlarni tanlash, o'qitish, baholash va ularning ish faoliyatini boshqarish bilan shug'ullonadigan tashkiliy psixologiya bo'limi. Tibbiyot oliygohlariga bog'lab aytadigan bo'lsak, kadrlar psixologiyasi professor-o'qituvchilar, administrativ xodimlar va hattoki talabalarni (kelajakdagi tibbiyot mutaxassislari sifatida) samarali boshqarish va rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Keling, bu masalani tibbiyot oliygohlarining o'ziga xos xususiyatlariga asoslangan holda ko'rib chiqamiz..

Tibbiyot oliygohlarida professor-o'qituvchilar va boshqa xodimlar nafaqat yuqori malakaga, balki pedagogik ko'nikmalarga va talabalar bilan ishlash qobiliyatiga ham ega bo'lishi kerak. Kadrlar psixologiyasi usullari, masalan, kompetensiyaga asoslangan suhbatlar (competency-based interviews) yoki psixologik testlar orqali eng mos nomzodlarni aniqlashga yordam beradi. Misol uchun, jarrohlik kafedrasiga o'qituvchi tanlashda uning ilmiy darajasi bilan birga stressga chidamliligi va jamoada ishlash qobiliyati ham sinovdan o'tkazilishi mumkin. Oliygozlarda xodimlarning doimiy ravishda malakasini oshirishi zarur, chunki tibbiyot sohasi tez o'zgarib turadi (masalan, yangi texnologiyalar yoki davolash usullari). Kadrlar psixologiyasi o'quv dasturlarini ishlab chiqishda xodimlarning individual ehtiyojlarini hisobga oladi. Masalan, tajribali professor uchun ilmiy tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish kurslari, yangi o'qituvchi uchun esa talabalar bilan muloqot qilish bo'yicha treninglar tashkil qilinishi mumkin.

Xodimlarning ishini baholash nafaqat o'quv jarayonining sifatini, balki talabalarning tayyorgarligini ham aniqlaydi. Kadrlar psixologiyasi bu jarayonda adolatli va ob'ektiv mezonlarni ishlab chiqishga yordam beradi. Masalan, o'qituvchilarning faoliyati talabalarning imtihon natijalari, darslarda ishtirok etish darajasi yoki ilmiy nashrlar soni kabi ko'rsatkichlar asosida baholanadi.

Kadrlar psixologiyasi ularning motivatsiyasini oshirish uchun moddiy (masalan, bonuslar) va nomoddiy (masalan, "Yilning eng yaxshi o'qituvchisi" unvoni) rag'batlarni taklif qiladi. Bu xodimlarning ishga sadoqatini va talabalarga sifatli ta'lim berishga intilishini oshiradi.

Xodimlar o'rtasidagi munosabatlar va tashkiliy madaniyat muhim ahamiyatga ega. Kadrlar psixologiyasi salbiy ish muhitini (masalan, qarama-qarshiliklar yoki stress) aniqlash va uni bartaraf etish uchun choralar ko'radi. Masalan, xodimlar uchun psixologik qo'llab-quvvatlash xizmatlari yoki jamoaviy dam olish tadbirlari tashkil qilinishi mumkin. Masalan: Tibbiyot oliygohida yangi klinik simulyatsiya markazi ochilganda, ushbu markazda ishlaydigan o'qituvchilarni tanlash va tayyorlash zarur bo'ladi. Kadrlar psixologiyasi usullari yordamida nomzodlarning texnik bilimlari, talabalar bilan ishlash tajribasi va yangi texnologiyalarga moslashish qobiliyati sinovdan o'tkaziladi. Keyin ular uchun maxsus treninglar tashkil qilinadi, bu esa markazning samarali ishlashini ta'minlaydi.

Mehnat psixologiyasi – bu insonning mehnat faoliyati jarayonidagi psixologik holatlarni o'rganadigan soha. Tibbiyot nuqtai nazaridan, u xodimlarning ruhiy salomatligi, stressni boshqarish va kasbiy charchoq kabi masalalarga e'tibor beradi. Masalan, shifokorlar va hamshiralar kabi tibbiyot xodimlari yuqori mas'uliyat va emotsional yuk ostida ishlaydi, bu esa ularning psixologik barqarorligiga ta'sir qiladi. Mehnat psixologiyasi ularga samarali ishlash va ruhiy salomatlikni saqlash uchun strategiyalar ishlab chiqishda yordam beradi.

Ergonomika psixologiyasi - insonning ish muhiti, jihozlari va vazifalari bilan o'zaro ta'sirini psixologik nuqtai nazardan o'rganadi, maqsadi esa samaradorlikni oshirish, stressni kamaytirish va ruhiy salomatlikni qo'llab-quvvatlashdir. Tibbiyot

oliygohlariga bog'liq holda, bu soha talabalar, o'qituvchilar va boshqa xodimlarning o'quv va ish jarayonlarini optimallashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Tibbiyot oliygohlarida talabalar ko'pincha intensiv o'quv dasturlari, amaliy mashg'ulotlar va simulyatsiya laboratoriyalarida uzoq vaqt sarflaydi. Ergonomika psixologiyasi bu jarayonlarda qulaylik va samaradorlikni ta'minlash uchun bir nechta jihatlarga e'tibor beradi:

1. **Fizik muhitning ta'siri:** O'quv xonalari, auditoriyalar va laboratoriyalardagi mebel (masalan, stullar, stollar) ergonomik talablarga javob bersa, talabalar uzoq vaqt o'tirganda jismoniy noqulaylik sezmaydi. Bu esa diqqatni jamlash va o'quv natijalarini yaxshilaydi. Masalan, noto'g'ri balandlikdagi stolda ishlash charchoq va diqqat pasayishiga olib keladi.

2. **Psixologik qulaylik:** Tibbiyot talabalari ko'pincha yuqori stressli muhitda, masalan, jarrohlik simulyatsiyalari yoki klinik amaliyotlarda ishlaydi. Ergonomik jihozlar (masalan, qulay tibbiy asboblari yoki kompyuter interfeyslari) ularning psixologik yukini kamaytiradi va xatolarni oldini oladi.

3. **Texnologik moslashuv:** Tibbiyot oliygohlarida zamonaviy simulyatorlar va virtual reallik vositalari qo'llaniladi. Ergonomika psixologiyasi bu texnologiyalarning foydalanuvchi uchun qulay bo'lishini ta'minlaydi, bu esa talabalarning o'rganish jarayonini osonlashtiradi va ruhiy charchoqni kamaytiradi.

4. **Ish joyining dizayni:** O'qituvchilar va xodimlar uchun ish joylari (masalan, kompyuterlar, yorug'lik, shovqin darajasi) psixologik farovonlikka ta'sir qiladi. To'g'ri yoritish va shovqinsiz muhit diqqatni oshiradi, bu esa dars sifati va ilmiy tadqiqotlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tibbiyot oliygohlarida ergonomika psixologiyasining qo'llanilishi talabalarning o'quv jarayonida samaraliroq bo'lishiga, o'qituvchilarning dars berish sifatini oshirishiga va umumiy ruhiy salomatlikni mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, bu kelajakdagi tibbiyot mutaxassislarni real klinik muhitga yaxshiroq tayyorlaydi, chunki ular ergonomik tamoyillarni o'z ishlarida qo'llashni o'rganadilar.

Kasbiy maslahat psixologiyasi – bu shaxslarning o'z qobiliyatlari, qiziqishlari va shaxsiy xususiyatlariga mos keladigan kasb tanlashlariga yordam beradigan psixologiya sohasi. U shaxsiy rivojlanish, kasbiy yo'nalishni aniqlash va uzoq muddatli martaba rejalashtirishga qaratilgan. Tibbiyot oliygohlariga bog'liq holda, bu soha talabalar, abituriyentlar va hatto tajribali tibbiyot xodimlarining kasbiy yo'lini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Tibbiyot oliygohlaridagi kasbiy maslahat psixologiyasining ahamiyati shundan iborat.

Tibbiyot oliygohlariga kirishni rejalashtirayotgan yoshlar uchun kasbiy maslahat psixologiyasi ularning shifokorlik, hamshiralik yoki boshqa tibbiyot sohalariga mosligini aniqlashga yordam beradi. Masalan, jarrohlik kabi yuqori stressli soha har bir odam uchun mos kelmasligi mumkin. Psixologik testlar va suhbatlar orqali abituriyentning emotsional barqarorligi, qaror qabul qilish qobiliyati va empatiya darajasi baholanadi.

Tibbiyotda o'qish og'ir va uzoq jarayon bo'lib, talabalarda kasb tanloviga shubha yoki motivatsiya pasayishi kuzatilishi mumkin. Kasbiy maslahat psixologlari talabalarga o'z yo'nalishlarini (masalan, pediatriya, kardiologiya yoki farmakologiya) tanlashda yordam beradi. Ular talabaning shaxsiy qadriyatlarini, qiziqishlarini va qobiliyatlarini hisobga olib, ularga eng mos ixtisoslikni topishga ko'maklashadi.

Tibbiyot talabalari ko'pincha o'quv yuki, amaliyotlar va imtihonlar tufayli psixologik bosimga duch keladi. Kasbiy maslahat psixologiyasi ularga bu stressni yengish usullarini o'rgatadi va tanlangan kasbning uzoq muddatli maqsadlari bilan bog'liq motivatsiyani mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, agar talaba jarrohlikdan voz kechmoqchi bo'lsa, psixolog uning qo'rquvlarini tahlil qilib, alternativ yo'nalishlarni (masalan, terapiya yoki diagnostika) taklif qilishi mumkin.

Tibbiyot oliygohlarida o'qish tugagach, bitiruvchilar turli yo'nalishlarda – klinik amaliyot, ilmiy tadqiqot yoki sog'liqni saqlash boshqaruvi kabi sohalarda ishlashni tanlashi mumkin. Kasbiy maslahat psixologlari shaxsiy xususiyatlar va

bozor ehtiyojlarini hisobga olgan holda, bitiruvchilarga o'z martaba yo'lini rejalashtirishda yordam beradi. Masalan, introvert talaba uchun patologiya yoki radiologiya kabi kamroq bemorlar bilan muloqot talab qiladigan soha tavsiya etilishi mumkin. Tibbiyot oliygohlaridagi professorlar va boshqa xodimlar ham kasbiy maslahatdan foydalanishi mumkin. Ular uchun bu o'z ishlarida yangi yo'nalishlarni topish (masalan, tadqiqotga o'tish yoki ma'muriy lavozimlarni egallash) yoki kasbiy charchoqni bartaraf etishda yordam beradi.

Tibbiyot oliygohlarida kasbiy maslahat psixologiyasi nafaqat talabalarning to'g'ri ixtisoslik tanlashiga yordam beradi, balki ularning psixologik salomatligini qo'llab-quvvatlab, kelajakda muvaffaqiyatli tibbiyot mutaxassisi bo'lib yetishishlariga zamin yaratadi. Bu soha tibbiyotdagi murakkab va mas'uliyatli ish muhitiga moslashishda muhim ko'mak sifatida xizmat qiladi.

1.3-§. Kasbiy psixologiya fanining shakllanish tarixi

Kasbiy psixologiyaning shakllanishi sanoat inqilobi (XVIII-XIX asrlar) davriga borib taqaladi, chunki bu davrda mehnat jarayonlari murakkablashdi va ishchilarning samaradorligini oshirish zarurati paydo bo'ldi. Quyida asosiy bosqichlar keltiriladi:

Dastlabki bosqich (XIX asr oxiri): Psixologiyaning umumiy rivojlanishi bilan birga, ish joyidagi inson xulq-atvorini o'rganishga qiziqish uyg'ondi. Germaniyada Gyugo Myunsterberg ismli psixolog kasbiy psixologiyaning asoschilaridan biri sifatida tanildi. Uning 1913-yilda chop etilgan "Psixologiya va sanoat samaradorligi" kitobi bu sohaning ilk muhim qadami hisoblanadi.

XX asr boshlari: Birinchi jahon urushi davrida AQSh va Yevropa mamlakatlarida harbiy xizmatchilarni tanlash va joylashtirishda psixologik testlar qo'llanila boshlandi. Bu kasbiy psixologiyaning amaliy soha sifatida rivojlanishiga turtki bo'ldi.

Sanoat psixologiyasi davri (1920-1950): Bu davrda F.U. Teylorning "Ilmiy boshqaruv" konsepsiyasi va Xotom tajribalari (Hawthorne Experiments) kasbiy

psixologiyada inson omilining muhimligini ko'rsatdi. Ishchilarning psixologik holati va jamoaviy ruh mahsuldorlikka katta ta'sir qilishi aniqlandi.

Zamonaviy davr (1950-yildan keyin): Texnologiyaning rivojlanishi, kompyuterlar va avtomatlashtirishning paydo bo'lishi bilan kasbiy psixologiya yangi masalalarni – masalan, inson-mashina o'zaro ta'siri, ish joyidagi stress va kasbiy charchoqni o'rganishga kirishdi. Hozirgi kunda bu fan global iqtisodiyot va raqamli texnologiyalar talablariga moslashmoqda.

Kasbiy psixologiyaning boshqa fanlar bilan bog'liqligi.

Kasbiy psixologiya ko'p fanlar bilan o'zaro bog'liq bo'lib, ulardan ma'lumot oladi va o'z tajribasini ularga qo'llaydi:

Umumiy psixologiya: Kasbiy psixologiyaning asosini tashkil qiladi, chunki inson psixikasining umumiy qonuniyatlari bu sohada qo'llaniladi. **Sotsiologiya:** Tashkilotlar ichidagi ijtimoiy munosabatlar va guruh dinamikasini tushunish uchun zarur. **Pedagogika:** Kasbiy ta'lim va malaka oshirish jarayonlarida o'qitish usullarini ishlab chiqishda yordam beradi. **Meditina:** Ish joyidagi psixologik stress va jismoniy salomatlik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishda qo'llaniladi (masalan, ergonomika va mehnat gigienasi). **Menejment va iqtisodiyot:** Tashkiliy samaradorlikni oshirish va mehnat resurslarini boshqarishda kasbiy psixologiya usullari muhim ahamiyatga ega. **Informatika va texnologiya:** Zamonaviy ish muhitida texnologik vositalar va inson o'zaro ta'sirini tahlil qilishda foydalaniladi. Kasbiy psixologiya ushbu fanlarning kesishgan nuqtasida joylashgan bo'lib, ulardan olingan bilimlarni amaliy sohada – mehnat jarayonini yaxshilashda qo'llaydi.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Kasbiy psixologiyaning asosiy predmeti nimadan iborat?
2. Kasbiy psixologiyaning asosiy maqsadi nima?
3. Tibbiyot oliygohlarida ergonomika psixologiyasi qanday muammolarni hal qilishga yordam beradi?

4. Kasbiy maslahat psixologiyasi tibbiyot talabalari uchun qanday foyda keltiradi?
5. Inson psixikasining asosiy vazifalari qanday?
6. Kasbiy psixologiya qaysi tarixiy davrda shakllana boshlagan va bu jarayonga nima sabab bo'lgan?
7. Tashkiliy psixologiya tibbiyot oliygohlarida qanday masalalarni o'rganadi?
8. Kasbiy psixologiya qaysi fanlar bilan bog'liq va ulardan qanday foydalanadi?
9. Fan sifatida kasbiy psixologiyaning vujudga kelishi, uning rivojlanish tarixi va hozirgi holati qandayligi haqida gapiring.
10. Kasb – hunarga yo'naltiruvchi mutaxassisning asosiy vazifasi nimalardan iborat?

Test savollari

- 1. Kasbiy psixologiyaning vazifalaridan biri qaysi?**
 - a) Insonning shaxsiy hayotidagi muammolarni hal qilish
 - b) Ish joyida motivatsiya va jamoaviy ruhni oshirish strategiyalarini taklif qilish
 - c) Bolalarning o'yin faoliyatini tahlil qilish
 - d) Tashkilotlarning marketing strategiyasini ishlab chiqish
- 2. Kasbiy psixologiya qaysi jihatlarini o'rganadi?**
 - a) Insonning oilaviy hayotidagi psixologik holatlarni
 - b) Mehnat faoliyati va kasbiy muhitdagi psixologik holatlarni, motivatsiyani va stressga chidamlilikni
 - c) Bolalarning o'quv jarayonidagi psixologik rivojlanishini
 - d) Tashkilotlarning iqtisodiy samaradorligini
- 3. Kasbiy psixologiyaning asosiy maqsadi nima?**

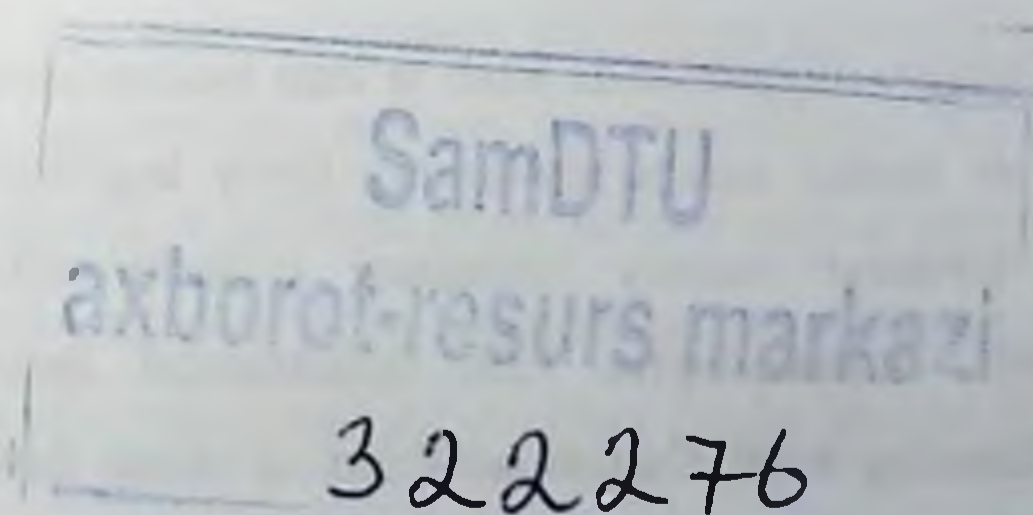
- a) Insonning shaxsiy hayotini yaxshilash
- b) Insonning kasbiy faoliyatini optimallashtirish va tashkilotlar samaradorligini oshirish
- c) Bolalarga kasb tanlashda yordam berish
- d) Tibbiyot sohasidagi texnologiyalarni rivojlantirish

4. Tibbiyot oliygohlarida ergonomika psixologiyasi qanday foyda keltiradi?

- a) Talabalarga ixtisoslik tanlashda yordam beradi
- b) O'quv jarayonida samaradorlikni oshiradi, stressni kamaytiradi va qulay muhit yaratadi
- c) Professorlarning ilmiy tadqiqotlarini moliyalashtiradi
- d) Talabalarning jismoniy salomatligini tekshiradi

5. Tibbiyot oliygohlarida kasbiy maslahat psixologiyasi qaysi masalada yordam beradi?

- a) Talabalarga dars jadvalini tuzishda
- b) Talabalarga mos ixtisoslik tanlashda, stressni boshqarishda va martaba rejalashtirishda
- c) Oliygoarning moliyaviy rejasini ishlab chiqishda
- d) Professorlarning dars uslubini baholashda

II BOB. KASB TA'LIMI FAOLIYATIVA UNGA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR.

Reja:

1. Kasb ta'limi faoliyatining yo'nalishlari va shakllari.
2. Zamonaviy talablar va ularning ta'limga ta'siri.
3. Zamonaviy talablar kontekstida kasb ta'limini isloh qilish yo'llari.

Tayanch so'zlar: *metod, o'qituvchi, kuzatish metodi, test, genetik usullar, zamonaviy talab, ma'naviyat, eksperimental usullar, hayot, bevosita, taalluqli, diagnostika, jarrohlik, stomatologiya.*

2.1-§. Kasb ta'limi faoliyatining yo'nalishlari va shakllari

Kasb ta'limi faoliyatining yo'nalishlari va shakllari tibbiyot oliygohlari misolida yondashilganda, bu jarayon yanada murakkab va mas'uliyatli ko'rinishga ega bo'ladi. Sababi, tibbiyot sohasi inson salomatligi va hayotiga bevosita taalluqli bo'lgani uchun bu yo'nalishda beriladigan ta'lim nafaqat nazariy bilimlar, balki yuqori darajadagi amaliy ko'nikmalar bilan boyitilgan bo'lishi lozim. Tibbiyot oliygohlarida kasb ta'limining asosiy yo'nalishlari ichida shifokorlik, farmatsiya, hamshiralik ishi, tibbiy diagnostika, jarrohlik, stomatologiya kabi sohalar yetakchi o'rinni egallaydi. Har bir yo'nalish o'ziga xos o'quv dasturlari va ta'lim shakllariga ega bo'lib, ularning har biri kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Tibbiyot oliygohlarida kasb ta'limi faoliyatining asosiy shakllaridan biri bu o'quv va amaliy mashg'ulotlarning uzviy bog'liqligidir. O'quv mashg'ulotlari orqali talabalar nazariy bilimlarni o'zlashtiradilar. Anatomiya, fiziologiya, bioximya, farmakologiya kabi fundamental fanlar orqali inson organizmi, kasalliklarning kelib chiqish sabablari va ularni davolash usullari haqida chuqur

bilimlarga ega bo'ladilar. Shu bilan birga, klinik fanlar — terapiya, xirurgiya, pediatriya, akusherlik va boshqa yo'nalishlarda tibbiy bilimlarni qo'llash ko'nikmalari shakllantiriladi. Amaliy mashg'ulotlar esa talabalarni real tibbiy jarayonlarga jalb qilish orqali ularning kasbiy tayyorgarligini oshiradi. Bu jarayonda talabalar simulyatsiya xonalarida, o'quv-klinik markazlarda, shuningdek, tibbiyot muassasalarida shifokorlar bilan birga bemorlarni ko'rish, tahlillarni tahlil qilish, davolash jarayonlarida ishtirok etish orqali o'z bilim va malakalarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Tibbiyot oliygohlarida kasb ta'limining muhim shakllaridan yana biri bu dual ta'lim tizimining joriy qilinishi bilan bog'liq. Dual ta'lim tizimi nazariy va amaliy mashg'ulotlarni uyg'unlashtirishga asoslanadi. Tibbiyot sohasida bu tizim ayniqsa dolzarbdir, chunki nazariy bilimlar doimo amaliyotda qo'llab-quvvatlanishi kerak. Dual ta'limda talabalar o'qish bilan birgalikda klinikalarda amaliyot o'tashadi, bu esa ularning kelajakdagi ish faoliyatiga tayyor bo'lishini ta'minlaydi. O'zbekiston tibbiyot oliygohlarida ham bu tizim bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Masalan, ba'zi yo'nalishlar bo'yicha talabalar davlat va xususiy klinikalarda amaliy darslarni muntazam olib borishmoqda. Bu usul orqali ish beruvchi muassasalar o'zlariga kerakli kadrlarni tayyorlash jarayonida bevosita ishtirok etadi, talabalar esa real tajribaga ega bo'lishadi.

Ilg'or tajribalar va innovatsion yondashuvlar ham tibbiyot kasb ta'limi faoliyatida muhim o'rin tutadi. Rivojlangan davlatlarda va endilikda O'zbekistonda ham ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Virtual anatomik modellardan foydalanish, 3D vizualizatsiyalar, sun'iy intellekt asosida ishlovchi diagnostika tizimlari, masofaviy simulyatsiyalar tibbiyot ta'limini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bundan tashqari, xalqaro tajribalarni o'rganish va joriy etish ham kasb ta'limining samaradorligini oshiradi. Ko'plab tibbiyot oliygohlari xorijiy universitetlar bilan hamkorlikda qo'shma dasturlar va stajirovkalarni yo'lga qo'ygan. Talabalar xorijda tajriba orttirish, ilg'or texnologiyalarni o'rganish, global sog'liqni saqlash muammolari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar.

Yana bir muhim jihat — o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va malakasi. Tibbiyot sohasida o'qituvchilar nafaqat ilmiy bilimga ega bo'lishlari, balki amaliy ko'nikmalarni ham yaxshi bilishlari zarur. Shu sababli ko'plab oliygohlarda amaliyotchi shifokorlar ham o'quv jarayoniga jalb qilinmoqda. Ularning tajribasi talabalar uchun katta ahamiyatga ega. O'qituvchilar doimiy ravishda malaka oshirish kurslarida ishtirok etishlari, yangilangan dars uslublarini o'rganishlari, pedagogik yondashuvlarni boyitishlari kasb ta'limining sifatini belgilaydi.

Tibbiyot oliygohlarida kasb ta'limi faoliyatining yo'nalishlari va shakllari zamonaviy talablar bilan uyg'unlashgan, amaliyotga yo'naltirilgan, texnologiyalarga tayangan, xalqaro tajriba bilan boyitilgan va natijaga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu sohada tayyorlanayotgan mutaxassislar jamiyat salomatligining asosi hisoblanganligi sababli, ularni tayyorlashda har bir bosqich chuqur o'ylab rejalashtirilgan bo'lishi, har bir shakl esa talabaning kasbiy yetukligiga xizmat qilishi zarur.

Zamonaviy talablar va ularning ta'limga ta'siri tibbiyot oliygohlari kontekstida alohida e'tiborga loyiq masaladir. Bugungi kunda tibbiy ta'lim sohasida yuzaga kelayotgan yangi ehtiyojlar, global o'zgarishlar, texnologik yutuqlar va mehnat bozoridagi keskin raqobat oliy tibbiy ta'lim muassasalarini yangilanishga undamoqda. Jamiyatda sog'liqni saqlashga bo'lgan talabning ortishi, kasalliklarning xilma-xillashuvi, pandemiyalar xavfi, aholining yoshi kattalashib borayotgani kabi omillar tibbiyot sohasi vakillaridan nafaqat mustahkam bilim, balki doimiy yangilanib turadigan kasbiy tayyorgarlik, kommunikativlik, tezkorlik va moslashuvchanlikni ham talab qilmoqda. Shu sababli tibbiyot oliygohlarida o'qitiladigan dasturlar, o'quv shakllari, metodlar va muhit zamonaviy talablar asosida qayta ko'rib chiqilmoqda.

2.2-§. Zamonaviy talablar va ularning ta'limga ta'siri

Bugungi tibbiyot talabalari faqatgina klassik nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, zamonaviy texnologiyalarni bilishlari, tibbiy asbob-uskunalar bilan

ishlashni o'rganishlari, zamonaviy diagnostika va davolash uslublarini egallashlari zarur. Bu esa o'z navbatida ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy qilinishini talab etadi. Ko'plab tibbiyot oliygohlarida hozirda sun'iy intellekt, virtual reallik, telemeditsina, tibbiy ma'lumotlar bazalarini boshqarish kabi yo'nalishlarda alohida kurslar kiritilmoqda. Bunday texnologiyalar kelajakda shifokorning kundalik faoliyatida asosiy vositalardan biriga aylanishi mumkin. Shu sababli tibbiy ta'limda raqamli savodxonlikni rivojlantirish, texnologik moslashuvchanlikni shakllantirish juda muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy talablar orasida yana biri — bemor bilan ishlashda yuqori darajadagi axloqiy va psixologik tayyorgarlikdir. Hozirgi zamon shifokoridan nafaqat kasallikni aniqlash va davolash, balki bemorga mehr bilan yondashish, u bilan to'g'ri muloqot qilish, ishonchli muhit yaratish, uning ruhiy holatini tushunish kabilar ham talab qilinmoqda. Shu bois tibbiyot oliygohlarida kommunikativ ko'nikmalar, tibbiy etikaga oid darslar, rolli o'yinlar, simulyatsion mashg'ulotlar orqali talabalar insoniy yondashuvni o'rganishga yo'naltirilmoqda. Bu yondashuv zamonaviy tibbiyotda bemor markazida yondashuv degan tamoyilni shakllantirishda asosiy vositadir.

Yana bir muhim zamonaviy talab bu — tibbiyot sohasidagi kadrlarning ko'p tarmoqli bilimlarga ega bo'lishidir. Endilikda shifokorlar faqat o'z sohalarida emas, balki menejment, tibbiy huquq, sog'liqni saqlash siyosati, epidemiologiya va sog'liqni saqlashda iqtisodiyot kabi fanlarda ham yetarli bilimga ega bo'lishlari kerak. Bu holat ta'lim dasturlariga kengroq yondashishni, fanlararo integratsiyani talab etmoqda. Masalan, farmatsiya sohasida o'qiyotgan talaba farmakologiya va kimyodan tashqari marketing va logistika haqida ham bilishi zarur. Jarrohlik yo'nalishidagi talaba esa anatomiya va fiziologiya bilan birga tibbiy apparatlarni boshqarish va xavfsizlik protokollarini ham o'rganishi kerak.

Zamonaviy talablar, ayniqsa, xalqaro darajadagi raqobatbardoshlikni kuchaytirishni ham taqozo etadi. Bu esa tibbiyot oliygohlarini xalqaro standartlarga moslashishga undaydi. Ko'plab oliygohlar endilikda Jahon sog'liqni saqlash

tashkiloti, UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan tavsiya etilgan kompetensiya asosidagi o'quv dasturlarini joriy etmoqda. Shu bilan birga ingliz tilida ta'lim beruvchi guruhlar soni ortmoqda, xorijiy o'qituvchilar jalb qilinmoqda, xalqaro akkreditatsiya olishga intilish kuchaymoqda. Bu holat talabalarni global mehnat bozoriga tayyorlashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari zamonaviy tibbiyotda jamoadagi hamkorlik tamoyili kuchaymoqda. Shifokor, hamshira, farmatsevt, laboratoriya mutaxassisi, ijtimoiy xodim — barchasi bir tizimda, jamoa sifatida ishlashi kerak. Shu sababli tibbiyot ta'limida interprofessional yondashuv ham dolzarb bo'lib bormoqda. Talabalar birgalikda ish olib borish, roli taqsimoti, o'zaro hurmat va mas'uliyatni o'rganish orqali keyinchalik real ish muhitiga tayyorlanadi.

Zamonaviy talablarning yana bir muhim ta'siri — tibbiyotda doimiy o'rganish va uzluksiz rivojlanish tamoyilining shakllanishidir. Sog'liqni saqlash sohasi shunchalik tez o'zgarib boradiki, bugungi bilimlar ertaga eskirishi mumkin. Shu sababli tibbiyot oliygohlari talabalarni hayot davomida o'qishga tayyorlash, mustaqil bilim olish ko'nikmalarini shakllantirish, izlanishga yo'naltirish kabi vazifalarni bajarishi zarur. Talabalar ilmiy faoliyatga jalb qilinishi, kichik tadqiqotlar olib borishi, maqola va ilmiy ishlanmalar ustida ishlashi bu borada katta ahamiyatga ega.

Zamonaviy talablar tibbiyot oliygohlarida ta'lim jarayonini tubdan yangilashni, uni amaliy, texnologik va axloqiy jihatdan boyitishni, xalqaro mezonlarga moslashtirishni, o'quvchini kompleks yondashuv orqali tayyorlashni talab qilmoqda. Bu talablar ta'lim sifatini oshirish bilan birga, sog'liqni saqlash tizimini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Chunki sifatli tibbiy ta'lim — bu sog'lom jamiyatning poydevoridir.

2.3-§. Zamonaviy talablar kontekstida kasb ta'limini isloh qilish yo'llari.

Zamonaviy talablar kontekstida kasb ta'limini isloh qilish yo'llari tibbiyot oliygohlari misolida tahlil qilinganda, bu jarayon ta'limning barcha bosqichlarini,

metodologiyasini, mazmunini va natijalarini chuqur qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Chunki hozirgi kunda sog'liqni saqlash tizimi oldida turgan dolzarb muammolar, texnologik taraqqiyot, global salomatlik muammolari, pandemiyalar xavfi, shuningdek, jamiyatdagi yangi ehtiyojlar tibbiyot sohasi mutaxassislarini tayyorlashda yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Bu esa, avvalo, kasb ta'limini isloh qilish zaruratini yuzaga keltiradi. Tibbiyot oliygohlarida bu islohotlar keng ko'lamda olib borilmoqda va ular quyidagi yo'nalishlar orqali amalga oshirilmoqda.

Ta'lim dasturlarining zamonaviy ehtiyojlarga moslashtirilishi — islohotlarning eng asosiy yo'nalishlaridan biridir. Hozirgi kunda klassik darslik va kurslar bilan cheklanib qolish mumkin emas. O'quv dasturlari global sog'liqni saqlash tizimining tendensiyalari, xalqaro tajribalar, innovatsion texnologiyalar asosida shakllanishi kerak. Masalan, yangi kasalliklar, genetik diagnostika, sun'iy intellekt, biotexnologiyalar, telemeditsina kabi mavzular alohida kurslar sifatida o'quv rejalarga kiritilishi lozim. Bundan tashqari, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim mazmuni kuchaytirilishi kerak. Tibbiyot oliygohlarida nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalar bilan birgalikda berilmasa, bitiruvchilar mehnat bozoriga to'liq tayyor holatda chiqa olmaydi. Shu sababli har bir o'quv kursi amaliy mashg'ulotlar bilan boyitilishi, klinikalarda, laboratoriyalarda, tibbiy markazlarda real sharoitda bilimlar sinovdan o'tkazilishi zarur.

Yana bir muhim islohot yo'li — o'qitish metodikasini yangilashdir. An'anaviy ma'ruza va seminar mashg'ulotlar zamonaviy yondashuvlar bilan to'ldirilishi lozim. Masalan, problemaga asoslangan ta'lim, simulyatsiya mashg'ulotlari, rolli o'yinlar, klinik holatlar asosida tahlil yuritish kabi metodlar orqali talabalar o'z bilimlarini amaliyotga tatbiq qilishni o'rganadilar. Tibbiyot oliygohlarida ayniqsa simulyatsiya markazlarining ahamiyati katta. Bu markazlarda talabalar real bemorlar bilan emas, balki maxsus o'quv manekenlari va virtual texnologiyalar yordamida turli klinik vaziyatlarni boshdan kechirishadi. Bunday metodlar talabalarni xatoga yo'l qo'ymasdan tajriba orttirishga imkon beradi.

Islahotlar jarayonida kadrlar salohiyatini oshirish ham muhim o‘rin tutadi. Tibbiyot ta‘limida o‘qituvchi nafaqat fan bo‘yicha bilimdon, balki amaliyotchi ham bo‘lishi kerak. Shu bois tibbiyot oliygohlarida faoliyat yuritayotgan pedagoglar muntazam malaka oshirish kurslarida ishtirok etishlari, yangi pedagogik metodlarni o‘zlashtirishlari, tibbiy amaliyotda doimiy ishtirok etishlari talab etiladi. Bundan tashqari, xorijiy mutaxassislarni ta‘lim jarayoniga jalb qilish, xalqaro tajriba almashinuvi orqali o‘qituvchilarning salohiyatini oshirish zarur. Ko‘plab oliygohlar bugungi kunda xalqaro loyihalarda ishtirok etib, o‘z o‘qituvchilarini xorijiy stajirovkalarga yuborish orqali bu yo‘nalishda jiddiy qadamlar tashlamoqda.

Tibbiyot oliygohlarida kasb ta‘limini isloh qilishda infratuzilmani rivojlantirish ham muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy texnika va jihozlar bilan ta‘minlangan auditoriyalar, laboratoriyalar, klinik baza, axborot-resurs markazlari — bularning barchasi zamonaviy ta‘lim uchun zarur sharoitlardir. O‘quv jarayoniga zamonaviy kompyuter texnikasi, raqamli darsliklar, interaktiv vositalar, virtual laboratoriyalarni keng joriy etish orqali talabalarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishi va motivatsiyasi oshiriladi. Masofaviy ta‘lim imkoniyatlarining kengaytirilishi ham muhim yo‘nalishdir. Pandemiya davrida tajriba sifatida boshlangan onlayn darslar endilikda ta‘limning doimiy bir qismiga aylanmoqda. Masofaviy kurslar, vebinarlar, onlayn testlar, video ma‘ruzalar ta‘limni qulay va moslashuvchan qiladi.

Kasb ta‘limini isloh qilishda talabalarning o‘z fikrini erkin bildirishiga, tanqidiy fikrlashiga, muammolarni mustaqil hal qilishiga yo‘l ochuvchi muhit yaratish zarur. Bu borada talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag‘batlantirish, ularga startap loyihalar yaratish imkoniyatini berish, yosh olimlar uchun grantlar ajratish kabi tashabbuslar muhim ahamiyatga ega. Tibbiyot sohasida ilmiy izlanishlar doimo dolzarb bo‘lib kelgan va bu yo‘nalishda o‘qish davridan boshlab talabaning fikrlashi, izlanishga bo‘lgan qiziqishi shakllantirilsa, keyinchalik sog‘liqni saqlash tizimi uchun innovator kadrlar yetishtirib chiqish mumkin bo‘ladi.

Xalqaro hamkorlikni kengaytirish ham islohotlarning ajralmas qismi hisoblanadi. Chet el universitetlari bilan qo‘shma dasturlar, ikki diplomli ta‘lim,

xorijda amaliyot va stajirovkalarni tashkil qilish orqali talabalarning bilim doirasi kengayadi, til ko'nikmalari rivojlanadi, tibbiyotga global yondashuvni o'zlashtirishadi. Shu bilan birga, xalqaro akkreditatsiyadan o'tish orqali tibbiyot oliygohlarining ta'lim sifati oshadi, diplomlar xorijda tan olinadi, bitiruvchilar esa xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh bo'ladilar.

Tibbiyot oliygohlarida kasb ta'limini isloh qilish — bu zamonaviy talab va ehtiyojlarga moslashish, ta'limni innovatsion texnologiyalar bilan boyitish, amaliyotga asoslash, ilmiy izlanishni kuchaytirish, xalqaro tajribalarni joriy etish va eng asosiysi — sog'liqni saqlash tizimi uchun kasbiy jihatdan yetuk, insonparvar, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga xizmat qiluvchi uzluksiz jarayondir. Bu yo'l bilan tibbiy ta'lim tizimi jamiyatning asosiy boyligi — inson salomatligini asrashda o'z muhim rolini munosib ravishda bajaradi.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Zamonaviy talablar tibbiyot oliygohlarida ta'lim mazmuniga qanday ta'sir ko'rsatmoqda?
2. Tibbiyot oliygohlarida amaliyotga yo'naltirilgan ta'limni kuchaytirish qanday yo'llar bilan amalga oshirilmoqda?
3. Simulyatsion mashg'ulotlar nima va ular tibbiy ta'limda qanday rol o'ynaydi?
4. Tibbiyot sohasidagi o'qituvchilarning salohiyatini oshirishda qanday chora-tadbirlar ko'rilmoqda?
5. Tibbiyot oliygohlarida kasb ta'limini isloh qilishda infratuzilmaning qanday ahamiyati bor?
6. Problemaga asoslangan ta'lim usulining tibbiyot ta'limida afzalliklari nimada?
7. Tibbiyot ta'limida xalqaro hamkorlikni kengaytirish qanday ijobiy natijalarga olib keladi?

8. Talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag'batlantirish nega muhim sanaladi?

9. Tibbiyot ta'limi jarayonida raqamli texnologiyalarning o'rni va foydasi haqida nimalarni ayta olasiz?

10. Zamonaviy tibbiy ta'limda bemor markazidagi yondashuvning mohiyati nimada?

Test savollari

1. Quyidagilardan qaysi biri zamonaviy tibbiyot ta'limida muhim o'quv yondashuv hisoblanadi?

- a) Klassik ma'ruza asosida o'qitish
- b) Faqat nazariy bilim berish
- c) Problemaga asoslangan ta'lim
- d) Fikr almashmasdan yakka tartibdagi dars

2. Tibbiyot oliygohlarida simulyatsion markazlarning asosiy vazifasi nima?

- a) Fanlarni osonlashtirish
- b) Bemorlarni davolash
- c) Talabalarni virtual muhitda amaliy mashg'ulotlarga tayyorlash
- d) O'quv rejasini yengillashtirish

3. Tibbiy ta'limda xalqaro akkreditatsiya nima uchun muhim?

- a) Mahalliy sharoitni o'rganish uchun
- b) Tashkilot ichidagi islohotlarni cheklash uchun
- c) Diplomlarning xalqaro darajada tan olinishi uchun
- d) Faqat chet elda ishlash uchun

4. Quyidagilardan qaysi biri talabaning izlanish faoliyatini rag'batlantirish shakllaridan biri hisoblanadi?

- A) Amaliyotga yubormaslik

B) Ilmiy maqola yozish va startap loyihalar

C) Nazariy mashg'ulotlarga cheklanish

D) Faqat sinov topshirish

5. Zamonaviy tibbiyot ta'limida sun'iy intellekt qanday rol o'ynaydi?

a) O'qituvchilarning ishini kamaytiradi

b) Talabalarni testdan ozod qiladi

c) Diagnostika va tahlil jarayonlarini avtomatlashtirishga yordam beradi

d) Tibbiy etikani bekor qiladi

III BOB. KASB TA'LIMI FAOLIYATIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR.

Reja:

1. Shaxslararo munosabatlarning roli.
2. Shaxslararo munosabatlarning psixologik asoslari.
3. Ta'lim jarayonida munosabatlar.

Tayanch so'zlar: vaziyat, xulq-atvor, muloqot, usul, bilim, ko'nikma, refleks, murakkab, tibbiy, protsedura, tushuntirish, individual xususiyatlar, vazifalar, psixik holatlar. prinsip, determinizm, ong, faoliyat, amaliyot, nazariya, soha, ijtimoiy psixologiya, psixika, hayot, asrash, muqaddas.

3.1-§. Shaxslararo munosabatlarning roli.

Tibbiyot oliygohlarida shaxslararo munosabatlar ta'lim jarayonining muhim qismi sifatida nafaqat o'quv muvaffaqiyatini, balki kelajakdagi shifokorlarning kasbiy hayotini ham belgilaydi. Bu sohada o'qituvchilar, talabalar va amaliyot davrida bemorlar bilan o'zaro aloqa muhim ahamiyatga ega, chunki tibbiyot faqat bilim va ko'nikmalar bilan chegaralanmaydi, balki insoniy munosabatlarga ham asoslanadi. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlar bilim almashishdan tashqari, talabalarga klinik vaziyatlarda to'g'ri xulq-atvor va muloqot usullarini o'rgatadi. Masalan, o'qituvchi talabaga bemor bilan qanday gaplashishni, uning tashvishlarini qanday tinglashni ko'rsatsa, bu talabaning kelajakdagi shifokorlik faoliyatida bevosita aks etadi. Shu sababli, o'qituvchining talabaga bo'lgan yondashuvi nafaqat nazariy bilimlarni yetkazishda, balki ularning kasbiy shaxsiyatini shakllantirishda ham katta rol o'ynaydi.

Talabalar o'zaro munosabatlari tibbiyot ta'limida jamoaviy ish va hamkorlikni rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Tibbiyot oliygohlarida talabalar

ko'pincha guruhlarda ishlaydi, masalan, klinik holatlarni muhokama qilish, tajriba o'tkazish yoki birgalikda tadqiqot loyihalarini tayyorlash jarayonida. Bu jarayonda ular turli xil ijtimoiy va madaniy kelib chiqishga ega bo'lgan kursdoshlari bilan muloqot qiladi, bu esa o'zaro hurmat va tushunishni talab qiladi. Agar talabalar o'rtasida ijobiy munosabatlar mavjud bo'lsa, ular bir-biridan o'rganadi va o'z bilimlarini boyitadi. Masalan, bir talaba boshqasiga murakkab tibbiy protsedurani tushuntirsa, bu ikkala tomon uchun ham foydali bo'ladi. Biroq, agar raqobatchilik yoki nizo bo'lsa, bu o'quv jarayoniga salbiy ta'sir qiladi va hatto talabalarning psixologik holatiga zarar yetkazadi.

Shaxslararo munosabatlarning tibbiyot ta'limidagi yana bir muhim roli – talabalarni bemorlar bilan ishlashga tayyorlashdir. Tibbiyotda shifokor va bemor o'rtasidagi aloqa davolash jarayonining muhim qismidir, chunki bemorning ishonchi va hissiy qulayligi davolanish samarasiga ta'sir qiladi. Talaba o'qish davrida o'qituvchilar va kursdoshlar bilan sog'lom munosabatlar o'rnatishni o'rgansa, bu uning bemorlar bilan muloqot qilish qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, agar talaba o'qituvchidan sabr-toqat va empatiyani o'rgansa, u bemorning shikoyatlarini tinglashda ham shu fazilatlarni qo'llaydi. Bu esa nafaqat kasbiy muvaffaqiyatga, balki bemorlarning shifokorga bo'lgan hurmatiga ham olib keladi.

Tibbiyot oliygohlarida shaxslararo munosabatlar ta'lim muhitining sifati va natijalariga bevosita ta'sir qiladi. O'qituvchilar talabalarga ochiq, adolatli va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratsa, talabalar o'zlarini qulay his qiladi va o'quv jarayoniga ko'proq e'tibor qaratadi. Aksincha, agar o'qituvchi qattiqqo'l bo'lsa yoki talabalar o'rtasida doimiy ziddiyat mavjud bo'lsa, bu stressni oshiradi va o'qish samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli, tibbiyot ta'limida shaxslararo munosabatlarni mustahkamlash nafaqat o'quvchilarning bilim olishiga yordam beradi, balki ularni inson hayotini asrash kabi muqaddas vazifaga tayyorlaydi. Bu munosabatlar sog'liqni saqlash sohasida muvaffaqiyatli shifokorlar yetishib chiqishi uchun poydevor vazifasini bajaradi.

3.2-§. Shaxslararo munosabatlarning psixologik asoslari

Tibbiyot oliygohlarida shaxslararo munosabatlarning psixologik asoslari o'qituvchilar, talabalar va kelajakda bemorlar bilan muloqotning muvaffaqiyatli bo'lishi uchun juda muhimdir. Ishonch bu jarayonda asosiy o'rin tutadi, chunki talabalar o'qituvchidan nafaqat tibbiy bilimlarni, balki kasbiy yo'l-yo'riq va psixologik qo'llab-quvvatlashni ham kutadi. Masalan, klinik amaliyotda talaba birinchi marta bemor bilan ishlaganda xato qilsa, o'qituvchining uni qattiq tanqid qilish o'rniga, xatosini tushuntirib, to'g'ri yo'l ko'rsatishi ishonch muhitini yaratadi. Bu talabaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va u o'quv jarayonida xatolardan qo'rqmasdan faol ishtirok etadi. Ishonch nafaqat o'qituvchi-talaba munosabatlarida, balki talabalar o'zaro hamkorligida ham muhimdir, chunki guruh ishlarida har bir ishtirokchi bir-biriga tayanishi kerak.

Hurmat tibbiyot ta'limida shaxslararo munosabatlarning yana bir muhim psixologik asosidir. O'qituvchi talabaning shaxsiy chegaralarini, qobiliyatlari va qiyinchiliklarini hurmat qilganda, bu talabada o'z navbatida o'qituvchiga va kursdoshlariga hurmatli munosabatni shakllantiradi. Tibbiyotda bu xususiyat kelajakda bemorlar bilan ishlashda zarur, chunki shifokor bemorning shaxsiy hayoti, e'tiqodi va his-tuyg'ulariga e'tiborli bo'lishi shart. Masalan, agar o'qituvchi talabaning savollarini mensimay, qo'pol javob bersa, talaba o'zini hurmatsiz his qiladi va bu uning o'qishga bo'lgan qiziqishini yo'qotishi mumkin. Aksincha, hurmatga asoslangan muhit talabalarni ochiq muloqotga undaydi va ularning o'z fikrlarini erkin bildirishiga imkon beradi. Bu kelajakda bemorlar bilan sog'lom munosabat o'rnatish uchun muhim poydevor bo'ladi.

Empatiya tibbiyot oliygohlarida shaxslararo munosabatlarning eng muhim psixologik asoslaridan biridir. O'qituvchilar talabalarning qiyinchiliklarini tushunib, ularga yordam berishga harakat qilganda, bu talabalarda ham boshqalarning his-tuyg'ularini his qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Tibbiyotda empatiya bemorlarning og'riq va tashvishlarini tushunish uchun zarur, chunki

shifokor nafaqat kasallikni davolaydi, balki bemorning ruhiy holatini ham yaxshilashga harakat qiladi. Masalan, agar talaba imtihondan oldin tashvishlanayotgan bo'lsa va o'qituvchi buni payqab, unga tinchlantiruvchi so'zlar aytsa, talaba bu tajribani bemorlar bilan muloqotda qo'llashni o'rganadi. Empatiya tibbiyot ta'limida o'qituvchilar tomonidan namuna sifatida ko'rsatilganda, talabalar uni o'z xulq-atvorlariga singdiradi va kelajakda bemorlar bilan yanada samimiy aloqa o'rnatadi.

Ushbu psixologik asoslarning muvozanati tibbiyot oliygohlarida sog'lom munosabatlar muhitini shakllantirish uchun zarurdir. Agar ishonch, hurmat va empatiya bir-birini to'ldirsa, talabalar o'quv jarayonida o'zlarini xavfsiz his qiladi va o'z potentsialini to'liq namoyon qiladi. Aks holda, masalan, o'qituvchining qo'polliigi

Shu mavzuni davom ettirish uchun quyidagi savolni ko'rib chiqing: Agar o'qituvchi talabalarga ochiq va adolatli muhit yaratsa, bu ularning o'quv jarayoniga qanday ta'sir qiladi? Agar shaxslararo munosabatlar sog'lom bo'lmasa, bu talabalarning psixologik holatiga qanday ta'sir qilishi mumkin?

Agar o'qituvchi talabalarga ochiq va adolatli muhit yaratsa, bu talabalarning o'quv jarayoniga ijobiy ta'sir qiladi. Bunday muhitda talabalar o'zlarini qulay his qiladi, savollar berishdan va xato qilishdan qo'rqmaydi, bu esa ularning o'rganish jarayonini tezlashtiradi va chuqurroq tushunishga yordam beradi. Masalan, klinik amaliyotda talaba xato qilganda, o'qituvchining qo'llab-quvvatlashi uning o'ziga ishonchini oshiradi va kelajakda xatolardan saboq olish qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada, talabalar nafaqat bilimlarini oshiradi, balki kasbiy xulq-atvorini ham rivojlantiradi.

Aksincha, agar shaxslararo munosabatlar sog'lom bo'lmasa, bu talabalarning psixologik holatiga salbiy ta'sir qiladi. O'qituvchining qattiqqo'lligi yoki talabalar o'rtasidagi doimiy raqobat va ziddiyat stressni oshiradi, o'ziga ishonchni pasaytiradi va o'qishga bo'lgan qiziqishni yo'qotishga olib kelishi mumkin. Masalan, agar talaba o'qituvchidan qo'rqqanligi sababli savol berishdan çekinsa, bu uning

tushunmovchiliklarini oshiradi va o'quv samaradorligini tushiradi. Bunday holat uzoq muddatda talabaning kasbiy rivojlanishiga ham to'sqinlik qiladi. Tibbiyotda bu ayniqsa muhim, chunki psixologik barqarorlik shifokorning bemorlar bilan samarali ishlashi uchun zarurdir. Shu sababli, tibbiyot ta'limida shaxslararo munosabatlarning psixologik asoslarini mustahkamlash kelajakdagi shifokorlarning nafaqat texnik, balki insoniy fazilatlarni ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

3.3-§. Ta'lim jarayonida munosabatlar

Tibbiyot oliygohlarida ta'lim jarayonida shaxslararo munosabatlar ilmiy jihatdan o'rganilganda, ularning o'quv samaradorligi va kasbiy tayyorgarlikka ta'siri aniq namoyon bo'ladi. Bu sohada o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi aloqa nafaqat bilim uzatish vositasi, balki klinik ko'nikmalarni shakllantirish va psixologik barqarorlikni ta'minlashning muhim omilidir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining talabalarga bo'lgan ijobiy munosabati ularning o'quv motivatsiyasini oshiradi va stress darajasini kamaytiradi. Masalan, klinik simulyatsiyalar davomida o'qituvchining qo'llab-quvvatlashi talabalarning xatolardan saboq olishiga yordam beradi, bu esa ularning amaliy tajribasini boyitadi. Shu sababli, tibbiyot ta'limida munosabatlar nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega.

Talabalar o'zaro munosabatlari tibbiyot ta'limida jamoaviy ish qobiliyatini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ilmiy yondashuvga ko'ra, guruhda hamkorlik qilish talabalarning muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshiradi va kasbiy muhitda moslashuvchanlikni ta'minlaydi. Tibbiyot oliygohlarida talabalar ko'pincha birgalikda loyiha asosidagi tadqiqotlar olib boradi, masalan, kasallikning epidemiologiyasini o'rganish yoki davolash usullarini tahlil qilish. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, guruhdagi ijobiy munosabatlar o'quv natijalarini yaxshilaydi, chunki talabalar bir-birining tajribasidan o'rganadi va o'zaro mas'uliyatni his qiladi. Masalan, bir guruh talaba simulyatsiya jarayonida bemor holatini muhokama qilganda, har bir ishtirokchining o'ziga xos hissasi umumiy muvaffaqiyatga olib

keladi. Aksincha, agar guruhda ziddiyatlar mavjud bo'lsa, bu o'quv jarayonining samaradorligini pasaytiradi.

Ta'lim jarayonida munosabatlarning bemorlar bilan aloqaga tayyorgarlikdagi roli ham ilmiy jihatdan muhimdir. Tibbiyotda shifokor va bemor o'rtasidagi muloqot davolash samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi, bu esa talabalarning o'qish davrida o'rganadigan ko'nikmalariga bog'liq. Ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, empatiya va muloqot qobiliyatlari o'qituvchilar tomonidan talabalarga o'rgatilganda, ularning bemorlar bilan ishlashda muvaffaqiyati oshadi. Masalan, klinik amaliyotda o'qituvchi talabaga bemorning savollariga sabr bilan javob berishni ko'rsatsa, talaba bu tajribani o'ziga singdiradi va kelajakda bemorlar bilan samarali muloqot qiladi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi ki, o'qish davrida sog'lom munosabatlarga ega bo'lgan talabalar stressli vaziyatlarda yaxshiroq ishlaydi, bu esa shifokorlik faoliyatida muhim ahamiyatga ega.

Tibbiyot oliygohlarida ta'lim jarayonida munosabatlarning sifati o'quv muhitining umumiy muvaffaqiyatiga ta'sir qiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar tomonidan yaratilgan ochiq va adolatli muhit talabalarning o'zlarini xavfsiz his qilishiga yordam beradi, bu esa ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshiradi. Masalan, agar o'qituvchi talabalarning savollarini qadrlasa va ularni muhokamaga jalb qilsa, bu o'quv jarayonini interaktiv va samarali qiladi. Aksincha, agar munosabatlar salbiy bo'lsa, masalan, o'qituvchi qo'pol yoki talabalar o'rtasida raqobat haddan tashqari kuchayib ketsa, bu psixologik bosimni oshiradi va o'quv natijalarini pasaytiradi. Shu sababli, tibbiyot ta'limida munosabatlarni ilmiy jihatdan tahlil qilish va yaxshilash kelajakdagi shifokorlarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida munosabatlarning uzoq muddatli ta'siri ham ilmiy nuqtai nazardan e'tiborga loyiqdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qish davrida sog'lom munosabatlarga ega bo'lgan talabalar kelajakda hamkasblari va bemorlar bilan yaxshi aloqa o'rnatadi. Bu tibbiyotda juda muhim, chunki shifokorlar ko'pincha jamoada ishlaydi va bemorlarning ishonchini qozonishi kerak. Masalan, agar talaba

o'qish jarayonida hamkorlik va mas'uliyatni o'rgansa, u kelajakda shifoxonada boshqa mutaxassislar bilan muvaffaqiyatli hamkorlik qiladi. Ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, shaxslararo munosabatlarning sifati talabalarning emotsional barqarorligiga ham ta'sir qiladi, bu esa tibbiyot kabi stressli sohada uzoq muddatli muvaffaqiyat uchun zarurdir. Shu sababli, tibbiyot oliygohlarida ta'lim jarayonida munosabatlarni ilmiy asosda rivojlantirish nafaqat o'quv natijalarini yaxshilaydi, balki sog'liqni saqlash sohasida inson hayotini asrash missiyasini amalga oshirishga tayyorlaydi.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Tibbiyot oliygohlarida o'qituvchi va talaba o'rtasidagi shaxslararo munosabatlar qanday rol o'ynaydi va bu munosabatlar talabaning kelajakdagi kasbiy xulq-atvoriga qanday ta'sir qiladi?
2. Talabalar o'zaro munosabatlari tibbiyot ta'limida jamoaviy ish qobiliyatini rivojlantirishga qanday hissa qo'shadi va bu jarayonda qanday muammolar yuzaga kelishi mumkin?
3. Tibbiyot ta'limida shaxslararo munosabatlarning bemorlar bilan aloqaga tayyorgarlikdagi ahamiyatini misollar bilan tushuntiring.
4. Ishonch tibbiyot oliygohlarida shaxslararo munosabatlarning psixologik asosi sifatida qanday ishlaydi va uning klinik amaliyotdagi o'rni nima?
5. Hurmat va empatiya tibbiyot ta'limida qanday tarzda talabalarning kelajakdagi shifokorlik faoliyatiga ta'sir qiladi?
6. Tibbiyot oliygohlarida guruh ishi va loyiha asosidagi ta'lim shaxslararo munosabatlarni qanday rivojlantiradi va bu jarayonda qanday ijobiy natijalar kuzatiladi?
7. O'qituvchining talabalarga ochiq va adolatli muhit yaratishi o'quv jarayoniga qanday ta'sir qiladi va bu muhitning yo'qligi qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?

8. Tibbiyot ta'limida shaxslararo munosabatlarning psixologik asoslari qanday tarzda talabalarning bemorlar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini shakllantiradi?

9. Klinik amaliyotlarda talabalar o'rtasidagi hamkorlik qanday tarzda umumiy muvaffaqiyatga ta'sir qiladi va bu jarayonda o'qituvchining roli qanday bo'ladi?

10. Tibbiyot oliygohlarida ta'lim jarayonida shaxslararo munosabatlarning sifati talabalarning emotsional barqarorligiga qanday ta'sir qiladi va bu kelajakdagi shifokorlik faoliyatida qanday aks etadi?

Test savollari

1. Tibbiyot oliygohlarida shaxslararo munosabatlarning asosiy roli nimada?

- a) Faqat nazariy bilimlarni uzatishda
- b) Talabalarni bemorlar bilan muloqotga tayyorlash va kasbiy xulq-atvorni shakllantirishda
- c) O'quv jarayonini murakkablashtirishda
- d) Talabalar o'rtasida raqobatni oshirishda

2. Shaxslararo munosabatlarning psixologik asoslari qaysi omillarga asoslanadi?

- a) Ishonch, hurmat va empatiya
- b) Raqobat, qo'pollik va masofa
- c) Faqat bilim va tajriba
- d) Talabalar soni va guruh hajmi

3. Tibbiyot ta'limida guruh ishi shaxslararo munosabatlarga qanday ta'sir qiladi?

- a) Talabalar o'rtasida ziddiyatlarni oshiradi
- b) Hamkorlik va jamoaviy ruhni rivojlantiradi

- c) O'quv jarayonini sekinlashtiradi
- d) Faqat individual ko'nikmalarni rivojlantiradi

4. O'qituvchining talabalarga qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishi qanday natija beradi?

- a) Talabalarning o'ziga ishonchi pasayadi
- b) O'quv motivatsiyasi oshadi va stress kamayadi
- c) Talabalar o'rtasida raqobat kuchayadi
- d) O'quv jarayoni qiyinlashadi

5. Tibbiyot oliygohlarida ta'lim jarayonida sog'lom munosabatlarning uzoq muddatli ta'siri qanday bo'ladi?

- a) Talabalarning emotsional barqarorligiga ta'sir qilmaydi
- b) Kelajakda hamkasblar va bemorlar bilan yaxshi aloqa o'rnatishga yordam beradi
- c) Faqat o'quv davrida foydali bo'ladi
- d) Kasbiy tayyorgarlikka ta'sir qilmaydi

IV BOB. KASB TANLASHGA YO'LLASHNING PSIXOLOGIK MOHIYATI.

Reja:

1. Kasb tanlash jarayonining psixologik omillari.
2. Kasbga yo'naltirishda psixologik maslahatning o'rni.
3. Kasb tanlashda noto'g'ri qarorlar va ularning oqibatlari.

Tayanch so'zlar: *kasb maorifi, kasbiy maslahat, kasbiy moslashish, identifikatsiya, kasb tanlash, jarayon, psixologik omil, inson, hayot, muhim, qarorlar, yosh avlod, kelajak, hayot tarzi.*

4.1-§. Kasb tanlash jarayonining psixologik omillari.

Kasb tanlash jarayonining psixologik omillari inson hayotidagi eng muhim qarorlar qatoriga kiradi. Ayniqsa, bu qaror yosh avlodning kelajakdagi hayot tarzi, ijtimoiy mavqei va jamiyatdagi o'rmini belgilab berishi bilan ahamiyatlidir. Ayniqsa, tibbiyot sohasida kasb tanlash yanada jiddiyoq yondashuvni talab qiladi. Chunki bu yo'nalish nafaqat chuqur bilim va malakani, balki sabr, matonat, insonparvarlik kabi ichki fazilatlarni ham o'zida mujassam etgan. Shu bois tibbiyot oliygohlariga kirish, bu sohani kasb sifatida tanlash jarayonida psixologik omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Eng avvalo, har bir insonda kasb tanlash ehtiyoji tug'ilishi tabiiy jarayon hisoblanadi. Bu ehtiyoj o'smirlik davridan boshlab shakllana boshlaydi. Aynan shu bosqichda shaxs o'zini anglaydi, o'ziga savollar bera boshlaydi: men kimman, nimaga qodirman, qaysi yo'nalishda o'zimni ko'rib turibman. Tibbiyot sohasi esa ko'p jihatdan chaqiriq va maqsadli kasb bo'lib, uni tanlash uchun faqatgina a'lo baholar emas, balki ichki tayyorgarlik, qat'iyat va kuchli irodaga ega bo'lish zarur. O'zini anglash, ichki dunyoni tahlil qilish orqali shaxs kasb tanlashda to'g'ri qarorga keladi. Psixologik omillar orasida shaxsiy qiziqishlar va moyillik yetakchi

o'rin tutadi. Kimdadir biokimyo fanlariga qiziqish kuchli bo'lsa, boshqasi bemorlarga yordam berish orqali o'zini amalga oshirishni istaydi. Bu ichki intilishlar ongli ravishda kasb tanlashda asos bo'ladi. Tibbiyot oliygohlariga kirishni istagan abituriyentlar orasida bolaligidan vrach bo'lish orzusida yurganlar juda ko'p. Bu orzu ortida esa bolaning o'z atrofidagi hayotni, jamiyatlardagi ehtiyojlarni va o'zining bu ehtiyojlarga nisbatan pozitsiyasini anglash yotadi. Aynan shunday psixologik jarayonlar orqali kasbga bo'lgan ishtiyoq shakllanadi.

Kasb tanlashda ijtimoiy muhit, oila va atrofdegilar ta'siri ham katta ahamiyatga ega. Ayrim hollarda ota-onaning kasbi, ularning qarashlari, oiladagi an'analar bolaning kasb tanlashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, tibbiyot sohasida faoliyat yuritayotgan ota-onalarning farzandlari ko'pincha shu yo'nalishni tanlaydi. Bu holat nafaqat tashqi ta'sir, balki ichki motivatsiyaga ham turtki bo'ladi. Bola o'zining yaqin kishilariga taqlid qiladi, ularning kasbini qadrlaydi va o'zida ham shunday salohiyatni his etadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari, do'stlar va ustozlar fikri ham kasb tanlash jarayonida sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shaxsiy qobiliyat va intellektual salohiyat ham psixologik omillar qatorida alohida e'tiborga loyiqdir. Har bir kasb o'ziga xos bilim va ko'nikmalarni talab qiladi. Tibbiyot sohasi murakkab va ko'p bosqichli bilimlarni egallashni talab qilganligi sababli, bu yo'nalishni tanlayotgan yoshlar o'z imkoniyatlarini oldindan baholay olishlari zarur. Kimyoviy va biologik fikrlash, loqaydlikdan yiroqlik, muloqotga tayyorlik, tahliliy fikrlash qobiliyati, mas'uliyatlilik kabi psixologik sifatlar tibbiy ta'lim olishda asosiy rol o'ynaydi. O'zida ushbu salohiyatni ko'rgan shaxs bu sohaga kirishga ishonch bilan qaraydi.

Motivatsiya va maqsadga intilish ham kasb tanlashning muhim psixologik omillaridan biridir. O'z oldiga aniq maqsad qo'ygan, unga erishish yo'lida izchil harakat qilayotgan yosh shaxs kasb yo'lini tanlashda kam xato qiladi. Tibbiyot oliygohlariga kirish — uzoq va mashaqqatli jarayon. Bu yo'lda faqat bilim emas, balki maqsad sari intilish, sabr-toqat, o'z ustida ishlashga tayyorlik kabi psixologik omillar g'alaba qozonadi. Har yili minglab abituriyentlar bu sohaga kirishga intiladi,

ammo aynan ruhiy jihatdan bardoshli, o'z ustida ishlashdan charchamaydigan yoshlar bu yo'ldan muvaffaqiyat bilan o'tadi.

Kasb tanlashda ba'zan salbiy psixologik omillar ham rol o'ynashi mumkin. Masalan, ota-onaning bosimi, moddiy manfaatdorlik yoki boshqa tashqi omillar sababli tanlangan kasb insonda ichki norozilik tug'diradi. Ayniqsa, tibbiyot sohasida o'z qiziqishsiz va tayyorgarliksiz o'qishga kirgan talaba tez orada charchoq, motivatsiya yo'qolishi va ruhiy bosim ostida qoladi. Shu sababli kasb tanlashda shaxsiy psixologik tayyorgarlik, ongli yondashuv, o'ziga bo'lgan ishonch va ichki chaqiriq muhim ahamiyat kasb etadi.

Tibbiyot oliygohlarida bu borada psixologik yo'llanma va maslahat xizmatlari faoliyat olib boradi. Abituriyentlar va talabalar uchun turli psixologik testlar, kasbiy yo'naltirish mashg'ulotlari, shaxsiy suhbatlar orqali kasb tanlashga doir qarorlarni aniqlashtirish imkoniyati yaratilmoqda. Bu orqali yoshlarning to'g'ri tanlov qilishiga, o'zining ichki imkoniyatlarini tahlil etishiga va kasbiy hayotga ongli tayyorlanishiga ko'mak beriladi. Kasb tanlash jarayoni ko'plab psixologik omillar bilan bog'liq bo'lib, ayniqsa tibbiyot kabi murakkab va mas'uliyatli yo'nalishda bu omillar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Har bir yosh o'z ichki qiziqishi, shaxsiy fazilatlari, hayotiy maqsadlari, ijtimoiy muhit va o'z salohiyatini inobatga olib tanlov qilsa, u holda nafaqat o'zining, balki jamiyatning ehtiyojlariga ham javob bera oladigan mutaxassisga aylanishi mumkin. Tibbiyot sohasi esa bu borada eng mas'uliyatli va insoniy qadriyatlar asosida shakllangan kasblardan biri sifatida doimo dolzarb bo'lib qoladi.

4.2-§. Kasbga yo'naltirishda psixologik maslahatning o'rni.

Kasbga yo'naltirishda psixologik maslahatning o'rni beqiyos bo'lib ayniqsa tibbiyot sohasi kabi mas'uliyatli va talabchan yo'nalishda bu jarayon ikki karra muhim sanaladi. Tibbiyot oliygohlariga kirishni maqsad qilgan abituriyentlar ko'pincha orzulari va imkoniyatlari o'rtasida to'g'ri yo'l topishda qiynalishadi. Shu nuqtai nazardan psixologik maslahatlar ularning tanlovini to'g'ri yo'naltirishda, salohiyatini baholashda, shaxsiy imkoniyatlarini chuqurroq anglashda asosiy vosita

bo'lib xizmat qiladi. Kasbga yo'naltiruvchi psixologik maslahatlar har bir insonning o'zini anglash jarayonini osonlashtiradi. Chunki bu maslahatlar orqali shaxs o'zining kuchli va zaif tomonlarini tahlil qiladi, ichki qiziqishlari bilan tashqi imkoniyatlarini muvofiqlashtira oladi. Aynan tibbiyot sohasi talab qiladigan sifatlار — empatiya, muloqotga tayyorlik, mas'uliyat, tez va to'g'ri qaror qabul qilish, og'ir sharoitda ishlay olish kabi fazilatlar har qanday kishida mavjud emas. Shu sababli bu sohani tanlashdan avval psixologik maslahatlar yordamida inson o'zining bu kasbga qanchalik mos kelishini aniqlab olishi muhim hisoblanadi.

Tibbiyot oliygohlariga kirish abituriyent uchun katta bosim bo'lishi mumkin. Bu bosim nafaqat test sinovlari, balki tanlov ishonchliligi bilan ham bog'liq bo'ladi. Abituriyentlar ko'pincha yuqori obro'li sohalarni tanlashga intilishadi. Ammo ular o'zining ichki tayyorgarligi haqida yetarli darajada o'ylab ko'rmaydi. Psixologik maslahat aynan shu jarayonda muhim bo'lib, o'quvchini o'z holatini baholashga, ruhiy bardoshlilik darajasini aniqlashga, sog'lom tanlov qilishga yo'naltiradi. Psixologlar tomonidan o'tkaziladigan kasbiy qiziqish testlari, shaxsiy tiplarni aniqlovchi metodikalar, suhbatlar orqali abituriyentlarda o'ziga nisbatan ishonch uyg'otiladi. Bu esa o'z navbatida tibbiyot sohasiga kirish uchun mustahkam psixologik tayyorgarlikni ta'minlaydi.

Talabalik bosqichida ham psixologik maslahatlarning ahamiyati yo'qolmaydi. Aksincha tibbiyot talabalari o'qish davomida ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishadi. Tez-tez uchraydigan imtihonlar, amaliyotdagi mas'uliyat, bemorlar bilan muloqot qilish, doimiy o'z ustida ishlash zarurati ko'pchilikda ruhiy charchoq, qo'rquv, motivatsiyaning pasayishiga olib kelishi mumkin. Psixologik maslahatlar bu jarayonda talabalarni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash, stressga qarshi kurashishda yordam berish, o'zini boshqarish qobiliyatini shakllantirish orqali ularga katta yordam beradi. Ko'pgina tibbiyot oliygohlarida talabalar bilan ishlaydigan psixologik xizmatlar mavjud bo'lib ular stressni kamaytirish mashg'ulotlari, motivatsion treninglar, individual maslahatlar orqali talabalarning o'qish jarayonini yengillashtirishga xizmat qiladi. Tibbiy ta'limda psixologik maslahatlar nafaqat talaba va abituriyentlar, balki o'qituvchilar uchun ham

muhimdir. Chunki har bir pedagog o'z talabalarining psixologik holatidan xabardor bo'lishi, ularni rag'batlantira olishi, kerakli holatlarda ruhiy yordam ko'rsatishi talab etiladi. Bu o'zaro ishonch va samimiy munosabat asosida qurilgan ta'lim muhitini yaratadi. Psixologik maslahatlar orqali pedagoglar o'z faoliyatida zamonaviy yondashuvlardan foydalanish, har bir talabaning individual holatini inobatga olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa tibbiyot oliygohlaridagi ta'lim sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Kasbga yo'naltirishda psixologik maslahatlar o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini ham rivojlantiradi. Ayniqsa tibbiyot sohasi insonga xizmat qilish g'oyasiga asoslangan bo'lganligi uchun bu kasbda ishlaydigan mutaxassislar insoniylik, sabr-toqat, halollik kabi qadriyatlarni chuqur anglagan bo'lishi kerak. Psixologik maslahatlar orqali yosh avlod bu qadriyatlarni o'z shaxsiy hayotida qanday aks ettirish mumkinligini tushunadi. Shu tariqa kasbni nafaqat ijtimoiy mavqega erishish vositasi, balki o'z hayot mazmuni sifatida qabul qiladigan yangi avlod shakllanadi.

Bugungi kunda tibbiyot oliygohlariga kiruvchilarga psixologik xizmatlar ko'rsatish imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Yangi texnologiyalar asosida tuzilgan kasbiy yo'nalish testlari, onlayn maslahat platformalari, virtual treninglar yoshlarning tanlov qilishida mustahkam tayanch bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga tibbiy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan psixologlarning malakasini oshirish, ularni zamonaviy metodikalarga o'rgatish orqali bu xizmat samaradorligini yanada oshirish mumkin. Tibbiyot sohasi uchun to'g'ri kasb tanlovini amalga oshirgan, o'z ichki dunyosi bilan mos bo'lgan yo'nalishda harakat qilayotgan shaxslar kelajakda yanada kuchli, mas'uliyatli va ishonchli mutaxassislarga aylanishadi.

Kasbga yo'naltirishda psixologik maslahatlar bevosita shaxsning o'zini anglashiga, ichki salohiyatini baholashga, atrof muhit bilan uyg'unlashishiga xizmat qiladi. Ayniqsa tibbiyot sohasi kabi murakkab va inson taqdiriga bevosita ta'sir ko'rsatadigan kasbda bu maslahatlar shaxsiy qarorlarni puxta va ongli qabul qilishiga zamin yaratadi. To'g'ri yo'naltirilgan yosh avlod kelajakda faqat bilimli

emas balki insoniy fazilatlar bilan qurollangan yuksak malakali mutaxassis sifatida jamiyatda o'z o'mini topadi.

Kasb tanlash hayotdagi eng muhim qarorlardan biridir Chunki inson tanlagan kasbi orqali o'zining jamiyatdagi o'mini belgilaydi moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondiradi o'z hayot tarzini shakllantiradi Shu bois bu qarorni qabul qilishda nafaqat imkoniyat va sharoitlar balki shaxsiy qiziqishlar ichki motivatsiya va psixologik tayyorgarlik ham inobatga olinishi kerak Aks holda noto'g'ri tanlangan kasb inson hayotida qator salbiy oqibatlarga olib keladi Ayniqsa tibbiyot kabi mas'uliyatli va talabchan sohani noto'g'ri tanlash shaxsning nafaqat o'z hayotiga balki boshqalarning salomatligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ko'pchilik abituriyentlar tibbiyot oliygohlariga kirishda bu sohaning chinakam mohiyatini anglab yetmagan bo'ladi Ba'zilar ota-onaning bosimi yoki jamiyatdagi obro'li kasbga ega bo'lish istagi bilan bu yo'nalishni tanlaydi Ba'zilar esa moddiy barqarorlik va ish kafolatini hisobga olib tibbiy ta'lim olishga harakat qiladi Biroq bu qarorlar ichki ishonch va qiziqishga asoslanmagan bo'lsa o'qish jarayonida yoki amaliyot bosqichida qiyinchiliklarga duch kelinadi Bu holat psixologik bosim stress va hatto depressiyaga olib kelishi mumkin.

Tibbiyot ta'limi o'ziga xos murakkablikka ega Bu sohada nafaqat nazariy bilim balki amaliy ko'nikmalar, inson bilan bevosita ishlash, og'ir vaziyatlarda qaror qabul qilish, yuksak mas'uliyat kabi jihatlar talab etiladi Noto'g'ri tanlov qilgan talaba o'qish davomida o'zini bu jarayonga yaroqsiz deb his qilishi mumkin Natijada o'z-o'ziga bo'lgan ishonch pasayadi o'qishga bo'lgan motivatsiya so'nadi va ba'zan o'qishni tashlab ketishga majbur bo'ladi Bu esa yosh avlod vakilining vaqtini mehnatini va imkoniyatlarini behuda ketishiga sabab bo'ladi.

4.3-§. Kasb tanlashda noto'g'ri qarorlar va ularning oqibatlari.

Kasbni noto'g'ri tanlashning yana bir salbiy oqibati bu — kasbiy hayotdagi norozilik va samarasizlikdir Tibbiyot sohasida faoliyat yuritayotgan lekin bu sohaga qiziqmaydigan yoki o'zini unda ko'rmaydigan mutaxassislar ko'pincha ish faoliyatidan mamnun bo'lmaydi Bunday holat bemorlar bilan ishlashda loqaydlik

xatolarga yo'l qo'yish va salbiy munosabatlar bilan kechadi Bu esa sog'liqni saqlash tizimi sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi Shu sababli tibbiyot oliygohlariga qabul qilinishdan avval kasb tanlashda ongli va mas'uliyatli yondashuv zarur bo'ladi.

Noto'g'ri kasb tanlovi natijasida yuzaga keladigan psixologik muammolar ham jiddiy e'tiborga loyiqdir Talabalar orasida uchraydigan ruhiy charchoq o'ziga nisbatan ishonchsizlik ijtimoiy faollikning pasayishi kabi holatlar asosan kasbga bo'lgan ichki qiziqish yetishmasligidan kelib chiqadi Bunday talabalar darslarga bo'lgan e'tiborini yo'qotadi ularda faol ishtirok etish istagi kamayadi va natijada bilim sifati tushib ketadi Bu holat uzoq muddatda nafaqat shaxsiy muvaffaqiyatsizlik balki jamiyatda malakali mutaxassislar tanqisligiga ham olib keladi. Tibbiyot oliygohlarida noto'g'ri kasb tanlovining oldini olish uchun psixologik yo'naltirish ishlari juda muhim rol o'ynaydi Abituriyentlarga kasb tanlashdan avval o'zlarining ichki holatini qiziqishlarini salohiyatini chuqur tahlil qilishga yordam berish kerak Bunda psixologik testlar kasbiy yo'naltirish mashg'ulotlari tajribali mutaxassislar bilan suhbatlar orqali yoshlar o'z qarorini ongli ravishda qabul qilishi mumkin Yaxshi tashkil etilgan yo'naltirish ishlari tufayli ko'plab abituriyentlar o'ziga mos sohaga yo'naltiriladi bu esa kelajakda professional va fidoyi mutaxassislarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Tibbiyot ta'limida noto'g'ri tanlov oqibatlarini yumshatish uchun ta'lim jarayonida talabalarni psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlash zarur Bunda tibbiyot oliygohlarida faoliyat yurituvchi psixologlar roli katta Ular talabalar bilan individual ishlash orqali ularning o'qishga nisbatan munosabatini tahlil qiladi va kerak bo'lsa yo'naltiruvchi maslahatlar beradi Talabalar o'zini bu sohada topsa o'zini namoyon qila olsa u holda ta'lim jarayoni yanada samarali kechadi.

Shu bilan birga o'qituvchilarning o'quvchilarga nisbatan individual yondashuvi ham kasbga nisbatan to'g'ri munosabat shakllanishida muhim rol o'ynaydi Har bir talabada o'ziga xos psixologik jihatlar mavjud va ularga mos yondashuv orqali o'qishga bo'lgan qiziqish kuchaytirilishi mumkin Noto'g'ri tanlangan kasb o'z vaqtida anglab yetilsa va to'g'ri yo'naltirilsa bu holatni ijobiy tomonga o'zgartirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda kasb tanlashda noto'g'ri qarorlar qabul qilish inson hayotida ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi Ayniqsa tibbiyot kabi murakkab va inson salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan sohada bu xatoliklar nafaqat shaxsiy balki ijtimoiy oqibatlarga ham olib keladi Shu sababli kasb tanlash masalasiga jiddiy yondashish har bir yosh uchun muhim bo'lib bu jarayonda psixologik maslahatlar tajribali mutaxassislarning fikri va shaxsiy o'zini anglash muhim o'rin egallaydi To'g'ri tanlangan kasb nafaqat muvaffaqiyatli faoliyat balki ma'naviy qoniqish va baxt manbaiga ham aylanishi mumkin.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Kasb tanlash jarayonida qanday psixologik omillar muhim rol o'ynaydi?
2. Kasb tanlashda shaxsiy qiziqishlar va moyilliklar qanday rol o'ynaydi?
3. Kasbga yo'naltiruvchi psixologik maslahatlar nima uchun muhim?
4. Tibbiyot kasbini tanlashda qanday ichki fazilatlar zarur deb hisoblanadi?
5. Ota-ona va ijtimoiy muhit kasb tanlashga qanday ta'sir ko'rsatadi?
6. Kasb tanlashdagi noto'g'ri qarorlar qanday oqibatlarga olib keladi?
7. Tibbiyot sohasidagi psixologik bosim turlari haqida nimalarni bilasiz?
8. Oliy ta'lim muassasalarida psixologik xizmatlar qanday vazifalarni bajaradi?
9. Pedagoglar kasbga yo'naltirish jarayonida qanday psixologik yondashuvlardan foydalanishlari kerak?
10. Kasb tanlashning jamiyat uchun qanday ijobiy va salbiy oqibatlari bo'lishi mumkin?

Test savollari

1. Kasb tanlashda shaxsning ichki qiziqishi va moyilliklari qanday omil hisoblanadi?
 - a) Tashqi omil
 - b) Tasodifiy holat

- c) Psixologik omil
- d) Moliyaviy sabab

2. Quyidagi psixologik fazilatlardan qaysi biri tibbiyot sohasida eng muhim hisoblanadi?

- a) Ustozga itoatkorlik
- b) Boshqaruv qobiliyati
- c) Stressga bardoshlilik
- d) Jismoniy kuch

3. Kasbga yo'naltiruvchi psixologik maslahatlar qanday vazifani bajaradi?

- a) Mehnat taqsimotini o'rgatadi
- b) Abituriyentni harbiy xizmatga tayyorlaydi
- c) Shaxsning qiziqishlari va salohiyatini aniqlaydi
- d) Imtihon natijalarini tekshiradi

4. Noto'g'ri kasb tanlovi natijasida quyidagilardan qaysi biri yuzaga kelmaydi?

- a) Kasbga nisbatan qoniqarsizlik
- b) Depressiya
- c) Faol mehnat faoliyati
- d) O'qishni tashlab ketish

5. Psixologik xizmatlar oliy ta'lim muassasalarida nima uchun muhim?

- a) Ta'lim sifatini nazorat qilish uchun
- b) Ruhiy barqarorlikni ta'minlash uchun
- c) Ma'muriy ishlarni yengillashtirish uchun
- d) Texnik jihozlarni ta'mirlash uchun

V BOB. KASBIY SHAKLLANISH JARAYONIDA SHAXS TARAQQIYOTI VA SHAXSNING KASBIY KAMOLOTI.

Reja:

1. Shaxsning kasbiy kamolotiga olib keluvchi asosiy bosqichlar.
2. Kasbiy shakllanishda shaxs taraqqiyotiga ta'sir qiluvchi psixologik omillar (motivatsiya, qobiliyatlar).
3. Shaxsning kasbiy kamolot belgilari va mezonlari.

5.1-§. Shaxsning kasbiy kamolotiga olib keluvchi asosiy bosqichlar

Tibbiyot oliygohlarida shaxsning kasbiy kamolotiga olib keluvchi jarayon bir necha muhim bosqichlardan iborat bo'lib, bu bosqichlar ilmiy jihatdan shifokorlik kasbiga xos xususiyatlar bilan chambarchas bog'liq. Dastlabki bosqich kasb tanlash va dastlabki qiziqishning shakllanishidir, bu ko'pincha talabalarning tibbiyot sohasiga bo'lgan qiziqishi va inson hayotini saqlash missiyasiga intilishi bilan boshlanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu bosqichda shaxsning ichki motivatsiyasi va ijtimoiy ta'sirlar (masalan, oila yoki muvaffaqiyatli shifokorlar namunasi) muhim rol o'ynaydi. Tibbiyot oliygohiga kirish bu jarayonning rasmiy boshlanishi sifatida qaraladi, chunki talaba o'zini kelajakdagi shifokor sifatida tasavvur qila boshlaydi.

Ikkinchi bosqich ta'lim jarayonida nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirish bilan bog'liq. Tibbiyot oliygohlarida talabalar anatomiya, fiziologiya va klinik fanlar bo'yicha chuqur bilim oladi, shu bilan birga klinik amaliyotlarda bemorlar bilan muloqot qilishni o'rganadi. Ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, bu bosqichda shaxsning kasbiy identifikatsiyasi shakllanadi, ya'ni talaba o'zini shifokor sifatida anglay boshlaydi. Masalan, birinchi marta bemorga tashxis qo'yish yoki davolashda yordam berish tajribasi talabaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va kasbiy

yo'nalishini mustahkamlaydi. Bu jarayon shaxsning o'z qobiliyatlarini sinash va rivojlantirish imkonini beradi.

Uchinchi bosqich kasbiy tajriba to'plash va mustaqil faoliyatga o'tish bilan xarakterlanadi. Tibbiyot oliygohlarida bu bosqich odatda internatura yoki rezidentura davrida ro'y beradi, bunda talaba real klinik vaziyatlarda shifokor sifatida ishlay boshlaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi ki, bu davrda shaxs o'zining kasbiy mas'uliyatini to'liq anglaydi va bemorlar bilan muloqot, qaror qabul qilish kabi ko'nikmalarni mustahkamlaydi. Masalan, murakkab jarrohlik amaliyotida ishtirok etish yoki og'ir bemorni davolash shaxsning nafaqat texnik, balki emotsional jihatdan ham pishib yetishishiga yordam beradi. Bu bosqich shaxsning kasbiy kamolotining dastlabki ko'rinishi sifatida qoraladi.

To'rtinchi va yakuniy bosqich shaxsning kasbiy kamolotga erishishi bilan bog'liq bo'lib, bu shifokor sifatida to'laqonli mustaqillik va yuqori darajadagi malaka bilan belgilanadi. Tibbiyotda bu davr ko'pincha uzoq yillik tajriba, ixtisoslashuv va bemorlarning ishonchini qozonish bilan kechadi. Ilmiy nuqtai nazardan, bu bosqichda shaxs o'z kasbini nafaqat ish, balki hayotiy missiya sifatida qabul qiladi. Masalan, tajribali shifokor murakkab holatlarda tezkor qaror qabul qila oladi va hamkasblariga rahbarlik qiladi. Tibbiyot oliygohlarida bu bosqichga tayyorgarlik ta'limning boshidanoq boshlanadi, ammo uning to'liq amalga oshishi shaxsning doimiy rivojlanishiga bog'liq.

5.2-§. Kasbiy shakllanishda shaxs taraqqiyotiga ta'sir qiluvchi psixologik omillar (motivatsiya, qobiliyatlar).

Tibbiyot oliygohlarida kasbiy shakllanish jarayonida shaxs taraqqiyotiga psixologik omillar katta ta'sir ko'rsatadi, bunda motivatsiya va qobiliyatlar asosiy o'rin tutadi. Motivatsiya shaxsning tibbiyot kasbini tanlash va unda muvaffaqiyatga erishish istagini belgilaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ichki motivatsiya (masalan, odamlarga yordam berish istagi) tashqi motivatsiyadan (moliyaviy muvaffaqiyat yoki ijtimoiy obro') ko'ra shaxsning uzoq muddatli rivojlanishida

muhimroqdir. Tibbiyot talabalari orasida o'tkazilgan so'rovlar natijasida, inson hayotini saqlashga bo'lgan intilish ularning o'qishdagi qat'iyatliligini oshirishi aniqlangan. Masalan, og'ir o'quv yuklamasiga qaramay, bemorlar salomatligi uchun mas'uliyatni his qilish talabalarni davom ettirishga undaydi.

Qobiliyatlar shaxsning kasbiy shakllanishida motivatsiyani amalda qo'llash imkonini beruvchi vosita sifatida muhim ahamiyatga ega. Tibbiyotda bu qobiliyatlar intellektual (masalan, murakkab tibbiy ma'lumotlarni tahlil qilish), emotsional (bemorlar bilan empatiya qilish) va amaliy (klinik ko'nikmalar) jihatlarni o'z ichiga oladi. Ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, talabaning o'z qobiliyatlariga bo'lgan ishonchi uning kasbiy taraqqiyotini tezlashtiradi. Masalan, klinik amaliyotda bemor bilan muvaffaqiyatli muloqot qilish yoki to'g'ri tashxis qo'yish talabaning o'ziga bo'lgan bahosini oshiradi va uni yanada rivojlanishga undaydi. Agar qobiliyatlar yetarli darajada rivojlanmagan bo'lsa, bu motivatsiyaning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Psixologik omillarning o'zaro ta'siri tibbiyot oliygohlarida shaxsning kasbiy shakllanishini murakkablashtiradi yoki osonlashtiradi. Motivatsiya va qobiliyatlar bir-birini to'ldirganda, shaxs o'z oldiga yuqori maqsadlar qo'ya oladi va ularga erishish uchun harakat qiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi ki, yuqori motivatsiyaga ega, lekin qobiliyatlari cheklangan talabalar ko'pincha stress va o'zini past baholash bilan kurashadi. Masalan, agar talaba tibbiyotga qiziqsa, lekin murakkab jarrohlik ko'nikmalarini o'zlashtira olmasa, bu uning kasbiy rivojlanishiga to'siq bo'ladi. Shu sababli, tibbiyot ta'limida psixologik qo'llab-quvvatlash (masalan, mentorlik) talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirishda muhimdir. Tibbiyot oliygohlarida psixologik omillar shaxsning kasbiy kamolotiga erishish jarayonini ham belgilaydi. Motivatsiya shaxsning uzoq muddatli maqsadlarga intilishini ta'minlasa, qobiliyatlar bu maqsadlarni amalga oshirish vositasidir. Ilmiy nuqtai nazardan, bu omillarning uyg'unligi shifokorning emotsional barqarorligi va kasbiy muvaffaqiyatiga olib keladi. Masalan, bemorlarning ishonchini qozongan va klinik vaziyatlarda tezkor qaror qabul qila

oladigan shifokor o'z motivatsiyasi va qobiliyatlari tufayli yuqori darajaga ko'tariladi. Tibbiyotda bu jarayon shaxsning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy taraqqiyotiga ham xizmat qiladi.

5.3-§. Shaxsning kasbiy kamolot belgilari va mezonlari.

Tibbiyot oliygohlarida shaxsning kasbiy kamoloti ilmiy jihatdan aniq belgilarga va mezonlarga asoslanadi, bu shifokor sifatida shaxsning to'liq shakllanganligini ko'rsatadi. Birinchi belgi shaxsning o'z kasbiga to'liq sadoqati va mas'uliyatni his qilishidir. Ilmiy tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi ki, kasbiy kamolotga erishgan shifokor o'z ishini nafaqat vazifa, balki hayotiy missiya sifatida qabul qiladi. Masalan, og'ir bemorni davolashda tungi smenalarda ishlash yoki qiyin klinik qarorlar qabul qilish bu sadoqatning amaliy ko'rinishidir. Tibbiyotda bu belgi talabalik davridan boshlab shakllana boshlaydi va tajriba bilan mustahkamlanadi.

Ikkinchi belgi yuqori darajadagi kasbiy malaka va mustaqillikdir. Tibbiyotda kasbiy kamolotga erishgan shaxs murakkab vaziyatlarda o'z bilimi va ko'nikmalariga tayanib, tezkor va to'g'ri qarorlar qabul qila oladi. Ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, bu mezon tajribali shifokorlarda ko'proq namoyon bo'ladi, chunki ular klinik holatlarni tahlil qilish va davolashda katta tajribaga ega bo'ladi. Masalan, tajribali jarroh o'z guruhi bilan birgalikda operatsiyani muvaffaqiyatli boshqarsa, bu uning kasbiy mustaqilligi va malakasining ko'rsatkichidir. Tibbiyot oliygohlarida bu mezonni rivojlantirish uchun amaliy mashg'ulotlar va simulyatsiyalar muhim ahamiyatga ega.

Uchinchi belgi shaxsning emotsional barqarorligi va bemorlar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatidir. Tibbiyotda kasbiy kamolot nafaqat texnik bilimlar bilan, balki insoniy fazilatlar bilan ham o'lchanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bemorlarning ishonchini qozongan va ularning his-tuyg'ularini tushuna oladigan shifokorlar kasbiy jihatdan yuqori darajada deb baholanadi. Masalan, onkologik bemor bilan muloqotda empatiya va sabr-toqatni namoyon qilish shifokorning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy pishib yetganligini ko'rsatadi. Bu

belgi tibbiyot ta'limida o'qituvchilar tomonidan namuna sifatida ko'rsatiladi va talabalar tomonidan o'zlashtiriladi. Kasbiy kamolotning mezonlari shaxsning jamiyatdagi o'rini ham aks ettiradi. Tibbiyotda bu mezonlar orasida hamkasblar orasida hurmatga ega bo'lish, sog'liqni saqlash sohasida yangiliklar kiritish va yosh shifokorlarga yo'l ko'rsatish kabi jihatlar ham mavjud. Ilmiy nuqtai nazardan, kasbiy kamolot shaxsning o'z kasbini doimiy ravishda rivojlantirishga intilishi bilan ham belgilanadi. Masalan, tajribali shifokor yangi davolash usullarini o'rganib, konferensiyalarda ishtirok etsa, bu uning kamolotining davom etayotganligini ko'rsatadi. Tibbiyot oliygohlarida bu mezonlarga erishish uchun talabalar doimiy o'qish va amaliy tajribaga e'tibor qaratishi kerak.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Tibbiyot oliygohlarida shaxsning kasbiy kamolotiga olib keluvchi asosiy bosqichlar qanday tartibda rivojlanadi va har bir bosqichning o'ziga xos xususiyatlari nimada?
2. Kasb tanlash bosqichida shaxsning ichki motivatsiyasi va ijtimoiy ta'sirlar tibbiyot talabasining kelajakdagi rivojlanishiga qanday ta'sir qiladi?
3. Klinik amaliyot tajribasi shaxsning kasbiy identifikatsiyasini qanday shakllantiradi va bu jarayonda qanday psixologik o'zgarishlar kuzatiladi?
4. Tibbiyotda shaxsning kasbiy kamolotiga erishishda mustaqil faoliyatning roli qanday va bu bosqich qanday mezonlar bilan belgilanadi?
5. Motivatsiya tibbiyot talabasining kasbiy shakllanishida qanday o'rin tutadi va uning ichki va tashqi turlari o'rtasidagi farq nimada?
6. Tibbiyot oliygohlarida qobiliyatlar (intellektual, emotsional, amaliy) shaxs taraqqiyotiga qanday hissa qo'shadi va ularning rivojlanmaganligi qanday oqibatlarga olib keladi?
7. Shaxsning kasbiy kamolotining asosiy belgilaridan biri sifatida kasbga sadoqat qanday namoyon bo'ladi va bu tibbiyotda qanday ahamiyatga ega?

8. Tibbiyotda kasbiy malaka va mustaqillik shaxsning kamolotini qanday aks ettiradi va bu mezonni rivojlantirish uchun qanday usullar qo'llaniladi?

9. Emotsional barqarorlik va bemorlar bilan muloqot qobiliyati tibbiyot shifokorining kasbiy kamolotida qanday rol o'ynaydi va bu xususiyatlar qanday shakllanadi?

10. Tibbiyot oliygohlarida shaxsning kasbiy kamoloti jamiyatga qanday ta'sir qiladi va bu jarayonda doimiy rivojlanishning ahamiyati nimada?

Test savollari

1. Tibbiyot oliygohlarida shaxsning kasbiy kamolotiga olib keluvchi birinchi bosqich qaysi?

- a) Mustaqil faoliyatga o'tish
- b) Kasb tanlash va qiziqishning shakllanishi
- c) Klinik tajriba to'plash
- d) Yuqori malaka darajasiga erishish

2. Kasbiy shakllanishda shaxs taraqqiyotiga eng ko'p ta'sir qiluvchi psixologik omil qaysi?

- a) Tashqi bosim va ijtimoiy obro'
- b) Ichki motivatsiya va qobiliyatlar
- c) Faqat intellektual qobiliyat
- d) O'quv jarayonining davomiyligi

3. Tibbiyotda shaxsning kasbiy kamolotining asosiy belgilaridan biri nima?

- a) Faqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish
- b) Kasbga to'liq sadoqat va mas'uliyatni his qilish
- c) O'quv jarayonida faol ishtirok etish
- d) Guruh ishlarida yetakchilik qilish

4.Qobiliyatlarning rivojlanmaganligi tibbiyot talabasining kasbiy shakllanishiga qanday ta'sir qiladi?

- a) Motivatsiyani oshiradi
- b) Stress va o'zini past baholashga olib keladi
- c) Kasbiy identifikatsiyani tezlashdiradi
- d) Hech qanday ta'sir qilmaydi

5.Tibbiyotda kasbiy kamolot mezonlaridan biri qaysi?

- a) Faqat bemorlar bilan muloqot qilish qobiliyati
- b) Yuqori darajadagi kasbiy malaka va mustaqillik
- c) O'quv jarayonida guruhda ishlash
- d) Tashqi motivatsiyaga tayanish

VI BOB. SHAXSDA KASBIY ANGLASH VA SHAXS SHAKLLANISHINING TURLI BOSQICHLARIDA KASBIY O'ZLIKNI ANGLASH

Reja:

1. Shaxsda kasbiy ong va kasbiy motivatsiyaning shakllanishi
2. Shaxs taraqqiyotining turli bosqichlarida kasbiy o'zlikni anglash jarayoni
3. Kasbiy o'zlikni anglashda tibbiyot ta'limi va amaliy faoliyatning roli

Tayanch iboralar: *psixologiya, shaxs, individ, individuallik, tushuncha, mohiyat, oqimlar, qarashlar, biogenetik, sotsiogenetik, kontsepsiya, faoliyati, faoliyatning tuzilishi, interiorizatsiya, eksteriorizatsiya, kichik guruhlar, norasmiy guruhlar.*

6.1-§. Shaxsda kasbiy ong va kasbiy motivatsiyaning shakllanishi.

Shaxsda kasbiy ong va kasbiy motivatsiyaning shakllanishi insonning hayotiy yo'li va kelajakdagi muvaffaqiyatining poydevoridir. Ayniqsa, tibbiyot sohasini tanlash arafasida turgan yoshlar uchun bu jarayon yanada muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Kasbiy ong bu — shaxsning o'z imkoniyatlari, qiziqishlari va mehnat faoliyatiga bo'lgan munosabatini anglash jarayonidir. Kasbiy motivatsiya esa shu ong asosida shakllanadigan ichki kuch bo'lib, insonni ma'lum kasbga intilish, o'rganish va o'zini rivojlantirishga undaydi. Tibbiyot oliygohlariga kirishga tayyorgarlik ko'rayotgan yoshlar avvalo bu kasbning mohiyatini chuqur tushunib yetmog'i va u bilan bog'liq mas'uliyatni his qila olmog'i lozim

Tibbiyot sohasi murakkab, ko'p qirrali va inson hayoti bilan bevosita bog'liq bo'lgan yo'nalishdir. Bu sohaga kirishga qaror qilgan shaxs o'zida faqat bilim olish istagini emas, balki insonlarga mehr ko'rsatish, og'riqqa hamdard bo'lish, og'ir vaziyatlarda sabr va qat'iyat bilan qaror qabul qilish salohiyatini ham shakllantirishi

kerak bo'ladi. Kasbiy ong aynan shunday qobiliyatlarni anglash va o'zida borligini his qilish orqali rivojlanadi. Tibbiyot oliygohlarida bu jarayon ancha erta, ya'ni talabalik davrining boshidanoq sezila boshlaydi. Talaba o'zining bu kasbga qanchalik tayyorligini, bu sohada ishlashga ichki tayyorgarligi bor yoki yo'qligini anglaydi

Kasbiy motivatsiyaning shakllanishida bir nechta omillar rol o'ynaydi. Tibbiyot oliygohiga kirishdan oldin yoshlar ko'pincha atrofdagilarning fikriga tayanadi. Ota-onalar, o'qituvchilar yoki jamiyatdagi umumiy qarashlar bu tanlovga ta'sir qilishi mumkin. Ammo bu tashqi ta'sirlar doimiy bo'lmaydi. Asosiy barqaror motivatsiya faqat ichki ishonch va qiziqishga asoslangandagina shakllanadi. Tibbiyot oliygohidagi o'qish jarayonida talabaning kasbiy motivatsiyasi kuchayishi yoki aksincha, pasayishi mumkin. Bu holat talabaning o'z ustida ishlashi, o'qishga bo'lgan munosabati va kasbni qanday anglashiga bog'liq bo'ladi

Kasbiy ong va motivatsiyaning mustahkam shakllanishi uchun tibbiyot oliygohlarida samarali o'quv tizimi, amaliy mashg'ulotlar, klinik stajirovkalar va murabbiylik tizimi katta ahamiyatga ega. Talabalar nazariy bilim bilan birga amaliy faoliyatda ishtirok etgan sayin kasbga nisbatan ishonchi va qiziqishi ortadi. Bu tajriba orqali ular o'zlarini bu sohada tasavvur qilishni boshlaydi, kelajakdagi kasbiy rolini aniqroq tushunadi. Tibbiyotda o'zlikni anglash juda muhim, chunki bu soha faqat bilim emas, balki kuchli ruhiy barqarorlikni, boshqalarga yordam berish istagini va kasbiy etikaning yuksak darajasini talab qiladi

Tibbiy ta'limda kasbiy motivatsiyaning doimiy bo'lishi uchun uni muntazam qo'llab-quvvatlash zarur. Bu borada talabalar bilan olib boriladigan psixologik suhbatlar, motivatsion uchrashuvlar, muvaffaqiyatli mutaxassislar bilan bo'ladigan seminarlar katta ahamiyatga ega. Kasbiy motivatsiya faqat o'qishga kirish arafasida emas, balki butun ta'lim jarayoni davomida kuchaytirib borilishi kerak. Chunki o'qish davomida duch kelinadigan qiyinchiliklar, sinovlar va murakkab holatlar talabaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli kasbiy ong va motivatsiyani doimiy ravishda yangilab borish muhim hisoblanadi

Shaxsiy qiziqish va kasbiy motivatsiya bir-birini to'ldiradigan jarayonlardir. Talaba o'zida bu kasbga bo'lgan qiziqishni his qilganida u o'qishga, izlanishga va rivojlanishga intiladi. Motivatsiya kuchli bo'lsa, talaba qiyinchiliklarga qaramay o'z yo'lidan chekinmaydi. Tibbiyot oliygohlarida aynan shu turdagi talabalar eng yuqori natijalarga erishadi, chunki ular o'z kasbini qalbdan his qiladi. Bu esa kasbiy shakllanishda mustahkam poydevor vazifasini o'taydi

Kasbiy ongning shakllanishi shaxsiy tajriba va refleksiya orqali chuqurlashadi. Talaba o'z faoliyatini baholaydi, o'zidagi kuchli va zaif tomonlarini anglaydi, o'zini bu sohada qanday tutishini kuzatadi. Bu esa o'z navbatida kasbiy o'zlikning shakllanishiga olib keladi. Kasbni anglash faqat tashqi bilimlarni o'zlashtirish emas, balki bu kasbda o'zining shaxsiy o'rmini topish, jamiyatga qanday foyda keltirishini tushunish, o'zini kelajakdagi shifokor sifatida ko'ra olish demakdir. Tibbiyot oliygohlarida kasbiy ong va motivatsiya shakllanmasa, talabalar o'qishni davom ettirishda qiynaladi, kasbni sevish qiyinlashadi va natijada ular bu sohada o'zini topa olmaydi

Shaxsda kasbiy ong va kasbiy motivatsiyaning shakllanishi tibbiyot sohasiga kirishdan avval boshlangan bo'lsa-da, bu jarayon tibbiyot oliygohlarida yanada chuqurlashadi. Ichki motivatsiya, o'ziga bo'lgan ishonch, qiziqish va mas'uliyat tuyg'usi tibbiy ta'lim davomida shakllanadigan asosiy psixologik tayanchlardir. Tibbiyot kasbini tanlagan shaxslar uchun bu holatlar nafaqat shaxsiy muvaffaqiyat, balki jamiyat oldidagi burchni ham anglash deganidir. Shu sababli kasbiy ong va motivatsiyani har tomonlama rivojlantirish tibbiyot oliygohlari oldidagi muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

6.2-§. Shaxs taraqqiyotining turli bosqichlarida kasbiy o'zlikni anglash jarayoni.

Shaxs taraqqiyotining turli bosqichlarida kasbiy o'zlikni anglash jarayoni inson hayotining muhim psixologik jarayonlaridan biridir. Bu jarayon orqali shaxs o'zining ichki imkoniyatlari, qiziqishlari, qadriyatlari va kasb bilan bog'liq bo'lgan

hayotiy pozitsiyasini anglaydi. Ayniqsa, tibbiyot sohasi kabi murakkab, mas'uliyatli va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan kasb yo'nalishida bu jarayon yanada chuqurroq kechadi. Tibbiyot oliygohlarida tahsil olayotgan yoshlar kasbiy o'zligini anglashning turli bosqichlaridan o'tadi. Har bir bosqichda shaxs o'zida yangi fazilatlarni kashf etadi, kasbga bo'lgan munosabatini aniqlashtiradi va o'zini kelajakdagi mutaxassis sifatida tasavvur qilishni boshlaydi

Kasbiy o'zlikni anglash bolalik davridan boshlanadi. Kichik yoshdagi bolalarda bu faqatgina orzu va qiziqishlar ko'rinishida namoyon bo'ladi. Biroq bu davrdagi kuzatishlar, oiladagi tibbiyot sohasi vakillari bilan bo'lgan suhbatlar yoki shifokorlar faoliyatiga bo'lgan qiziqish kelajakdagi kasb tanloviga asos bo'lishi mumkin. O'smirlik davrida esa shaxsda o'ziga xos hayotiy pozitsiya shakllana boshlaydi. Bu bosqichda yoshlar o'zlariga savollar bera boshlaydi. Men kimman. Men qanday kasbga egaman. Qanday sohada o'z salohiyatimni ro'yobga chiqarishim mumkin. Aynan shu savollarga javob izlash jarayonida kasbiy o'zlik shakllana boshlaydi. Bu davrda tibbiyot sohasi ko'plab yoshlarni o'ziga tortadi. Chunki bu kasb nafaqat bilim talab qiladi, balki insoniylik, mehr, sabr va fidoyilikni ham o'z ichiga oladi

Tibbiyot oliygohiga kirgan yoshlar o'z hayotlarining yangi bosqichiga qadam qo'yadi. Bu bosqichda kasbiy o'zlikni anglash jarayoni yanada aniqroq tus oladi. Talaba endi faqat kasb haqida orzu qilmaydi, balki unga amalda yaqinlashadi. Dastlabki kurslarda o'zlashtiriladigan nazariy bilimlar, laboratoriya ishlaridagi ishtirok, o'qituvchilar bilan bo'ladigan muloqotlar kasbga nisbatan chuqurroq tushuncha shakllanishiga olib keladi. Shu bilan birga, bu bosqichda kasbga nisbatan shubha yoki ikkilanishlar ham paydo bo'lishi mumkin. Talaba o'zini bu kasbda tasavvur qila oladimi yo'qmi degan savollar bilan yuzlashadi. Bu tabiiy holat bo'lib, aynan shu shubha va izlanishlar jarayonida kasbiy o'zlik asta-sekin mustahkamlanadi

O'qishning keyingi bosqichlarida, ayniqsa klinik amaliyot boshlanishi bilan kasbiy o'zlik yanada jonlanadi. Talaba o'qish jarayonida bemorlar bilan muloqotga

kirishadi, klinik holatlarni tahlil qiladi, jarrohlik yoki terapevtik muolajalarni kuzatadi. Bu bosqichda u o'zini kasb egasi sifatida ko'rishni boshlaydi. U endi faqat o'rganmaydi, balki amalda harakat qiladi, tajriba orttiradi va bu orqali o'z kasbiy roli haqida aniqroq tasavvurga ega bo'ladi. Kasbiy o'zlik aynan shu bosqichda yanada mustahkamlanadi, sababi talaba o'z harakati orqali kasb mohiyatini chuqurroq anglaydi. U shifokor bo'lish mas'uliyatini his qiladi, bu kasbga mehr qo'yadi, o'zining kasbiy yo'nalishini tanlaydi

Shaxs taraqqiyotining keyingi bosqichi kasbiy identifikatsiya bosqichidir. Bu bosqich tibbiyot oliygohini tamomlab, ish faoliyatini boshlagan davrga to'g'ri keladi. Endi shaxs nafaqat o'qiganini qo'llaydi, balki mustaqil ravishda qaror qabul qiladi, kasbiy muammolarni hal qiladi, bemorlar bilan muloqotda mustaqil pozitsiyaga ega bo'ladi. Bu bosqichda kasbiy o'zlik to'liq shakllanadi. Shaxs o'zini shifokor sifatida anglaydi, o'z kasbiy qadriyatlarini, axloqiy me'yorlarini aniqlaydi va bu sohada o'zining tutgan o'rmini mustahkamlab boradi

Tibbiyot oliygohlarida bu jarayonni qo'llab-quvvatlash juda muhimdir. Talabalarga nafaqat bilim berish, balki ularni kasbiy o'zlikni shakllantirishda yo'naltirish, ruhlantirish, kerak bo'lsa psixologik yordam ko'rsatish ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo'lishi lozim. Kasbiy o'zlikni anglashga yordam beruvchi murabbiylik, psixologik maslahat, motivatsion uchrashuvlar, real hayotiy klinik vaziyatlarda ishtirok etish kabi metodlar bu borada katta samara beradi. Shaxs o'zini kasbda topolmasa, u uzoq davom etmaydi. Shu sababli talabalik davridayoq kasbga sadoqat, ishonch va o'zini anglash asoslari mustahkamlanishi zarur

Shuningdek, kasbiy o'zlikning shakllanishi har bir inson uchun individual tarzda kechadi. Ba'zilar bu jarayonni erta bosqichdayoq aniqlay oladi, ba'zilar uchun bu murakkabroq, uzoqroq davom etadi. Tibbiyot oliygohidagi ta'lim muhiti, o'qituvchilarning yondashuvi, amaliyot joylaridagi atmosferalar bu jarayonga katta ta'sir ko'rsatadi. Har bir bosqichda talaba o'zini anglash orqali jamiyatda o'z o'rmini

topishga harakat qiladi. Bu esa nafaqat professional rivojlanish, balki shaxsiy yetilishning ham muhim ko'rsatkichidir

Shaxs taraqqiyotining har bir bosqichi kasbiy o'zlikni anglashning o'ziga xos davri bo'lib, tibbiyot sohasi bu jarayonga boy psixologik va amaliy tajribalar orqali ta'sir etadi. Tibbiyot oliygohlari talabalarga faqat bilim emas, balki o'zini anglash, kasbiy mas'uliyatni tushunish va o'z kasbida o'zini topishga imkon beradigan muhitni yaratishi kerak. Kasbiy o'zligini chuqur anglagan shaxs tibbiyot sohasida o'z o'rmini topadi, bemorlar ishonchini qozonadi va jamiyatda mas'uliyatli mutaxassis sifatida faoliyat yuritadi.

Kasbiy o'zlikni anglashda tibbiyot ta'limi va amaliy faoliyatning roli. Kasbiy o'zlikni anglash shaxsning hayotdagi o'z o'rmini topishida muhim bosqichlardan biridir va bu jarayon ayniqsa tibbiyot sohasi kabi yuqori mas'uliyatni talab qiladigan yo'nalishda yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Tibbiyot ta'limi va amaliy faoliyat bu jarayonning markazida turadi. Talabaning kasbiy o'zligini anglashida ta'lim tizimi, o'qituvchilar, amaliy mashg'ulotlar va real klinik holatlar bilan yuzma-yuz kelish tajribasi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tibbiyot oliygohlarida o'qish boshlanganidan boshlab talabalar asta-sekin o'zlarida bu kasbga xos bo'lgan fazilatlar mavjudligini yoki mavjud emasligini anglay boshlaydi. Ular o'zlarini kelajakda qanday shifokor sifatida tasavvur qilishlari mumkinligini tushunishga urinadi

Dastlabki nazariy bilimlar talabalarda kasbga nisbatan umumiy tasavvur hosil qilishga yordam beradi. Anatomiyadan to ichki kasalliklar asosigacha bo'lgan fanlar orqali talaba inson organizmining murakkab tuzilishini o'rganadi, kasalliklar mohiyatini anglaydi, sog'liqning qadriyat sifatidagi o'rnini his etadi. Shu bilan birga bu bosqichda hali kasbiy o'zlik to'liq shakllanmaydi. Kasbiy o'zlikni anglash uchun shaxs bu bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishini ko'rishi kerak. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda tibbiyot oliygohlarida amaliy mashg'ulotlar va klinik stajirovkalar juda katta o'rin tutadi

Talaba klinikaga chiqqach, ya'ni shifoxonalar, poliklinikalar yoki ixtisoslashgan markazlarda amaliyot o'tashni boshlagach, kasb mohiyati bilan bevosita yuzma-yuz keladi. U endi faqat bilim emas, balki bemor bilan qanday muloqot qilishni, kasallikka qanday munosabat bildirishni, og'riqni qanday his qilishni o'rganadi. Bu jarayonda talabaning kasbiy o'zligi faollasha boshlaydi. U o'zini shifokor sifatida tasavvur qiladi, har bir harakati va qarorining bemor sog'lig'iga qanday ta'sir qilishi mumkinligini anglaydi. Amaliy faoliyat davomida to'plangan tajriba orqali talaba o'z kuchli va zaif tomonlarini bilib oladi, bu esa o'zini yanada chuqurroq anglashga olib keladi

Tibbiyot ta'limida muhim jihatlardan biri bu talabaning kasbiy qadriyatlarni o'zlashtirishidir. Shifokorlik faqat bilim emas, balki insoniylik, halollik, fidoyilik va axloqiy mezonlarga amal qilishni ham o'z ichiga oladi. Tibbiyot oliygohlarida bu qadriyatlar nafaqat darslarda, balki ustoz-shogird an'analari orqali ham singdiriladi. Ustozlar tomonidan berilgan hayotiy saboqlar, bemorlar bilan ishlashda ko'rsatilgan namunaviy yondashuvlar talabaning kasbiy o'zligini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Ustozni kuzatish orqali talaba o'zida qanday shifokor bo'lish istagini anglaydi, bu esa kasbiy o'zlikning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi

Amaliy faoliyatda talaba faqatgina bilimlarini sinab ko'rmaydi, balki hissiy barqarorlikni saqlash, muammolarni hal qilish, tezkor qarorlar qabul qilish, bemorga nisbatan empatiya ko'rsatish kabi ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Bu jihatlari kasbiy o'zlikni anglashda beqiyos ahamiyatga ega. Chunki shifokorlik kasbi inson shaxsiy hayotini, ruhiy holatini, muloqot madaniyatini doimiy ravishda nazorat qilishni talab qiladi. Amaliy mashg'ulotlarda talabaning o'ziga nisbatan ishonchi ortadi yoki ba'zida pasayadi, u o'zini baholaydi, kasbga mos kelish-kelmasligini tahlil qiladi. Bu holatlar esa kasbiy o'zlik shakllanishida muhim turtki bo'lib xizmat qiladi

Tibbiyot oliygohlarida o'qitiladigan etika, kommunikatsiya madaniyati, psixologiya kabi fanlar ham kasbiy o'zlikni anglash jarayoniga xizmat qiladi.

Talaba bu fanlar orqali bemor bilan qanday muloqot qilishni, muammoli holatlarda qanday yo'l tutishni, o'z his-tuyg'ularini qanday boshqarishni o'rganadi. Bu esa kasbiy o'zlikni shakllantirishda shaxsiy ong va refleksiya mexanizmlarini faollashtiradi. Shaxs o'zini faqat shifokor emas, balki jamiyatning mas'uliyatli a'zosi sifatida tasavvur qiladi. Bu hissiyot uning kasbga bo'lgan sadoqatini mustahkamlaydi va professional o'sishga zamin yaratadi

Shuningdek, tibbiyotda tanlangan yo'nalish ham kasbiy o'zlikni anglashga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kimdir terapevt bo'lishni istasa, yana kimdir jarroh yoki pediatr sifatida o'zini ko'radi. Bu tanlov ham talabaning ichki holati, shaxsiy qiziqishlari va kasbdagi roli bilan bog'liq bo'ladi. Amaliy faoliyat orqali u bu yo'nalishlarning har birini sinab ko'radi, o'ziga mos keladiganini aniqlaydi. Shu tariqa kasbiy o'zlik faqat umumiy tibbiyot doirasida emas, balki konkret mutaxassislik darajasida ham shakllanadi

Tibbiyot ta'limi va amaliy faoliyat kasbiy o'zlikni anglashda ajralmas ikki asosiy yo'nalish hisoblanadi. Talaba o'qish davomida o'zini kasb egasi sifatida anglaydi, o'zining ijtimoiy rolini va kasbiy vazifalarini tushunadi. Kasbiy o'zlikni shakllantirishda nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, ustozlarning ta'siri, real klinik holatlar bilan ishlash, muloqot madaniyati va axloqiy qadriyatlarning o'zaro uyg'unligi muhim ahamiyatga ega. Tibbiyot oliygohlari ushbu imkoniyatlarni yaratish orqali talabaning shaxsiy va kasbiy rivojiga kuchli turtki beradi. Bu esa nafaqat sifatli mutaxassislar tayyorlash, balki kasbini sevuvchi, unga sadoqatli, o'zini shu yo'nalishda ko'ra oladigan shaxslarni voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Kasbiy o'zlikni anglash nima va u tibbiyot oliygohidagi talaba uchun qanday ahamiyatga ega?
2. Tibbiyot ta'limining kasbiy o'zlikni shakllantirishdagi o'rni nimalardan iborat?

3. Talabalarning klinik amaliyot davrida kasbiy o'zlikni anglashiga qanday omillar ta'sir qiladi?

4. Kasbiy o'zlikni shakllantirishda ustoz-shogird an'anasining o'rni haqida fikr bering.

5. Tibbiyotda kasbiy qadriyatlarning shakllanishi va uning kasbiy o'zlikka ta'sirini tushuntiring.

6. Tibbiyot ta'limida kommunikatsiya va psixologik fanlarning o'quvchi shaxsiga ta'siri qanday kechadi?

7. Amaliy mashg'ulotlar kasbiy o'zlikni anglashga qanday turtki beradi?

8. Talaba o'zini shifokor sifatida qanday jarayonlar orqali anglay boshlaydi?

9. Kasbiy o'zlikni shakllantirishda tibbiy yo'nalish tanlash (masalan, terapevt yoki jarrohlik) qanday rol o'ynaydi?

10. Tibbiyot oliygohlarida kasbiy o'zlikni shakllantirishni qo'llab-quvvatlovchi metodlar haqida misollar keltiring.

Test savollari

1. Kasbiy o'zlikni anglash quyidagilarning qaysi biriga tegishli?

- a) Faqat nazariy bilimlar olish
- b) O'zining kasbiy rolini tushunish va qabul qilish
- c) Ma'naviy tarbiya olish
- d) Ijodiy fikrlashni rivojlantirish

2. Tibbiyot ta'limida amaliy mashg'ulotlarning asosiy vazifasi nima?

- a) Fanlar bo'yicha test ishlash
- b) Talabani kasbiy faoliyatga tayyorlash
- c) Nazariyani eslab qolish
- d) Diplom yozishga tayyorlash

3. Kasbiy o'zlikni shakllantirishda quyidagilardan qaysi biri muhim hisoblanadi?

- a) Telefon orqali maslahatlar olish
- b) Yozma imtihonlardan muvaffaqiyatli o'tish
- c) O'z-o'zini anglash va refleksiya
- d) Muloqotdan qochish

4. Talabada kasbiy o'zlik qachon faollasha boshlaydi?

- a) Birinchi sinfda
- b) Tibbiyotga kirish imtihonida
- c) Klinik amaliyot jarayonida
- d) Bitiruv kechasida

5. Kasbiy o'zlikni anglash uchun talabada nima mavjud bo'lishi zarur?

- a) Moliya resurslari
- b) O'qituvchilar bilan do'stlik
- c) Kasbga qiziqish va ichki motivatsiya
- d) Rejalar yozilgan daftar

VII BOB. KASB TANLASH MOTIVATSIYASI VA QIZIQISH. KASBGA YO‘LLASHDA SHAXSIY FAZILATLARNING ROLI.

Reja:

1. Shaxs rivojlanishining bosqichlari va kasbiy o‘zlikni anglashning psixologik asoslari.
2. O‘smirlik va yoshlik davrida kasbiy anglash jarayonining kechishi.
3. Kasbiy o‘zlikni anglashda tibbiyot ta’limining va amaliy faoliyatning o‘rni.

7.1-§. Shaxs rivojlanishining bosqichlari va kasbiy o‘zlikni anglashning psixologik asoslari.

Tibbiyot oliygohlarida kasb tanlash motivatsiyasi va qiziqish shaxsning kasbiy yo‘nalishini belgilashda muhim omil bo‘lib, bu jarayon ilmiy jihatdan psixologik va ijtimoiy asoslarga tayanadi. Motivatsiya shaxsning kasb tanlashdagi ichki va tashqi harakatlantiruvchi kuchlarini anglatadi, bunda ichki motivatsiya ko‘pincha shaxsiy qadriyatlar va maqsadlarga, tashqi motivatsiya esa ijtimoiy omillar va jamiyat talablariga bog‘liq. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tibbiyot kasbini tanlashda ichki motivatsiya, masalan, odamlarga yordam berish istagi yoki inson hayotini saqlashga qiziqish, talabalarning uzoq muddatli muvaffaqiyatida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Masalan, shaxsiy tajribasi (yaqin kishining kasalligi) orqali tibbiyotga qiziqish uyg‘ongan talabalar ko‘pincha bu sohada barqaror motivatsiyaga ega bo‘ladi. Qiziqish kasb tanlash motivatsiyasining asosiy tarkibiy qismi sifatida shaxsning ma’lum bir soha bilan shug‘ullanish istagini shakllantiradi. Tibbiyot oliygohlarida qiziqish ko‘pincha biologiya, inson tanasi tuzilishi yoki tibbiy muammolarni hal qilish kabi fanlarga bo‘lgan tabiiy moyillikdan kelib chiqadi. Ilmiy ma’lumotlarga ko‘ra, qiziqish shaxsning o‘z qobiliyatlarini kashf qilishi va ularni rivojlantirishga intilishi bilan mustahkamlanadi. Masalan, maktab davrida

biologiya darslarida muvaffaqiyat qozongan o'quvchi tibbiyotga qiziqishini aniqlab, kelajakda shifokorlikni maqsad qilib olishi mumkin. Bu qiziqish keyinchalik ta'lim jarayonida amaliy tajribalar orqali yanada chuqurlashadi.

Kasb tanlash motivatsiyasi va qiziqishning o'zaro ta'siri tibbiyot oliygohlarida talabalarning o'quv jarayoniga moslashishida muhim ahamiyatga ega. Ilmiy tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi ki, yuqori ichki motivatsiya va qiziqishga ega talabalar og'ir o'quv yuklamasi va klinik amaliyotlarning stressli sharoitlariga yaxshiroq bardosh beradi. Masalan, bemorlarni davolashga bo'lgan qiziqish talabani tungi smenalarda ishlashga yoki murakkab klinik holatlarni o'rganishga undaydi. Aksincha, agar motivatsiya faqat tashqi omillarga (masalan, ota-ona bosimi yoki moliyaviy daromad) asoslansa, talaba o'quv jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishi va kasbiy qoniqishni his qilmasligi mumkin. Shu sababli, tibbiyotda motivatsiya va qiziqishning ichki uyg'unligi muhimdir.

Tibbiyot oliygohlarida kasb tanlash motivatsiyasi va qiziqish ijtimoiy muhit bilan ham chambarchas bog'liq. Ilmiy nuqtai nazardan, oila, o'qituvchilar va jamiyatning tibbiyot kasbiga bo'lgan munosabati shaxsning qarorini shakllantirishda katta rol o'ynaydi. Masalan, shifokorlar oilasida o'sgan bola bu kasbga qiziqish uyg'otishi va uni tanlashga motivatsiya topishi ehtimoli yuqori. Shu bilan birga, jamiyatda shifokorlikning yuqori ijtimoiy maqomi ham talabalarni bu soha sari jalb qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, motivatsiya va qiziqishning barqarorligi ta'lim davomida amaliy tajribalar orqali mustahkamlanadi, masalan, klinik amaliyotda bemor bilan muvaffaqiyatli muloqot qilish talabaning qiziqishini oshiradi. Kasb tanlash motivatsiyasi va qiziqishning yakuniy natijasi tibbiyot oliygohlarida shaxsning kasbiy o'zligini anglashiga olib keladi.

Ilmiy jihatdan, bu jarayon shaxsning o'z qadriyatlarini shifokorlik kasbi bilan uyg'unlashtirishi va uzoq muddatli maqsadlarga erishishga intilishi bilan o'lchanadi. Masalan, qiziqish va motivatsiya tufayli tibbiyotni tanlagan talaba internatura davrida o'zini to'laqonli shifokor sifatida his qila boshlaydi. Bu jarayon shaxsning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi, chunki tibbiyot sohasi shaxsdan yuqori mas'uliyat va insoniy fazilatlarni talab qiladi. Shu

sababli, kasb tanlashda motivatsiya va qiziqish tibbiyotda muvaffaqiyatli shifokor bo'lishning asosiy poydevori hisoblanadi.

Tibbiyot oliygohlarida shaxs rivojlanishi va kasbiy o'zlikni anglash jarayoni ilmiy jihatdan bir necha bosqichlarda kechadi va psixologik asoslarga tayanadi. Shaxs rivojlanishining dastlabki bosqichi bolalik davrida boshlanadi, bu yerda asosiy e'tibor shaxsning o'z qobiliyatlarini kashf qilish va atrofdagi dunyoga qiziqishiga qaratiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu davrda shaxs o'zini ijtimoiy rollar orqali anglay boshlaydi, masalan, oiladagi munosabatlar yoki o'yin faoliyati orqali. Tibbiyot kontekstida bu bosqichda bolaning odamlarga yordam berishga bo'lgan tabiiy moyilligi (masalan, ota-onasiga g'amxo'rlik qilish istagi) kelajakda shifokorlik kasbiga qiziqishning dastlabki belgisi bo'lishi mumkin.

Keyingi bosqich o'smirlik davriga to'g'ri keladi, bu yerda shaxs o'zining shaxsiy xususiyatlari va qadriyatlarini aniqlay boshlaydi. Psixolog Erik Eriksonning rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bu davrda "identifikatsiya va rol chalkashligi" masalasi muhim bo'lib, o'smir o'zini turli kasblar orqali sinab ko'radi. Tibbiyot oliygohlariga keladigan talabalarning ko'pchiligi aynan shu bosqichda shifokorlik kasbiga qiziqishni rivojlantiradi, bu jarayon ko'pincha ijtimoiy ta'sirlar (masalan, shifokor bo'lgan qarindoshlar) yoki shaxsiy tajribalar (kasallik bilan kurashish) bilan bog'liq. Ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, bu davrda shaxsning o'ziga bo'lgan ishonchi va motivatsiyasi kasbiy o'zlikni anglashning asosiy psixologik omilidir.

Yoshlik davri shaxs rivojlanishining muhim bosqichi bo'lib, bu yerda kasbiy o'zlikni anglash yanada aniqlashadi va mustahkamlanadi. Tibbiyot oliygohlarida talabalik davri aynan shu bosqichga to'g'ri keladi, chunki talabalar nazariy bilimlarni o'zlashtirish bilan birga klinik amaliyotlarda shifokor sifatida o'z rolini sinab ko'radi. Ilmiy tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi ki, bu jarayonda o'z-o'zini refleksiya qilish (o'z harakatlarini baholash) va o'ziga bo'lgan ishonch kasbiy identifikatsiyani shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Masalan, talaba birinchi marta bemorga tashxis qo'yganda, u o'zini shifokor sifatida tasavvur qiladi va bu uning kasbiy o'zligini mustahkamlaydi. Psixologik jihatdan, bu bosqichda shaxs o'z qadriyatlarini kasbiy maqsadlari bilan uyg'unlashtiradi.

Kasbiy o'zlikni anglashning psixologik asoslari tibbiyot oliygohlarida shaxsning ichki va tashqi omillarning uyg'unligiga bog'liq. Ichki omillar orasida motivatsiya (odamlarga yordam berish istagi), emotsional barqarorlik va o'z qobiliyatlariga ishonch muhim o'rin tutadi. Tashqi omillar esa ta'lim muhiti, o'qituvchilarning qo'llab-quvvatlashi va amaliy tajribani o'z ichiga oladi. Ilmiy nuqtai nazardan, bu asoslar shaxsning kasbiy o'zligini anglashini tezlashtiradi va uni shifokorlik missiyasiga tayyorlaydi. Masalan, o'qituvchining ijobiy fikr-mulohazasi talabaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va kasbiy rolini qabul qilishini osonlashtiradi. Tibbiyotda bu jarayon shaxsning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

7.2-§. O'smirlik va yoshlik davrida kasbiy anglash jarayonining kechishi.

Tibbiyot oliygohlariga keladigan talabalarning kasbiy anglash jarayoni o'smirlik va yoshlik davrlarida ilmiy jihatdan o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib kechadi. O'smirlik davri (taxminan 12-18 yosh) kasbiy anglashning dastlabki poydevorini shakllantiradi, bu yerda shaxs o'z qiziqishlari va qobiliyatlarini kashf qiladi. Psixolog Jeyms Marshianing o'zlikni anglash nazariyasiga ko'ra, bu davrda o'smirlar o'zlarini ijtimoiy muhitda sinab ko'radi va kasbiy yo'nalishlarni tanlashga harakat qiladi. Tibbiyot kontekstida bu jarayon ko'pincha shaxsiy tajribalar, masalan, yaqin kishining kasalligi yoki shifokorlarning muvaffaqiyatli ishi bilan boshlanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'smirlikda shifokorlikka qiziqish odatda altruistik motivlar (boshqalarga yordam berish istagi) bilan bog'liq.

O'smirlik davrida kasbiy anglash jarayoni ko'pincha chalkash va qarama-qarshi his-tuyg'ular bilan kechadi. Tibbiyot oliygohlariga kirishni rejalashtirgan o'smirlar o'z qobiliyatlariga shubha qilishi yoki o'quv jarayonining og'irligidan qo'rqishi mumkin. Ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, bu davrda ota-onalar, o'qituvchilar va tengdoshlarning ta'siri katta ahamiyatga ega. Masalan, agar o'smirning oilasida shifokor bo'lsa, u shifokorlik kasbini ideallashtirishi va uni o'ziga maqsad qilib olishi mumkin. Shu bilan birga, o'smirlikda emotsional beqarorlik tufayli kasbiy

qarorlar tez-tez o'zgarishi mumkin, ammo tibbiyotga qiziqish barqaror bo'lsa, bu keyingi bosqichga o'tish uchun mustahkam asos bo'ladi.

Yoshlik davri (18-25 yosh) kasbiy anglashning faol rivojlanadigan davri bo'lib, tibbiyot oliygohlarida bu jarayon ta'lim va amaliyot orqali chuqurlashadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi ki, bu davrda shaxs o'zining kasbiy rolini aniq belgilaydi va o'z qadriyatlarini kasb bilan uyg'unlashtiradi. Tibbiyot talabalari uchun bu jarayon darslarda, laboratoriya mashg'ulotlarida va klinik amaliyotlarda o'z aksini topadi. Masalan, talaba birinchi marta bemor bilan muloqot qilganda yoki jarrohlik amaliyotida ishtirok etganda, u o'zini shifokor sifatida his qila boshlaydi. Bu tajriba uning kasbiy anglashini mustahkamlaydi va o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Psixologik jihatdan, yoshlik davrida shaxs o'z qobiliyatlarini sinab ko'rish va kasbiy maqsadlarni amalga oshirishga intiladi.

Tibbiyot oliygohlarida o'smirlik va yoshlik davridagi kasbiy anglash jarayoni psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro ta'sirida kechadi. O'smirlikda asosiy e'tibor shaxsning qiziqishlari va dastlabki qarorlariga qaratilgan bo'lsa, yoshlikda bu jarayon amaliy tajriba va ta'lim muhiti bilan boyiydi. Ilmiy nuqtai nazardan, bu davrlar shaxsning kasbiy o'zligini anglashida o'ziga xos o'rin tutadi, chunki tibbiyot kabi mas'uliyatli sohada shaxs o'zini to'liq shifokor sifatida tasavvur qilishi uchun uzoq muddatli tayyorgarlik talab qilinadi. Masalan, klinik amaliyotda muvaffaqiyatli ishtirok etish talabaning o'zini shifokor sifatida ko'rishini kuchaytiradi. Bu jarayon shaxsning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy pishib yetishiga ham yordam beradi.

7.3-§. Kasbiy o'zlikni anglashda tibbiyot ta'limining va amaliy faoliyatning o'rni.

Tibbiyot oliygohlarida kasbiy o'zlikni anglash jarayoni ta'lim va amaliy faoliyatning o'zaro ta'siri orqali ilmiy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Tibbiyot ta'limi shaxsning kasbiy o'zligini shakllantirishda asosiy poydevor bo'lib xizmat qiladi, chunki u nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalarni uyg'unlashtiradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tibbiyot oliygohlarida o'quv dasturi talabalarga

shifokorlik kasbining texnik va insoniy jihatlarini o'rgatadi, bu esa ularning kasbiy identifikatsiyasini rivojlantiradi. Masalan, anatomiya darslarida inson tanasini o'rganish yoki fiziologiya bo'yicha tajribalar talabalarga o'zlarini tibbiyot mutaxassisi sifatida tasavvur qilish imkonini beradi. Bu jarayon shaxsning kasbiy o'zligini anglashini boshlab beradi.

Amaliy faoliyat tibbiyot ta'limida kasbiy o'zlikni anglashning eng muhim qismidir, chunki u talabalarga real klinik vaziyatlarda o'z rollarini sinab ko'rish imkonini beradi. Ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, klinik amaliyotlar shaxsning o'z qobiliyatlarini sinash va kasbiy mas'uliyatni his qilish jarayonini tezlashtiradi. Masalan, talaba birinchi marta bemorga tashxis qo'yishda yoki davolash jarayonida ishtirok etganda, u o'zini shifokor sifatida his qiladi va bu tajriba uning kasbiy o'zligini mustahkamlaydi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydi ki, amaliy faoliyatda muvaffaqiyatli ishtirok etish talabalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularning kasbiy yo'nalishini aniqlashtiradi. Tibbiyotda bu jarayon shaxsning emotsional va psixologik tayyorgarligini ham sinovdan o'tkazadi.

Tibbiyot ta'limi va amaliy faoliyatning o'zaro ta'siri kasbiy o'zlikni anglashda o'qituvchilar va muhitning rolini ham oshiradi. Ilmiy nuqtai nazardan, o'qituvchilarning qo'llab-quvvatlashi va ijobiy fikr-mulohazasi talabalarning kasbiy o'zligini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, klinik amaliyotda o'qituvchi talabaning xatosini tushuntirib, uni rag'batlantirsa, bu talabaning o'ziga ishonchi oshadi va shifokor sifatidagi rolini qabul qilishi osonlashadi. Shu bilan birga, ta'lim muhitining qo'llab-quvvatlovchi bo'lishi (masalan, zamonaviy simulyatsiya markazlari) talabalarga xavfsiz sharoitda tajriba to'plash imkonini beradi. Bu jarayon shaxsning kasbiy o'zligini anglashini yanada chuqurlashtiradi.

Tibbiyot oliygohlarida kasbiy o'zlikni anglashning yakuniy natijasi shaxsning shifokor sifatida to'liq shakllanishidir. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim va amaliy faoliyatning uyg'unligi shaxsning kasbiy qadriyatlarini mustahkamlaydi va uni sog'liqni saqlash sohasidagi mas'uliyatli rolga tayyorlaydi. Masalan, internatura davrida talaba mustaqil ravishda bemorlar bilan ishlaganda, u o'zini

to'laqonli shifokor sifatida his qiladi va bu uning kasbiy o'zligini to'ldiradi. Tibbiyotda bu jarayon shaxsning nafaqat kasbiy, balki shaxsiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi, chunki shifokorlik faqat bilim emas, balki insoniy fazilatlarni ham talab qiladi.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Tibbiyot oliygohlarida kasb tanlash motivatsiyasi qanday ichki va tashqi omillarga asoslanadi va ularning farqi nimada?
2. Shaxsning tibbiyot kasbini tanlashida qiziqish qanday rol o'ynaydi va bu qiziqish qanday shakllanadi?
3. Ichki motivatsiya tibbiyot talabasining o'quv jarayoniga moslashishiga qanday ta'sir qiladi va uning tashqi motivatsiyadan afzalligi nimada?
4. Tibbiyotda kasb tanlash motivatsiyasi va qiziqishning barqarorligi qanday omillar bilan mustahkamlanadi?
5. Ijtimoiy muhit (oilal, jamiyat) tibbiyot kasbini tanlashda shaxsning motivatsiyasi va qiziqishiga qanday ta'sir qiladi?
6. Tibbiyot oliygohlarida klinik amaliyot qiziqish va motivatsiyani rivojlantirishga qanday hissa qo'shadi?
7. Agar tibbiyot kasbi faqat tashqi motivatsiyaga asoslansa, bu talabaning kelajakdagi faoliyatiga qanday ta'sir qilishi mumkin?
8. Shaxsning biologiya yoki tibbiy muammolarni hal qilishga bo'lgan qiziqishi kasb tanlash jarayonida qanday namoyon bo'ladi?
9. Tibbiyot oliygohlarida kasb tanlash motivatsiyasi va qiziqish qanday tarzda shaxsning kasbiy o'zligini anglashiga olib keladi?
10. Tibbiyotda kasb tanlashda motivatsiya va qiziqishning uyg'unligi shifokorlik faoliyatining muvaffaqiyatiga qanday ta'sir qiladi?

Test savollari

1. Tibbiyotda kasb tanlash motivatsiyasining asosiy ichki omili nima?

- a) Moliyaviy daromad
- b) Odamlarga yordam berish istagi
- c) Ota-ona bosimi
- d) Jamiyatdagi obro'

2. Qiziqish tibbiyot kasbini tanlashda qanday rol o'ynaydi?

- a) Shaxsning qobiliyatlarini rivojlantirishga asos bo'ladi
- b) Faqat tashqi motivatsiyani oshiradi
- c) O'quv jarayonini qiyinlashtiradi
- d) Hech qanday ta'sir qilmaydi

3. Tibbiyot talabalari uchun ichki motivatsiya va qiziqishning afzalligi nimada?

- a) O'quv jarayonida stressni oshiradi
- b) Og'ir sharoitlarga bardosh berishga yordam beradi
- c) Tashqi omillarga bog'liqlikni kamaytiradi
- d) Faqat klinik amaliyotda foydali bo'ladi

4. Ijtimoiy muhit tibbiyot kasbini tanlashda qanday ta'sir qiladi?

- a) Shaxsning qiziqishini pasaytiradi
- b) Motivatsiya va qiziqishni shakllantirishda rol o'ynaydi
- c) Faqat o'quv jarayoniga ta'sir qiladi
- d) Kasbiy o'zlikni anglashni sekinlashtiradi

5. Kasb tanlash motivatsiyasi va qiziqishning yakuniy natijasi nima?

- a) Shaxsning kasbiy o'zligini anglashiga olib keladi
- b) Faqat nazariy bilimlarni oshiradi
- c) O'quv jarayonini murakkablashtiradi
- d) Tashqi motivatsiyani mustahkamlaydi

VIII BOB. KASBIY PEDAGOGIKA FANINING ASOSLARI.

Reja:

1. Kasbiy pedagogikaning maqsad va vazifalari.
2. Kasbiy pedagogikaning nazariy asoslari va rivojlanish tarixi.
3. Tibbiyot va boshqa sohalarda kasbiy pedagogika tamoyillarining qo'llanilishi.

Tayanch so'zlar: *jarayon, nazariy bilimlar, o'zlashtirish, ko'nikmalar, rivojlantirish, kasbiy, axloqiy, qadimiyat, shakllantirish, oliygoh, maqsad, ahamiyat, xatolar, bemorlar hayoti, mas'uliyat, qobiliyat, kasbiy pedagogika, tibbiyot, talabalar, kasbiy bilim, ko'nikmalar.*

8.1-§. Kasbiy pedagogikaning maqsad va vazifalari.

Kasbiy pedagogika – bu kasbiy ta'lim jarayonida shaxsni kasbiy faoliyatga tayyorlash, uning malakasini oshirish va professional kompetensiyalarini rivojlantirish bilan shug'ullanadigan fan va amaliyot sohasi. Uning maqsad va vazifalari umumiy pedagogik prinsiplarga asoslanadi, lekin kasbiy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari, xususan, tibbiyot oliygohlaridagi talabalar uchun maxsus yo'naltirilgan yondashuvlar bilan boyitiladi. Quyida ushbu mavzu ilmiy nuqtai nazardan keng yoritiladi va tibbiyot oliygohlari kontekstida chuqur tahlil qilinadi.

Kasbiy pedagogikaning asosiy maqsadi shaxsni kasbiy faoliyatga tayyorlashdan iborat. Bu jarayon nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va kasbiy axloqiy qadimiyatlarni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Tibbiyot oliygohlarida bu maqsad yanada muhim ahamiyat kasb etadi, chunki tibbiyot sohasida xatolarga yo'l qo'ymaslik, bemorlar hayoti uchun mas'uliyat va tezkor qaror qabul qilish qobiliyati talab etiladi. Shunday ekan, kasbiy pedagogika tibbiyot talabalariga nafaqat kasbiy bilim va

ko'nikmalarni singdirishga, balki ularni murakkab klinik vaziyatlarda mustaqil va ishonchli harakat qilishga tayyorlashga qaratilgan.

Bundan tashqari, kasbiy pedagogika shaxsning professional identifikatsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Tibbiyot oliygohlarida talabalar o'zlarini kelajakdagi shifokor, hamshira yoki boshqa tibbiy mutaxassis sifatida tasavvur qila boshlaydilar. Bu jarayonda ularning kasbiy o'z-o'zini anglashi, mas'uliyat hissi va empatiya kabi fazilatlari rivojlanadi. Pedagogik yondashuvlar talabalarga o'z kasblarini nafaqat texnik ish, balki inson hayotiga xizmat qilishning muqaddas vazifasi sifatida ko'rishni o'rgatadi.

Kasbiy pedagogikaning yana bir muhim maqsadi – ta'lim jarayonini mehnat bozorining talablariga moslashtirish. Tibbiyot sohasida bu, zamonaviy tibbiy texnologiyalarni o'zlashtirish, yangi davolash usullarini o'rganish va global sog'liqni saqlash standartlariga rioya qilishni anglatadi. Tibbiyot oliygohlarida kasbiy pedagogika talabalarni real klinik muhitda ishlashga tayyorlaydi, masalan, simulyatsion markazlarda amaliy mashg'ulotlar o'tkazish orqali yoki haqiqiy bemorlar bilan ishlashda tajriba orttirishga yordam beradi.

Vazifalar nuqtai nazardan, kasbiy pedagogika talabalarning intellektual, amaliy va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Tibbiyot oliygohlarida bu vazifa talabalarga anatomiya, fiziologiya, farmakologiya kabi fundamental fanlardan chuqur bilim berish bilan birga, diagnostika, davolash va bemorlar bilan muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Pedagoglar talabalarni nafaqat bilimli mutaxassis, balki jamiyatda faol ishtirok etadigan, etik qarorlar qabul qila oladigan shaxs sifatida tarbiyalaydi.

Kasbiy pedagogikaning yana bir vazifasi – uzluksiz ta'limni ta'minlash. Tibbiyot sohasida bilim va texnologiyalar tez yangilanadi, shuning uchun talabalarga o'z malakasini doimiy ravishda oshirish zarurligi singdiriladi. Tibbiyot oliygohlarida bu vazifa seminarlar, konferensiyalar va ilmiy tadqiqotlarda ishtirok etish orqali amalga oshiriladi. Talabalar kelajakda o'zlarini mustaqil ravishda yangi

bilimlarni o'zlashtira oladigan mutaxassis sifatida ko'rishlari uchun mustaqil o'qish va izlanish odatlari shakllantiriladi.

Shuningdek, kasbiy pedagogika talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tibbiyotda bu juda muhim, chunki shifokorlar ko'pincha standart bo'lmagan vaziyatlarda ijodiy yechim topishga majbur bo'ladi. Masalan, murakkab kasalliklarni tashxislash yoki davolashda bir nechta usullarni tahlil qilib, eng maqbulini tanlash talab etiladi. Tibbiyot oliygohlarida talabalarga klinik fikrlashni o'rgatish uchun muammoga asoslangan ta'lim (problem-based learning) usullari qo'llaniladi.

Tibbiyot oliygohlarida kasbiy pedagogikaning o'ziga xos jihati – talabalarni insonparvarlik ruhida tarbiyalash. Bu sohada faqat texnik bilimlar yetarli emas, balki bemorlarga hamdardlik, ularning psixologik holatini tushunish va ularga yordam berish istagi ham zarur. Pedagoglar talabalarga bemorlar bilan samarali muloqot qilish, ularning ishonchini qozonish va kasbiy etika qoidalariga rioya qilishni o'rgatadi.

Kasbiy pedagogika tibbiyot oliygohlarida talabalarni nafaqat yuqori malakali mutaxassis, balki inson hayotiga mas'uliyat bilan yondashadigan, doimiy rivojlanishga intiladigan va jamiyatga foyda keltiradigan shaxs sifatida tayyorlashga xizmat qiladi. Uning maqsadlari bilim berish bilan cheklanmaydi, balki talabalarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini uyg'un rivojlantirishni ham qamrab oladi. Shu tariqa, kasbiy pedagogika tibbiyot ta'limining asosiy poydevori sifatida sog'liqni saqlash tizimining kelajagini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

8.2-§. Kasbiy pedagogikaning nazariy asoslari va rivojlanish tarixi.

Kasbiy pedagogika nazariy asoslari va rivojlanish tarixi kasbiy ta'limning shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini tahlil qilishga asoslanadi. Bu soha umumiy pedagogika, psixologiya, sotsiologiya va kasbiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib shakllangan. Tibbiyot oliygohlariga bog'liq holda, kasbiy pedagogika shifokorlar va boshqa tibbiy xodimlarni tayyorlashning o'ziga

xos talablariga moslashgan holda rivojlangan. Quyida ushbu mavzu ilmiy nuqtai nazardan keng yoritiladi va tibbiyot ta'limi kontekstida chuqur tahlil qilinadi.

Kasbiy pedagogikaning nazariy asoslari umumiy pedagogik nazariyalar bilan chambarchas bog'liq. Bu soha Jon Dyui, Lev Vygotskiy va boshqa tanikli pedagoglarning ishlariga tayanadi. Dyui ta'limning amaliy yo'naltirilganligini ta'kidlab, tajriba orqali o'qitish tamoyilini ilgari surgan. Vygotskiy esa ijtimoiy o'zaro ta'sir va madaniy kontekstning ta'limdagi rolini ochib bergan. Kasbiy pedagogika bu g'oyalarni qo'llagan holda, o'quv jarayonini kasbiy faoliyatning real talablari bilan bog'laydi. Tibbiyot oliygohlarida bu nazariyalar talabalarni klinik muhitda tajriba orttirishga undash va ularning bilimlarini bemorlar bilan ishlashda qo'llashga yo'naltirish orqali amalda ko'rinadi.

Kasbiy pedagogikaning yana bir nazariy asosi kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim modelidir. Bu modelda ta'lim natijasi sifatida talabaning nazariy bilimlari emas, balki uning kasbiy vazifalarni bajarish qobiliyati muhim deb qaraladi. Tibbiyotda bu yondashuv ayniqsa dolzarb, chunki shifokorlar nafaqat kasalliklar haqida bilishi, balki tashxis qo'yish, davolash va bemorlar bilan muloqot qilish kabi amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Shu sababli, tibbiyot oliygohlarida kasbiy pedagogika talabalarning klinik kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida e'tibor beradi.

Kasbiy pedagogikaning rivojlanish tarixi sanoat inqilobi davriga borib taqaladi. XVIII-XIX asrlarda Evropada kasbiy ta'limning institutsional shakllari paydo bo'ldi, chunki iqtisodiyotning rivojlanishi malakali ishchilarga bo'lgan ehtiyojni oshirdi. Bu davrda hunarmandchilik maktablari va texnik ta'lim muassasalari tashkil etildi. Tibbiyot sohasida esa kasbiy pedagogika shifokorlarni tayyorlashning ilk shakllari sifatida qadimgi davrlardan boshlangan bo'lib, masalan, Gippokrat maktabi yoki o'rta asrlardagi Salerno tibbiyot maktabi kabi tuzilmalar mavjud edi. Biroq, zamonaviy ma'noda tibbiyot oliygohlarining shakllanishi XIX asrga to'g'ri keladi, bu davrda ilmiy tibbiyotning rivojlanishi bilan birga kasbiy ta'lim tizimi ham takomillashdi.

XX asrda kasbiy pedagogika psixologiya va sotsiologiya kabi fanlarning ta'sirida yanada boyidi. Behaviorizm, konstruktivizm va kognitiv psixologiya kabi oqimlar ta'lim jarayonini tahlil qilishda yangi imkoniyatlar ochdi. Tibbiyot oliygohlarida bu davrda simulyatsion texnologiyalar va amaliy mashg'ulotlar keng qo'llanila boshladi. Masalan, XX asrning o'rtalarida AQSh va Evropa davlatlarida tibbiyot talabalari uchun simulyatorlar va anatomik modellar ishlatildi, bu esa kasbiy pedagogikaning amaliy yo'naltirilganligini yanada kuchaytirdi.

Tibbiyot oliygohlarida kasbiy pedagogikaning rivojlanishi XIX asrda nemis shifokori Vilgelm fon Humboldtning ta'lim modeliga ham bog'liq. Humboldt universitetda ilmiy tadqiqot va amaliy ta'limning uyg'unligini ta'kidlagan. Bu model tibbiyot ta'limida keng qo'llanilib, talabalarni nafaqat o'qitish, balki ilmiy izlanishlarga jalb qilishga asos soldi. Bugungi kunda tibbiyot oliygohlarida talabalar klinik tadqiqotlar va ilmiy loyihalarda ishtirok etib, kasbiy pedagogikaning ushbu nazariy asoslaridan foydalanadilar.

Sovet davrida kasbiy pedagogika markazlashgan tizim sifatida rivojlandi, bu esa tibbiyot ta'limiga ham ta'sir ko'rsatdi. Tibbiyot institutlarida standartlashtirilgan o'quv dasturlari joriy qilindi, bu esa katta miqdordagi shifokorlarni tez tayyorlash imkonini berdi. Shu bilan birga, bu tizim ijodiy yondashuv va individual rivojlanishni cheklab qo'ygan jihatlari ham bo'ldi. Mustaqillik davridan keyin esa O'zbekistondagi tibbiyot oliygohlarida kasbiy pedagogika xalqaro standartlarga moslashtirila boshlandi, bu jarayonda Boloniya tizimi va zamonaviy ta'lim texnologiyalari muhim rol o'ynadi.

Zamonaviy davrda kasbiy pedagogika raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning ta'limdagi o'rni bilan boyimoqda. Tibbiyot oliygohlarida virtual reallik, masofaviy ta'lim platformalari va simulyatsion markazlar keng qo'llaniladi. Bu texnologiyalar talabalarga real klinik vaziyatlarni xavfsiz muhitda sinab ko'rish imkonini beradi va kasbiy pedagogikaning amaliy samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy pedagogikaning nazariy asoslari va rivojlanish tarixi umumiy pedagogik tamoyillardan tortib, tibbiyotning o'ziga xos talablariga

moslashgan maxsus yondashuvlarga bo'lgan uzoq yo'lni o'z ichiga oladi. Tibbiyot oliygohlarida bu soha talabalarni zamonaviy shifokorlik kasbiga tayyorlashda ilmiy bilim, amaliy ko'nikma va insonparvarlikni uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, kasbiy pedagogika tibbiyot ta'limining poydevori sifatida doimiy ravishda rivojlanib, sog'liqni saqlash tizimining kelajagini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

8.3-§. Tibbiyot va boshqa sohalarda kasbiy pedagogika tamoyillarining qo'llanilishi.

Kasbiy pedagogika tamoyillari — bu kasbiy ta'lim jarayonini tashkil etishda asos bo'lib xizmat qiluvchi ilmiy asoslangan nazariy qoidalaridir. Ular kasbiy o'qitish samaradorligini ta'minlash, o'quv jarayonining ichki mantiqiy tizimini shakllantirish va talabalarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir kasb yo'nalishi o'zining xususiyatlaridan kelib chiqib, bu tamoyillarni o'ziga moslashtiradi, lekin ularning umumiy maqsadi — malakali va ijtimoiy mas'uliyatli mutaxassis tayyorlashdan iborat bo'ladi.

Tibbiyot sohasida kasbiy pedagogika tamoyillari yanada chuqurroq ilmiy-metodik asosda qo'llaniladi, chunki bu sohada tayyorlanadigan mutaxassislar inson hayoti va salomatligi uchun javobgar bo'ladi. Tibbiyot oliygohlarida bu tamoyillar ta'lim jarayonining har bir bosqichida muhim o'rin egallaydi. Sistemalilik va izchillik tamoyili asosida o'quv rejalari tibbiyotning umumiy fanlaridan boshlab, klinik va ixtisoslashgan yo'nalishlarga qadar mantiqiy ketma-ketlikda tuziladi. Bu talabalarda bilimlar poydevorini puxta shakllantirish imkonini beradi.

Amaliyotga yo'naltirish tamoyili tibbiyot ta'limida yetakchi o'rinda turadi. Bu tamoyil asosida talabalar nazariy bilimlarini real klinik muhitda qo'llash, bemorlar bilan ishlash, tashxis qo'yish va davolash jarayonlarida faol ishtirok etish orqali o'z kasbiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Simulyatsion texnologiyalar, klinik o'quv markazlari va OSCE kabi baholash shakllari amaliyotga yo'naltirilgan

yondashuvning ifodasidir. Shuningdek, problemaga yo'naltirilgan ta'lim (PBL) va klinik holatlarni tahlil qilish metodlari ham ushbu tamoyil asosida tatbiq etiladi.

Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili talabaning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi. Tibbiyot oliygohlarida bu tamoyil talabalarning mustaqil fikrlashini, axloqiy pozitsiyasini, kommunikativ va reflektiv kompetensiyalarini shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Bu esa ularning bemor bilan muloqotda samimiy, e'tiborli va empatik bo'lishiga yordam beradi.

Uzliksizlik tamoyili tibbiyot sohasi uchun hayotiy zarurat hisoblanadi. Tibbiy bilimlar tez sur'atda yangilanib boradi, shuning uchun har bir mutaxassis doimiy ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini takomillashtirib borishi zarur. Kasbiy pedagogika ushbu tamoyil asosida bakalavriat, magistratura, klinik ordinatura, rezidentura va doimiy malaka oshirish tizimini yagona, uzviy ta'lim yo'li sifatida ko'radi.

Reflektivlik tamoyili shifokor shaxsining o'z faoliyatini tahlil qila olish, xatolarini anglab, ularni tuzatish va takomillashishiga xizmat qiladi. Bu tamoyil asosida o'qitish jarayonida tahlil qilish, o'z fikrini asoslash, bahs-munozaralarda ishtirok etish kabi metodlar qo'llaniladi. Bu talabalarda mustaqil fikrlash va kasbiy mas'uliyatni shakllantiradi.

Boshqa sohalarda ham kasbiy pedagogika tamoyillari o'ziga xos tarzda qo'llaniladi. Masalan, muhandislik sohasida texnologik tafakkur, dizayn va loyihalashga yo'naltirilgan ta'lim; pedagogikada didaktik va tarbiyaviy kompetensiyalarni shakllantirish; iqtisodiyotda analitik fikrlash va strategik rejalashtirishga yo'naltirilgan yondashuvlar asosida o'quv jarayonlari tashkil etiladi. Har bir soha o'zining mehnat bozori ehtiyojlariga mos ravishda kasbiy pedagogika tamoyillarini moslashtirib qo'llaydi.

Tibbiyot oliygohlarida kasbiy pedagogika tamoyillarining ilmiy asosda va samarali qo'llanilishi natijasida zamonaviy, bilimli, axloqiy jihatdan yetuk,

professional faoliyatga tayyor mutaxassislar yetishtirib chiqariladi. Bu esa sog'liqni saqlash tizimining barqarorligi va aholi salomatligi kafolatidir.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Kasbiy pedagogika qanday fanlar bilan uzviy bog'langan va uning ilmiy asoslari nimalardan iborat?
2. Kasbiy pedagogikaning tibbiyot oliygohlarida qo'llanilishiga qanday yondashuvlar xos?
3. Kasbiy pedagogikaning asosiy maqsadi nima va bu tibbiyot ta'limida qanday aks etadi?
4. Tibbiyot sohasida kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishda qanday pedagogik metodlardan foydalaniladi?
5. Kasbiy pedagogikaning tarixiy shakllanish bosqichlari haqida nimalarni bilasiz?
6. Kasbiy pedagogika tamoyillarining mohiyati nimada va ular qanday tibbiyot ta'limiga tatbiq etiladi?
7. Tibbiyotda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning ahamiyati nimada?
8. Kasbiy axloq va empatiya talabalarda qanday shakllantiriladi?
9. Uzluksiz kasbiy ta'lim tushunchasini izohlang va u tibbiyotda qanday ko'rinish oladi?
10. Simulyatsion o'qitishning tibbiy ta'limdagi roli va pedagogik afzalliklarini tushuntiring.

Test savollari

1. Kasbiy pedagogikaning asosiy vazifasi nima?

- a) Falsafiy qarashlarni shakllantirish
- b) Nazariy bilimlarni chuqurlashtirish
- c) Mutaxassisni kasbiy faoliyatga har tomonlama tayyorlash

d) Akademik reytingni nazorat qilish

2. Tibbiyotda kasbiy axloqni shakllantirish vositasi qaysi?

a) Laboratoriya mashg'ulotlari

b) Klinik amaliyot va bemorlar bilan muloqot

c) Fizika fanidan dars

d) Axborot texnologiyalari kursi

3. "Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim" nima bilan bog'liq?

a) Tez o'qish texnikasi

b) Guruhli laboratoriya ishlari

c) Har bir talabaning ehtiyoji va qobiliyatiga mos yondashuv

d) Statistik tahlil usullari

4. Kasbiy pedagogikaning tarixiy ildizlari nimalarga borib taqaladi?

a) Falsafiy oqimlarga

b) Usta-shogird tizimi va hunarmandchilik an'analariga

c) Matematika faniga

d) Tibbiyot tarixiga

5. Uzlaksiz kasbiy ta'lim deganda nimani tushunasiz?

a) Boshlang'ich ta'limni tugatish

b) Kasbga oid nazariy bilim olish

c) Mutaxassisning doimiy rivojlanib borishi va malaka oshirishi

d) Bir martalik tayyorgarlik olish

IX BOB. TIBBIY TA'LIMDA O'QITISHNING NOAN'ANAVIY USULLARI.

Reja:

1. Tibbiy ta'limda noan'anaviy usullarga ehtiyoj va asoslar.
2. Noan'anaviy o'qitish usullari va ularning turlari.
3. Noan'anaviy usullarning samaradorligi va ularni qo'llashdagi muammolar.

9.1-§. Tibbiy ta'limda noan'anaviy usullarga ehtiyoj va asoslar.

Zamonaviy tibbiyotda yuz berayotgan tub o'zgarishlar, texnologik taraqqiyot va global ta'lim tendensiyalari tibbiy ta'lim tizimini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Ayniqsa, sog'liqni saqlash tizimidagi murakkabliklar, bemorlar bilan muloqot qilishda yuzaga keladigan noan'anaviy vaziyatlar va shifokorlar zimmasiga tushayotgan javobgarlik darajasining ortishi, tibbiy ta'limda yangicha o'qitish metodlarini joriy etish zarurligini ko'rsatmoqda. Bu jarayon, avvalo, oliy tibbiy ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan o'quv-uslubiy islohotlar orqali hayotga tatbiq etilishi kerak.

Tibbiyot oliygohlarining asosiy vazifasi - yuqori malakali, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan shifokorlar tayyorlashdir. Biroq an'anaviy ta'lim shakllari, ya'ni ma'ruza asosida o'qitish, seminar va laboratoriya mashg'ulotlarining faqat nazariy jihatlariga asoslanishi talabalarning amaliy ko'nikmalarini yetarli darajada shakllantirishga imkon bermaydi. Bugungi kunda shifokor faqat bilimdon bo'lishi emas, balki tezkor qaror qabul qila oladigan, murakkab holatlarda to'g'ri yo'l topa oladigan, jamoaviy ishlay oladigan va bemor bilan muloqot qilish madaniyatiga ega mutaxassis bo'lishi talab qilinmoqda. Shu boisdan tibbiy ta'limda noan'anaviy usullarni qo'llash zamon talabi sifatida qaralmoqda.

Noan'anaviy o'qitish usullari, ya'ni interaktiv treninglar, simulyatsion mashg'ulotlar, muammoga asoslangan o'qitish (PBL), keys-stadi va rolli o'yinlar orqali o'qitish metodlari talabalarda faollik, mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish va qaror qabul qilish kabi muhim kompetensiyalarni shakllantiradi. Masalan, PBL tizimi talabalarni muammoli vaziyatlarga duch kelgan holda ularni tahlil qilish, muqobil yechimlarni ishlab chiqish va yakuniy qarorga kelish ko'nikmasini rivojlantiradi. Simulyatsion texnologiyalar esa klinik amaliyotga tayyorlaydi, ayniqsa jarrohlik, reanimatsiya va tez yordam kabi sohalarda real holatga yaqin sharoit yaratib, talabani amaliyotga yaqinlashtiradi.

O'zbekistonning yetakchi tibbiyot oliygohlarida, jumladan, Toshkent Tibbiyot Akademiyasi, Andijon davlat tibbiyot instituti, Samarqand davlat tibbiyot universiteti kabi muassasalarda so'nggi yillarda noan'anaviy usullar bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Xususan, virtual laboratoriyalar, interaktiv modullar, e-learning platformalari, simulyatsion markazlar tashkil qilinib, amaliy ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Talabalarning darsdagi ishtiroki faollashgan, o'zlashtirish ko'rsatkichlari yaxshilangan va ular orasida tanqidiy fikrlash darajasi ortgani kuzatilmoqda. Bu esa o'qitish sifati bevosita didaktik yondashuvga bog'liq ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek, tibbiy ta'lim jarayonida noan'anaviy metodlar orqali bemor bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilish madaniyatiga alohida e'tibor qaratiladi. Rolli o'yinlar va stsenariy asosidagi mashg'ulotlar orqali talaba turli kommunikativ holatlarni boshdan kechiradi, etika va deontologiya qoidalarini amalda qo'llashni o'rganadi. Bu holat ayniqsa oilaviy shifokorlar va psixologik yondashuv muhim bo'lgan sohalarda uchun juda dolzarbdir.

Noan'anaviy o'qitish metodlarining afzalliklari bilan birga, ularni joriy etishda qator muammolar mavjud. Eng avvalo, o'qituvchilarning bu boradagi tayyorgarligi yetarli emasligi seziladi. Yangi texnologiyalarni samarali qo'llay olish, darslarda innovatsion metodlarni moslashtirish ko'nikmalari hali barcha professor-o'qituvchilarda shakllanmagan. Ikkinchidan, infratuzilma yetishmovchiligi, ya'ni simulyatsion asbob-uskunalarining cheklanganligi, zamonaviy dasturiy ta'minotga

bo'lgan ehtiyoj ham mavjud. Bularni hal etish uchun ta'lim muassasalari ichki imkoniyatlarini kengaytirish, xorijiy tajribalarni o'rganish va malaka oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish muhimdir. Tibbiy ta'limda noan'anaviy usullarga ehtiyoj zamonaviy tibbiyotning o'zgaruvchan va dinamik tabiatidan kelib chiqadi. Tibbiyot oliygohlari bu ehtiyojni anglab, ta'lim jarayonlarini innovatsion yo'nalishda rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Bu esa nafaqat talabalar malakasini oshirishga, balki sog'liqni saqlash tizimi uchun raqobatbardosh, mas'uliyatli va zamonaviy shifokorlar tayyorlashga xizmat qiladi.

9.2-§. Noan'anaviy o'qitish usullari va ularning turlari

Zamonaviy tibbiy ta'lim an'anaviy o'qitish shakllaridan farqli ravishda talabaning bilimni o'zlashtirish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydigan, interaktiv va amaliyotga yaqinlashtirilgan usullarga ehtiyoj tug'dirmoqda. An'anaviy ma'ruza va seminar mashg'ulotlari asosiy bilimlarni berishga xizmat qilsa-da, tibbiyot singari murakkab va tez o'zgaruvchan sohaga ega bo'lgan ta'lim yo'nalishlarida bu yetarli emas. Shu bois, noan'anaviy usullar orqali tibbiy ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan yangi yondashuvlar keng joriy etilmoqda.

Noan'anaviy o'qitish usullari — bu o'qituvchining faqat ma'lumot beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, muhokama ishtirokchisi, simulyatsiya rahbari yoki tahlilchi sifatida ishtirok etishini talab qiluvchi metodlar tizimidir. Bunday yondashuvlar talabalarning mustaqil fikrlashi, qaror qabul qilishi, amaliy vaziyatlarni tahlil qilish va o'z pozitsiyasini asoslash kabi qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Ayniqsa, tibbiy oliygohlar uchun bu usullar kelajakdagi shifokorlarning real hayotiy vaziyatlarga tayyorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirda tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida keng qo'llanilayotgan noan'anaviy usullardan biri bu **muammoga asoslangan o'qitish** hisoblanadi. Bu metod talabalarga real klinik vaziyatlar asosida bilimlarni izlash, axborotni tahlil qilish va amaliy xulosa chiqarishni o'rgatadi. PBL tizimi orqali o'qitilayotgan talabalar dars davomida faol fikrlash, jamoada ishlash, qaror qabul qilish va o'z nuqtayi nazarini asoslash imkoniyatiga ega bo'ladi. Toshkent Tibbiyot

Akademiyasi, Buxoro davlat tibbiyot instituti va boshqa oliygohlarda PBL usuli bosqichma-bosqich joriy qilinmoqda.

Yana bir samarali noan'anaviy usul — **keys-stadi** bo'lib, bu usulda talabalarga aniq klinik holat taqdim etiladi va ular ushbu holatni chuqur o'rganib, tashxis qo'yish, differensial diagnostika o'tkazish, muolaja usullarini tanlash kabi jarayonlarni o'zlashtiradi. Bu metod talabalarni fikrlashga majbur qilgani sababli passiv o'qitishdan farqli o'laroq, ularda tahliliy yondashuv va kompleks qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Keys-stadi ko'proq ichki kasalliklar, pediatriya, nevrologiya, psixiatriya kabi klinik fanlarda samarali hisoblanadi.

Simulyatsion ta'lim usuli ham tibbiy ta'limda alohida o'rin tutadi. Bu usul real tibbiy asbob-uskunalar, interaktiv manekenlar, virtual reallik vositalari orqali o'quvchini amaliy jarayonga yaqinlashtiradi. Simulyatsiya orqali talabalar klinik vaziyatlarni xavfsiz muhitda boshdan kechiradi, xatolardan o'rganadi va o'zining kasbiy harakatlarini takomillashtiradi. Toshkent pediatriya tibbiyot instituti huzurida tashkil etilgan Simulyatsiya markazida reanimatsiya, yurak-o'pka reanimatsiyasi, tug'ruq holatlari, travmatologik vaziyatlarni mashq qilish imkoniyati yaratilgan. Bu metod ayniqsa favqulodda tibbiyot, jarrohlik, akusherlik kabi sohalarda katta samaradorlik ko'rsatmoqda.

Rolli o'yinlar va stsenariyli treninglar orqali o'qitish ham talabalar orasida ommalashmoqda. Bu usullar bemor va shifokor o'rtasidagi muloqotni o'rganish, etika va deontologiya tamoyillarini amalda qo'llash, stressli vaziyatlarda o'zini tuta olish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan. Rolli o'yinlar orqali talabalar o'z emotsional intellektini rivojlantiradi, bemorga qanday yondashish kerakligini o'zlashtiradi. Bu usul ayniqsa psixiatriya, psixologiya, tibbiy etika kabi yo'nalishlarda samarali hisoblanadi.

Onlayn va aralash o'qitish usullari ham tibbiy ta'limda o'z o'rnini topmoqda. Pandemiya davrida shakllangan bu tajriba hozirda zamonaviy talablarga mos ravishda takomillashib bormoqda. Video-ma'ruzalar, virtual laboratoriyalar, test platformalari va interaktiv vebinarlar orqali talaba o'zining bilim darajasini istalgan vaqtda oshirishi mumkin. Masofaviy o'qitish zamonaviy axborot-kommunikatsiya

texnologiyalaridan foydalangan holda talabalarga o'quv jarayonini moslashtirish, mustaqil o'rganish va takrorlash imkonini beradi.

Noan'anaviy usullarning eng muhim jihati — bu ularning tibbiy ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga qo'shayotgan hissasidir. Tibbiy oliygohlarda bu metodlarning joriy etilishi natijasida talabalar faolligi ortmoqda, amaliy ko'nikmalar chuqurlashmoqda, mustaqil tahlil qilish qobiliyati shakllanmoqda. O'zbekiston tibbiyot oliygohlarida noan'anaviy metodlarni tatbiq etish bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganishga katta e'tibor berilmoqda. Xususan, Yevropa va Osiyo davlatlari bilan hamkorlikda olib borilayotgan loyihalar doirasida o'qituvchilar malakasi oshirilmoqda, yangi o'quv modullari yaratilmoqda.

Shu bilan birga, bu usullarni keng tatbiq etishda muayyan qiyinchiliklar ham mavjud. O'qituvchilarning pedagogik malakasi, texnik baza, talabalar soni ko'pligi, individual yondashuv imkoniyatlarining cheklanganligi kabi omillar samaradorlikka ta'sir ko'rsatadi. Biroq mavjud tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, bu usullarni bosqichma-bosqich joriy qilish orqali tibbiy ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin.

Noan'anaviy o'qitish usullari — bu zamonaviy tibbiy ta'limning ajralmas qismi bo'lib, shifokorlarning amaliy va kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishda muhim vositadir. Tibbiy oliygohlarda bu metodlar joriy etilayotganligi, ta'lim jarayonida natijadorlikning oshayotganligi, talabalarning kasbiy yetuklikka yaqinlashayotganligi ayni haqiqatdir. Kelajakda tibbiy ta'limda bu usullarni yanada chuqurlashtirish, texnologik yangiliklar bilan uyg'unlashtirish dolzarb vazifa bo'lib qoladi.

9.3-§. Noan'anaviy usullarning samaradorligi va ularni qo'llashdagi muammolar.

Tibbiy ta'limda noan'anaviy o'qitish usullarining joriy etilishi zamonaviy sog'liqni saqlash tizimining ehtiyojlariga to'liq javob beradigan, amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan, mustaqil fikrlay oladigan shifokorlarni tayyorlash jarayonining muhim bosqichidir. Tibbiy oliy ta'lim muassasalarida mazkur

usullarni keng qo'llash, ta'lim sifatini oshirishga, talabalarning o'zlashtirish darajasini yaxshilashga, ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Shu sababli, noan'anaviy o'qitish usullarining samaradorligi va amaliy ta'limga qo'shgan hissasini ilmiy asosda tahlil qilish zarur.

Noan'anaviy o'qitish metodlari, avvalo, o'quvchi faoliyatini markazga qo'yadi. Bu yondashuvda talabalar bilimni tayyor holatda emas, balki o'zlari izlab topishadi, muammolarni hal qilishda qatnashadilar, jamoada ishlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantiradilar. Ayniqsa, tibbiy ta'limda bu usullar amaliyotga tayyorlanish, bemor bilan ishlashda aniqlik va hushyorlikni oshirish, tezkor va to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmasini rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega.

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi, Samarqand davlat tibbiyot universiteti va Andijon davlat tibbiyot instituti kabi oliygohlarda joriy etilgan simulyatsion mashg'ulotlar, keys-stadi darslari, muammoga asoslangan o'qitish va boshqa innovatsion metodlar talabalarda nazariy bilimlarni real hayotiy holatlarda qo'llay olish qobiliyatini shakllantirayotgani kuzatilmoqda. Bu usullar orqali talabalarning klinik tafakkuri, amaliy ko'nikmalari va kasbiy mas'uliyati sezilarli darajada ortmoqda.

Noan'anaviy usullar, ayniqsa, simulyatsion texnologiyalar yordamida o'tkaziladigan mashg'ulotlarda yuqori samaradorlik ko'rsatmoqda. Misol uchun, yurak-o'pka reanimatsiyasi, tug'ruq jarayoni yoki o'tkir travmalarni boshqarish bo'yicha stsenariyli treninglar orqali talabalar amaliy holatlarga tayyor bo'lib chiqmoqda. Bu orqali ular xavfsiz muhitda xatoga yo'l qo'yib, o'z xatolaridan o'rganish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Shuningdek, rolli o'yinlar orqali talabalar bemor bilan muloqotda aniqlik, etika va deontologik me'yorlarga rioya qilish, emotsional barqarorlikni saqlash kabi noan'anaviy jihatlarni ham o'zlashtiradilar.

Noan'anaviy usullarning samaradorligi xalqaro tajribalarda ham o'z isbotini topgan. AQSh, Kanada, Buyuk Britaniya va Skandinaviya mamlakatlarida tibbiy ta'lim asosan interaktiv va amaliy metodlarga asoslangan bo'lib, bu yondashuvlar bitiruvchilarning klinik amaliyotda mustaqil ishlashga tayyorligini oshiradi.

O'zbekiston tibbiyot oliygohlari ham bu yo'nalishda xalqaro andozalarga mos ravishda rivojlanib bormoqda. Jumladan, tibbiy simulyatsiya markazlarining tashkil etilishi, o'qituvchilarning malakasini oshirish dasturlari, xorijiy tajriba almashinuvi hamda xalqaro grantlar asosida yangi o'quv modullarini joriy etish bunga misoldir.

Biroq, noan'anaviy usullarning samaradorligiga qaramay, ularni joriy etishda bir qator muammolar mavjud. Ulardan biri — bu kadrlar malakasining yetarli emasligidir. An'anaviy o'qitish usullarida tajriba orttirgan ko'plab o'qituvchilar innovatsion metodlarni to'liq anglab yetmayapti yoki ularni amalda qo'llashda qiynalmoqda. Bu esa dars samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu boisdan o'qituvchilar uchun doimiy malaka oshirish kurslari va metodik ko'rsatmalar ishlab chiqilishi zarur.

Yana bir muammo — bu moddiy-texnik bazaning yetarli emasligidir. Simulyatsion uskunalar, manekenlar, virtual dasturlar, yuqori sifatli audio va video vositalari katta mablag' talab qiladi. Ayni paytda barcha tibbiyot oliygohlarida bu imkoniyatlar teng taqsimlanmagan. Ba'zilarida ilg'or markazlar faoliyat ko'rsatayotgan bo'lsa, boshqalarida oddiy interaktiv vositalar yetishmayapti. Bu esa barcha talabalarga teng sharoitda ta'lim berishga to'sqinlik qiladi.

Talaba sonining ko'pligi ham noan'anaviy metodlarni samarali joriy qilishga to'sqinlik qiluvchi omillardan biridir. Masalan, PBL yoki keys-stadi metodlari kichik guruhlarda samarali o'tiladi. Biroq katta auditoriyalarda bunday usullarni to'liq qo'llash qiyinchilik tug'diradi. Bu esa individual yondashuv imkoniyatini cheklaydi. Shu sababli ta'lim muassasalarida guruhlar sonini ko'paytirish, yordamchi o'qituvchilar jalb etish yoki multimediya vositalari bilan jihozlangan kichik xonalarni tashkil etish zarur bo'lmoqda.

Yana bir dolzarb muammo — talabalar va ba'zan o'qituvchilarning yangi o'qitish usullariga bo'lgan skeptik yondashuvidir. Ba'zida talabalar yangi metodlardan cho'chiydi, ularni murakkab yoki ortiqcha deb hisoblashadi. Bu holat o'z navbatida o'zlashtirishga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday holatlarda motivatsiyani oshirish, ta'lim jarayonida talabani faol ishtirokchi sifatida jalb etish muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Noan'anaviy o'qitish usullari tibbiy ta'limda ta'lim

sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu usullar orqali shifokorlar nafaqat bilimli, balki amaliy tajribaga ega, mustaqil fikrlovchi, kasbiy mas'uliyatni his qiladigan mutaxassis sifatida shakllanadi. Biroq ularni to'laqonli joriy etish uchun tizimli yondashuv, o'qituvchilar malakasini oshirish, texnik infratuzilmani yaxshilash va metodik yondashuvlarni kuchaytirish zarur. Tibbiy oliygohlar oldida turgan asosiy vazifa — noan'anaviy usullarni faqat tajriba sifatida emas, balki barqaror o'quv strategiyasi sifatida yo'lga qo'yishdir. Faqat shundagina zamonaviy sog'liqni saqlash tizimi ehtiyojlariga mos, malakali va raqobatbardosh tibbiyot kadrlari yetishtirish mumkin bo'ladi.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Tibbiy ta'limda noan'anaviy o'qitish usullariga ehtiyoj nima bilan izohlanadi?
2. Noan'anaviy ta'lim metodlari qanday pedagogik tamoyillarga asoslanadi?
3. Tibbiyot oliygohlarida muammoga asoslangan o'qitish (PBL) qanday shaklda tashkil etiladi?
4. Keys-stadi usuli orqali talabalar qanday ko'nikmalarni egallaydi?
5. Simulyatsion treninglarning tibbiy ta'limdagi o'rni haqida nimalarni bilasiz?
6. Noan'anaviy o'qitish metodlarining talabalar bilimiga ta'siri qanday namoyon bo'ladi?
7. Rolli o'yinlar usulini qo'llash qanday kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradi?
8. Noan'anaviy usullarni tatbiq etishda qanday texnik va metodik muammolar uchraydi?
9. O'zbekiston tibbiyot oliygohlarida innovatsion o'qitish metodlarining amaliyoti haqida misollar keltiring.
10. Sizningcha, kelajakda tibbiy ta'limda noan'anaviy metodlarni takomillashtirish uchun qanday yondashuvlar zarur?

Test savollari.

1. PBL usuli quyidagilardan qaysi biriga asoslanadi?
 - A) Tayyor bilim berish
 - B) Nazorat va sinovlar orqali o'rgatish
 - C) Amaliyotda bilimlarni mustahkamlash
 - D) Muammoli vaziyatlar asosida bilimlarni izlash

2. Keys-stadi metodi qanday vazifani bajaradi?
 - A) Nazariy bilimlarni mustahkamlaydi
 - B) Real klinik holatlarni tahlil qilishga o'rgatadi
 - C) O'quvchilarni fanlarga qiziqtiradi
 - D) Internet orqali masofaviy ta'limni tashkil qiladi

3. Simulyatsion metodlarning ustunligi nimada?
 - A) Nazariy bilimlar chuqurligi
 - B) Faqat laboratoriya ishlarida ishlatilishi
 - C) Xavfsiz muhitda amaliyot o'rgatish imkoniyati
 - D) Onlayn testlar orqali bilimni baholash

4. Noan'anaviy usullarni qo'llashda asosiy muammolardan biri nima hisoblanadi?
 - A) Talabalar sonining kamligi
 - B) Talabalarning oraliq baholari yuqoriligi
 - C) O'qituvchilarning metodik malakasining yetishmasligi
 - D) An'anaviy metodlarning afzalligi

5. Rolli o'yinlar yordamida talabalar quyidagilardan qaysi birini o'rganadi?
 - A) Statistik tahlil qilishni
 - B) Klinik yozuvlarni yuritishni
 - C) Bemor bilan muloqot va tibbiy etikani
 - D) Farmakologik darsliklarni yod olishni

X BOB. KASBIY TA'LIM MAZMUNI. KASBLAR VA IXTISOSLIKLAR UMUMDAVLAT KLASSIFIKATORI.

Reja:

1. Kasbiy ta'lim mazmuni va umumdavlat klassifikatorining ta'rifi va ahamiyati.
2. Kasblar va ixtisosliklarni tizimlashtirishning roli va vazifalari.
3. Muayyan kasblarga tayyorgarlik: tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari misolida.

Tayanch so'zlar: *kasbiy ta'lim, mazmun, umumdavlat klassifikatori, ta'rifi kasblar va ixtisosliklar, tizimlashtirish, rol, vazifalar, muayyan kasblar, tayyorgarlik, tibbiyot yo'nalishi, oliy ta'lim muassasalari, kognitiv psixologiya, ta'lim mazmuni, o'quvchining aqliy faoliyati.*

10.1-§. Kasbiy ta'lim mazmuni va umumdavlat klassifikatorining ta'rifi va ahamiyati.

Kasbiy ta'lim mazmuni va kasblar va ixtisosliklar umumdavlat klassifikatorining ta'rifi va ahamiyati zamonaviy ta'lim tizimi va iqtisodiy rivojlanish kontekstida muhim ilmiy va amaliy masalalardan biridir. Ushbu mavzu nafaqat ta'lim jarayonining mazmuniy asoslarini, balki uning mehnat bozori bilan uzviy aloqasini ham chuqur tahlil qilishni talab qiladi. Quyida ushbu ikki tushuncha ilmiy nuqtai nazardan keng yoritiladi.

Kasbiy ta'lim mazmuni deganda, birinchi navbatda, ma'lum bir kasb yoki ixtisoslik bo'yicha shaxsda zarur bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan ta'lim jarayonining asosiy tarkibiy qismlari tushuniladi. Bu tushuncha pedagogika va professional ta'lim sohasidagi fundamental tahlillarga asoslanadi. Kasbiy ta'limning mazmuni davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari, dasturlar va amaliy mashg'ulotlardan iborat bo'lib, u o'quvchilarni mehnat bozorining

zamonaviy talablariga moslashtirishga xizmat qiladi. Ilmiy jihatdan, mazmunning shakllanishi kognitiv psixologiya, didaktika va ijtimoiy-iqtisodiy omillarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Masalan, kognitiv psixologiya nuqtai nazaridan, ta'lim mazmuni o'quvchining aqliy faoliyatini rivojlantirish va muayyan kasbiy vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan operatsion ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilishi kerak. Shu bilan birga, mazmunning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati ham katta: u jamiyatning kadrlar ehtiyojini qondirish, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va shaxslarning ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlash vazifasini bajaradi. Kasbiy ta'lim mazmuni ikki darajada tahlil qilinadi: makro darajada u umumiy ta'lim tizimining maqsadlari va davlat siyosati bilan bog'liq bo'lsa, mikro darajada muayyan kasb yoki ixtisoslikka oid o'quv dasturlari va amaliy mashg'ulotlarning mazmunini qamrab oladi. Bu jarayonda ilmiy yondashuv nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy tajribani ham uyg'unlashtirishga asoslanadi, chunki zamonaviy mehnat bozorida faqat nazariy bilim yetarli emas – shaxslarning real vazifalarni bajarish qobiliyati ham muhimdir.

Kasblar va ixtisosliklar umumdavlat klassifikatori esa kasbiy ta'lim mazmunini tizimli tarzda amalga oshirish uchun asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Bu hujjat kasblar va ixtisosliklarni maxsus kodlar bilan belgilab, ularni yagona tizimga keltiradi va ta'lim muassasalari bilan mehnat bozori o'rtasidagi aloqani ta'minlaydi. Ilmiy nuqtai nazardan, klassifikatorning shakllanishi statistika, sotsiologiya va iqtisodiy tahlil metodlariga asoslanadi. U iqtisodiy faoliyat turlari, malaka darajalari va ta'lim yo'nalishlari bo'yicha kasblarni guruhlaydi, bu esa kadrlar tayyorlash jarayonini standartlashtirish va sifatini monitoring qilish imkonini beradi. Masalan, O'zbekiston Respublikasida ushbu klassifikator "Xizmatchilarning asosiy lavozimlari va ishchi kasblari klassifikatori" kabi normativ hujjatlarga tayangan holda ishlab chiqiladi va Milliy malaka ramkasi bilan uyg'unlashtiriladi. Klassifikatorning ahamiyati uning mehnat bozori dinamikasini aks ettirish qobiliyatida ham namoyon bo'ladi: iqtisodiy o'zgarishlar yangi kasblar paydo bo'lishiga olib keladi va klassifikator ushbu o'zgarishlarni tezkor tarzda

tizimga kiritish imkonini beradi. Shu bilan birga, u ta'lim muassasalari uchun yo'l xaritasi vazifasini o'taydi, chunki har bir kasb yoki ixtisoslik bo'yicha aniq talablar va malaka darajalari belgilab qo'yiladi. Ilmiy jihatdan, klassifikatorning samaradorligi uning moslashuvchanligi va universal qo'llanilishi bilan o'lchanadi – ya'ni, u turli soha va mintaqalardagi ehtiyojlarni qamrab olishi kerak.

Kasbiy ta'lim mazmuni va umumdavlat klassifikatorining ahamiyati ularning o'zaro bog'liqligida yanada yaqqol namoyon bo'ladi. Mazmun ta'lim jarayonining "nima o'qitiladi" degan savoliga javob bersa, klassifikator "qanday tizimda va qaysi kasblar uchun" degan savolni hal qiladi. Bu ikkisi birgalikda ta'lim tizimining samaradorligini oshiradi, chunki mazmunsiz klassifikator faqat bo'sh tuzilma bo'lib qoladi, klassifikatorsiz mazmun esa tartibsiz va maqsadsiz bo'lib qolishi mumkin. Ilmiy tahlillarga ko'ra, bunday integratsiya rivojlangan mamlakatlarda kadrlar tayyorlashning yuqori sifatini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilgan. O'zbekiston kontekstida esa bu tizim mamlakatning sanoatlashtirish va modernizatsiya siyosati bilan chambarchas bog'liq bo'lib, iqtisodiy rivojlanish uchun malakali kadrlar tayyorlashda strategik ahamiyatga ega.

Kasbiy ta'lim mazmuni va kasblar va ixtisosliklar umumdavlat klassifikatori ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismlari sifatida nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Ularning ilmiy asoslangan yondashuvi o'quvchilarni zamonaviy mehnat bozoriga tayyorlash, davlatning iqtisodiy va ijtimoiy maqsadlariga erishishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tushunchalar o'zaro hamkorlikda ishlaganda, ta'lim jarayoni tizimli, maqsadli va samarali bo'lib, jamiyatning uzoq muddatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

10.2-§. Kasblar va ixtisosliklarni tizimlashtirishning roli va vazifalari.

Kasblar va ixtisosliklarni tizimlashtirishning roli va vazifalari zamonaviy ta'lim tizimi, mehnat bozori va iqtisodiy rivojlanishning murakkab aloqalarini tahlil qilishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Bu jarayon kasblar va ixtisosliklar umumdavlat klassifikatori kabi vositalar orqali amalga oshiriladi va uning asosiy

maqsadi kasbiy faoliyatni tartibga solish, standartlashtirish va ta'lim jarayonini mehnat bozori ehtiyojlari bilan uyg'unlashtirishdan iborat. Quyida ushbu mavzu ilmiy nuqtai nazardan keng yoritiladi.

Kasblar va ixtisosliklarni tizimlashtirishning roli birinchi navbatda jamiyatdagi mehnat resurslarini samarali boshqarish va iqtisodiy ehtiyojlarni qondirishda ko'rinadi. Zamonaviy iqtisodiyotda kasblar xilma-xilligi va ularning doimiy rivojlanishi kuzatiladi, bu esa tizimsiz yondashuvda xaos va samarasizlikka olib kelishi mumkin. Tizimlashtirish ushbu xilma-xillikni tartibga solib, har bir kasb yoki ixtisoslikning o'ziga xos xususiyatlarini aniq belgilash imkonini beradi. Ilmiy jihatdan, bu jarayon statistik tahlil, sotsiologik tadqiqotlar va iqtisodiy prognozlarga asoslanadi. Masalan, mehnat bozoridagi talab va taklif dinamikasini o'rganish orqali qaysi kasblar dolzarb ekanligi aniqlanadi va ular tizimga kiritiladi. Shu bilan birga, tizimlashtirish ta'lim muassasalari uchun aniq yo'nalish beradi: qaysi kasblarga e'tibor qaratish, qanday malaka darajalarini rivojlantirish kerakligi haqida yo'l xaritasi taqdim etiladi. Bu rolning ahamiyati global miqyosda ham yaqqol namoyon bo'ladi – xalqaro tajribada, masalan, Yevropa Ittifoqining ESCO tizimi yoki AQShning O*NET platformasi kasblarni tizimlashtirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun esa bu jarayon sanoatlashtirish, urbanizatsiya va iqtisodiy modernizatsiya kabi strategik maqsadlarni qo'llab-quvvatlashda muhim vosita hisoblanadi.

Tizimlashtirishning yana bir muhim roli kadrlar tayyorlash jarayonini standartlashtirish va sifatni ta'minlashda namoyon bo'ladi. Har bir kasb yoki ixtisoslik uchun aniq talablar, malaka darajalari va kompetensiyalar belgilanishi ta'lim tizimida bir xillikni ta'minlaydi. Bu jarayon pedagogik dizayn va malaka ramkalarini ishlab chiqishning ilmiy usullariga asoslanadi. Masalan, Milliy malaka ramkasi (National Qualifications Framework) kabi tizimlar kasblarni malaka darajalariga qarab tasniflaydi va har bir daraja uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni aniqlaydi. Bu esa ta'lim muassasalari va ish beruvchilar o'rtasida

umumiy tilni shakllantiradi – o'quvchilar qanday bilim va malakaga ega bo'lishi kerakligi aniq bo'ladi. Ilmiy nuqtai nazardan, bunday standartlashtirish ta'lim natijalarini o'lchash va baholashda ham muhim ahamiyatga ega, chunki u empirik ma'lumotlarga asoslangan monitoring va tahlil imkonini beradi. Shu bilan birga, tizimlashtirish kasbiy ta'limning ijtimoiy adolat tamoyillariga rioya qilishini ta'minlaydi – barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratish va mehnat bozorida diskriminatsiyani kamaytirishga xizmat qiladi.

Kasblar va ixtisosliklarni tizimlashtirishning vazifalari esa uning amaliy yo'nalishlarini aniqlaydi va bu vazifalar iqtisodiy, ijtimoiy va ta'lim sohasidagi ehtiyojlardan kelib chiqadi. Birinchi vazifa – kasblarni yagona tizimga keltirish va ularni kodlashtirish orqali tartibni ta'minlash. Bu jarayon mehnat bozoridagi kasblarni aniq identifikatsiya qilish va ularni ta'lim dasturlari bilan bog'lash imkonini beradi. Masalan, O'zbekistonda "Xizmatchilarning asosiy lavozimlari va ishchi kasblari klassifikatori" kabi hujjatlar ushbu vazifani bajaradi. Ikkinchi vazifa – mehnat bozori va ta'lim o'rtasidagi aloqani mustahkamlash. Bu vazifa iqtisodiy o'zgarishlarga moslashishni talab qiladi: yangi kasblar (masalan, IT sohasidagi mutaxassisliklar) paydo bo'lganda, tizimlashtirish ularni tezkor tarzda klassifikatorga kiritish va ta'lim dasturlarini moslashtirish imkonini beradi. Uchinchi vazifa – kadrlar tayyorlash sifatini nazorat qilish va monitoring qilish. Tizimlashtirish orqali har bir kasb bo'yicha aniq mezonlar va standartlar belgilanadi, bu esa ta'lim muassasalarining faoliyatini baholashda ilmiy asos yaratadi. Shu bilan birga, ushbu vazifalar xalqaro standartlarga moslashishni ham o'z ichiga oladi – masalan, ILO (Xalqaro mehnat tashkiloti) tomonidan ishlab chiqilgan ISCO (International Standard Classification of Occupations) kabi tizimlar bilan integratsiya mamlakatning global mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini oshiradi.

Tizimlashtirishning roli va vazifalari o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ular birgalikda ta'lim tizimi va mehnat bozorining sinergiyasini ta'minlaydi. Ilmiy tahlillarga ko'ra, bunday yondashuv nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki

ijtimoiy barqarorlikni ham qo'llab-quvvatlaydi. Masalan, kasblarni tizimlashtirish orqali ishsizlik darajasini kamaytirish, mehnat migratsiyasini boshqarish va malakali kadrlar yetishmasligi muammosini hal qilish mumkin. O'zbekiston kontekstida bu jarayon mamlakatning 2030 yilgacha bo'lgan rivojlanish strategiyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, ayniqsa, yoshlarni kasbiy ta'limga jalb qilish va iqtisodiy faollikni oshirishda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, tizimlashtirishning samaradorligi uning moslashuvchanligiga bog'liq – texnologik innovatsiyalar va iqtisodiy o'zgarishlarga tezkor javob berish qobiliyati ushbu tizimning kelajakdagi muvaffaqiyatini belgilaydi.

Kasblar va ixtisosliklarni tizimlashtirishning roli va vazifalari ta'lim, mehnat bozori va iqtisodiyotning uzviy aloqasini ta'minlashda strategik ahamiyatga ega. Uning ilmiy asoslangan yondashuvi jamiyatning uzoq muddatli rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi, kadrlar tayyorlashni standartlashtiradi va global raqobatbardoshlikni oshiradi. Bu jarayon nafaqat texnik, balki ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan ham chuqur tahlilni talab qiladi va zamonaviy davlat boshqaruvining ajralmas qismiga aylanib bormoqda.

10.3-§. Muayyan kasblarga tayyorgarlik: tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari misolida.

Muayyan kasblarga tayyorgarlik misollari mavzusini tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari bilan bog'lab yoritish, kasbiy ta'limning amaliy jihatlarini va tibbiy kadrlar tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlarini chuqur ko'rib chiqish imkonini beradi. Tibbiyot sohasi o'zining yuqori mas'uliyat darajasi, murakkab bilimlar tizimi va amaliy ko'nikmalarga ehtiyoj bilan ajralib turadi. Quyida ushbu mavzu tibbiyot oliy ta'lim muassasalari kontekstida keng yoritiladi.

Tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari muayyan kasblarga tayyorgarlikni umumiy shifokorlik (general practitioner), jarrohlik, pediatriya, kardiologiya yoki farmatsevtika kabi ixtisosliklar bo'yicha tashkil etadi. Masalan, umumiy shifokorlikka tayyorgarlikni olaylik. Bu kasbga tayyorlash jarayoni odatda

6-7 yillik bakalavriat darajasidagi “Umumiy tibbiyot” dasturidan boshlanadi. O‘zbekistondagi Tibbiyot universitetlari, masalan, Toshkent tibbiyot akademiyasi yoki Samarqand davlat tibbiyot universiteti, bu yo‘nalishda talabalarni keng qamrovli bilim va amaliy tajriba bilan ta‘minlaydi. Dasturning birinchi bosqichida talabalar biologiya, anatomiya, fiziologiya va biokimyo kabi fundamental fanlarni o‘rganadi. Bu fanlar inson tanasining tuzilishi va funksiyalarini tushunish uchun asos bo‘lib, tibbiy bilimlarning poydevorini shakllantiradi.

Keyingi bosqichda klinik fanlar – patologiya, farmakologiya va diagnostika metodlari qo‘shiladi. Amaliy mashg‘ulotlar esa shifoxonalarda, poliklinikalarda yoki simulyatsiya markazlarida o‘tkaziladi, bu yerda talabalar bemorlarni tekshirish, tashxis qo‘yish va davo choralari belgilashni o‘rganadi. Masalan, Toshkent tibbiyot akademiyasida simulyatsion texnologiyalar yordamida talabalar real hayotdagi holatlarni, masalan, tez yordam chaqiruvlarini modellashtirish orqali tajriba to‘playdi. Ushbu jarayon shifokorning kasbiy malakasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki u nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan bog‘laydi.

Jarrohlikka tayyorgarlik boshqa bir muhim misol bo‘lib, bu yo‘nalishdagi ta‘lim yanada chuqurlashtirilgan va maxsus ko‘nikmalarni talab qiladi. Odatda, jarrohlikka tayyorgarlik umumiy tibbiyot dasturini tamomlagan talabalar uchun magistratura yoki ordinatura bosqichida davom ettiriladi. O‘zbekistonda jarrohlik ixtisosligi bo‘yicha tayyorgarlik 2-3 yillik ordinatura dasturlari orqali amalga oshiriladi. Bu jarayonda talabalar jarrohlik texnikalarini, masalan, kesish, tikish va organlarni operatsiya qilish usullarini o‘rganadi. Amaliy mashg‘ulotlar jarrohlik bo‘limlarida tajribali mutaxassislar rahbarligida o‘tkaziladi. Masalan, umumiy jarrohlik bo‘yicha talaba appenditsit operatsiyasini o‘rganishi mumkin, bunda u bemorni operatsiyaga tayyorlash, anestezyani qo‘llash va operatsiyadan keyingi parvarish jarayonlarini boshidan kechiradi.

Tibbiyot universitetlarida jarrohlikka tayyorgarlikda zamonaviy usullar, masalan, laparoskopik jarrohlik (minimal invaziv texnikalar) ham o‘rgatiladi, bu esa

talabalarni global tibbiyot standartlariga moslashtiradi. Shu bilan birga, jarrohlikka tayyorgarlik psixologik jihatdan ham sinovdan o'tkazadi – talabalar stressli vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish va yuqori aniqlik bilan ishlashga o'rganadi.

Pediatrica yo'nalishi bo'yicha tayyorgarlik bolalar salomatligiga ixtisoslashgan shifokorlarni tayyorlashga qaratilgan yana bir misoldir. Bu kasbga tayyorgarlik umumiy tibbiyot dasturidan so'ng maxsus ordinatura yoki qo'shimcha kurslar orqali davom etadi. O'zbekistondagi tibbiyot oliygohlarida pediatrica bo'yicha talabalar bolalar fiziologiyasi, ularning o'sish xususiyatlari va kasalliklarini davolash usullarini o'rganadi. Masalan, yangi tug'ilgan chaqaloqlarda keng tarqalgan sariqlik (bilirubin almashinuvining buzilishi) holatini tahlil qilish va davolash bo'yicha mashg'ulotlar o'tkaziladi. Amaliyot davomida talabalar bolalar shifoxonalarida ishlab, ota-onalar bilan muloqot qilish va yosh bemorlarning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olishni o'rganadi. Bu jarayonda simulyatsion usullar ham qo'llaniladi – masalan, chaqaloqlarning nafas olish yo'llari tiqilib qolishi holatida reanimatsiya choralarini sinab ko'rish.

Pediatrica bo'yicha tayyorgarlik shifokorning nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy va psixologik ko'nikmalarini rivojlantiradi, chunki bolalar bilan ishlashda ularning yoshi va rivojlanish darajasiga mos yondashuv talab qilinadi.

Farmatsevtika sohasida kasbiy tayyorgarlikni ham alohida misol sifatida ko'rib chiqish mumkin. Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida farmatsevtlar dori vositalarini ishlab chiqarish, saqlash va ulardan foydalanish bo'yicha mutaxassis sifatida tayyorlanadi.

O'zbekistonda bu yo'nalishda "Farmatsiya" fakultetlari mavjud bo'lib, talabalar kimyo, farmakologiya va farmatsevtik texnologiyalarni o'rganadi. Amaliy mashg'ulotlar dorixonalar yoki farmatsevtika korxonalarida o'tkaziladi, bu yerda talabalar dori aralashtirish, retsept bo'yicha dori tayyorlash va sifatni nazorat qilishni o'rganadi. Masalan, antibiotiklarni tayyorlash jarayonida sterillikni ta'minlash va dozani aniq hisoblash bo'yicha mashg'ulotlar o'tkaziladi. Bu kasbga

tayyorgarlikda zamonaviy laboratoriya jihozlari va dori ishlab chiqarish standartlari bilan tanishish muhim ahamiyatga ega.

Tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida muayyan kasblarga tayyorgarlikning umumiy xususiyati nazariy bilimlar va amaliy mashg'ulotlarning uzviy bog'liqligidadir. O'zbekistonda bu jarayon davlat ta'lim standartlari va xalqaro talablarga asoslanadi. Masalan, talabalar WHO (Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti) standartlariga muvofiq kasalliklarni tasniflash (ICD-10) va davolash protokollarini o'rganadi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar – masalan, telemeditsina va robotik jarrohlik – integratsiyasi ham tobora kengaymoqda. Bu kasblarga tayyorgarlik nafaqat shifokorlarning malakasini oshiradi, balki mamlakat sog'liqni saqlash tizimining umumiy sifatini yaxshilaydi.

Xulosa qilib aytganda, tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida muayyan kasblarga tayyorgarlik shifokorlik, jarrohlik, pediatriya va farmatsevtika kabi yo'nalishlarda keng qamrovli bilim va amaliy tajribani talab qiladi. Ushbu jarayon talabalarni real hayotiy vaziyatlarga tayyorlaydi va jamiyatning sog'liqni saqlash ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonning tibbiyot ta'limi tizimi ushbu misollar orqali o'zining amaliy yo'naltirilganligini va global standartlarga moslashishga intilishini ko'rsatadi.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Kasbiy ta'lim nima va uning asosiy maqsadi nimadan iborat?
2. Kasblar va ixtisosliklar umumdavlat klassifikatori nima va uning tuzilishi qanday?
3. Kasbiy ta'lim tizimi qanday bosqichlardan iborat va ularning har biri qanday vazifani bajaradi?
4. Kasblar va ixtisosliklarni tizimlashtirish nima uchun zarur?
5. Kasblar klassifikatorining asosiy tarkibiy qismlari nimalardan iborat?

6. Umumdavlat klassifikatori kasbiy yo'nalishni tanlashda qanday yordam beradi?
7. Tibbiyot sohasida kasbiy ta'lim qanday tashkil etilgan? Misollar keltiring.
8. Tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida qanday ixtisosliklar mavjud?
9. Kasbiy tayyorgarlik jarayonida amaliyotning o'rni va ahamiyati nimada?
10. Zamonaviy mehnat bozorida kasblar va ixtisosliklarni to'g'ri tanlashning ahamiyati qanday?

Test savollari

- 1. Kasbiy ta'limning asosiy maqsadi nima?**
 - a) Talabalarga umumiy madaniyat berish
 - b) Ilmiy izlanishlarni kuchaytirish
 - c) Mutaxassislik bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni berish
 - d) Faqat xorijiy tillarni o'rgatish
- 2. Kasblar va ixtisosliklar umumdavlat klassifikatorining asosiy vazifasi nima?**
 - a) Ishchilarning ish haqlarini nazorat qilish
 - b) Kasblarni raqamlashtirish va tizimlashtirish
 - c) Barcha maktab fanlarini baholash
 - d) Universitet reytingini aniqlash
- 3. Tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida quyidagilardan qaysi biri ixtisoslik hisoblanadi?**
 - a) Informatika
 - b) Stomatologiya
 - c) Arxitektura
 - d) Geologiya

4. Kasblar klassifikatori necha bosqichli raqamli kodlash tizimiga asoslangan?

- a) 2 bosqichli
- b) 3 bosqichli
- c) 4 bosqichli
- d) 5 bosqichli

5. Kasbiy ta'lim jarayonida amaliyotning roli nimada?

- a) Faoliyat turi haqida nazariy bilim berish
- b) Talabalarni ilmiy maqola yozishga undash
- c) Ish joyida amaliy ko'nikmalarni shakllantirish
- d) Faqat test yechishga tayyorlash

XI BOB. O'ZBEKISTONDA KASBIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARNI QO'LLASH.

Reja:

1. Xorijiy mamlakatlarda kasbiy ta'lim tizimining rivojlanish xususiyatlari va ilg'or tajribalari (tibbiyot oliygohlari misolida).
2. O'zbekiston kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda xorijiy tajribalarning tatbiqi va o'ziga xos yondashuvlari.
3. Kasbiy ta'limda xorijiy tajribani joriy etishning dolzarb yo'nalishlari va istiqbollari.

Tayanch so'zlar: *zamonaviy, kasbiy ta'lim, xususiy, tibbiyot sohasi, kadrlar tayyorlash, tizim, takomillashuv, yetakchi, mamlakat, o'ziga xos yondashuv, ilg'or tajribalar, tizim, tibbiy ta'lim, kasbiy ta'lim, ilmiy asos, tibbiyot oliygohlari, rivojlanish, hisobot.*

11.1-§. Xorijiy mamlakatlarda kasbiy ta'lim tizimining rivojlanish xususiyatlari va ilg'or tajribalari (tibbiyot oliygohlari misolida)

Zamonaviy dunyoda kasbiy ta'lim, xususan, tibbiyot sohasi uchun kadrlar tayyorlash tizimi doimiy takomillashib bormoqda. Jahonning yetakchi mamlakatlari bu borada o'ziga xos yondashuv va ilg'or tajribalarga ega. Ayniqsa, sog'liqni saqlash tizimining yuksalishi bevosita sifatli tibbiy ta'lim bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu yo'nalishdagi kasbiy ta'lim modelining har bir elementi chuqur ilmiy asosga ega. Bunday tizimlarning chuqur o'rganilishi O'zbekiston tibbiyot oliygohlarining rivojlanishi uchun ham dolzarb hisoblanadi.

Germaniya tibbiyot oliy ta'lim tizimi o'zining qat'iyligi, nazariya va amaliyot uyg'unligiga asoslanganligi bilan ajralib turadi. Talabalar dastlabki bosqichda keng qamrovli nazariy bilimlarga ega bo'ladilar. Keyingi bosqichlarda esa ular

universitet klinikalari va hamkor tibbiy muassasalarda amaliyot o'taydilar. Germaniyada sog'liqni saqlash tizimi uchun shifokorlar tayyorlashda dual ta'lim elementlari keng joriy etilgan. Talabalar real klinik holatlarni kuzatish, bemorlar bilan ishlash, tahlillarni tahlil qilish orqali kasbiy malakalarini oshiradilar. Bu yondashuv nafaqat kasbiy ko'nikmalarni, balki axloqiy mas'uliyatni ham shakllantirishga xizmat qiladi.

AQSh tibbiy ta'limi bo'yicha dunyoning eng ilg'or tizimlaridan biri hisoblanadi. Bu yerda bakalavriat bosqichidan keyin maxsus test sinovlari orqali tibbiy fakultetga kirish mumkin. Shifokorlik ta'limi mustahkam fundamental bilimlar, ilg'or texnologiyalar bilan ta'minlangan simulyatsiya markazlari, klinik stajirovkalar bilan boyitilgan. Harvard Medical School, Mayo Clinic va boshqa yetakchi muassasalarda o'quvchilar amaliyot vaqtida zamonaviy tibbiyot uskunolari bilan ishlashni o'rganadilar. Bu jarayonda raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va teleradiologiya imkoniyatlaridan keng foydalaniladi.

Birlashgan Qirollikda (Buyuk Britaniya) tibbiyot sohasida kasbiy tayyorgarlik mustahkam akademik asos va amaliy mashg'ulotlar uyg'unligida olib boriladi. Tibbiyot oliygohlarida talabalar klinikalarda faol ishtirok etib, murabbiy-shifokorlar rahbarligida malaka oshiradilar. Kasbiy kompetensiyalarni baholashda OSCE (Objective Structured Clinical Examination) tizimi qo'llaniladi. Bu tizim orqali har bir talabaga baho berishda ularning kasbiy mahorati, bemor bilan muloqot madaniyati va muammolarni hal qilish qobiliyatiga e'tibor qaratiladi. Bu yondashuv O'zbekiston tibbiyot oliy ta'lim tizimiga joriy etish uchun foydali model hisoblanadi.

Janubiy Koreyada tibbiyot sohasidagi ta'lim raqamlashtirish va innovatsiyalar asosida olib boriladi. O'quv jarayonida virtual laboratoriyalar, 3D modellashtirish, sun'iy intellekt yordamida bemor holatini tahlil qilish kabi texnologiyalar qo'llaniladi. Talabalar o'z kasbiy yo'nalishlari bo'yicha erta ixtisoslashadilar, bu esa ularni maqsadli tayyorlashga xizmat qiladi. Amaliy darslar universitet kasalxonalarida bevosita shifokorlar nazorati ostida olib boriladi. Shu bilan birga,

talabalar kasbiy etika, tibbiy axborot xavfsizligi va kommunikatsion madaniyat bo'yicha ham chuqur bilimlarga ega bo'ladilar.

Yaponiya tibbiy ta'lim tizimi o'zining intizom va tartib asosidagi yondashuvi bilan tanilgan. Tibbiyot oliygohlari fanlararo integratsiyaga katta e'tibor qaratadi. Klinik mashg'ulotlar jarayonida talabalar faqatgina kasalliklarni davolash emas, balki ularning oldini olish, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, zamonaviy biotibbiyot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarini ham o'zlashtiradilar. Bunda aholi salomatligini boshqarish, profilaktika va sog'liqni saqlash menejmenti bo'yicha bilimlar ham muhim o'rin tutadi.

Xorijiy mamlakatlardagi ushbu ilg'or tajribalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy tibbiyot kasbiy ta'limi faqat nazariy bilimlar bilan cheklanmasligi kerak. O'quvchilarning amaliy faoliyatga keng jalb etilishi, interaktiv metodlar orqali o'qitilishi, klinik tafakkur va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatining rivojlantirilishi zarur. Shu bilan birga, kommunikativ madaniyat, kasbiy etika, jamoada ishlash ko'nikmalari ham shakllantiriladi.

O'zbekiston tibbiyot oliy ta'lim muassasalari uchun xorijiy tajribalarni o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish dolzarb vazifalardan biridir. Ayni paytda Toshkent tibbiyot akademiyasi, Andijon davlat tibbiyot instituti, Samarqand davlat tibbiyot universiteti kabi oliygohlarda xalqaro hamkorlik asosida xorijiy o'quv dasturlari, ilg'or simulyatsiya markazlari tashkil etilmoqda. Chetdan tajribali mutaxassislar jalb etilmoqda, talabalar uchun xalqaro amaliyot dasturlari yo'lga qo'yilmoqda. Bu esa kasbiy ta'limda sifatni oshirish, mehnat bozoriga raqobatbardosh mutaxassislar yetkazib berish imkonini yaratmoqda.

Xorijiy mamlakatlardagi tibbiyot kasbiy ta'limining ilg'or tajribalarini o'rganish O'zbekiston oliy tibbiyot ta'limi oldida yangi ufqlarni ochadi. Bu tajribalarni milliy tizimga moslashtirish orqali ta'lim mazmunini boyitish, kasbiy malakalarni oshirish va zamonaviy sog'liqni saqlash talablariga javob beruvchi shifokorlarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

11.2-§. O'zbekiston kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda xorijiy tajribalarning tatbiqi va o'ziga xos yondashuvlari.

O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida kasbiy ta'lim tizimini zamonaviylashtirish muhim strategik yo'nalishlardan biriga aylandi. Bu tizim iqtisodiyotning real sektori uchun raqobatbardosh, yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu sababli xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganish va ulardan samarali foydalanish O'zbekiston kasbiy ta'limini modernizatsiya qilishda ustuvor ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi kunga kelib, rivojlangan mamlakatlar kasbiy ta'limni faqat nazariy bilimlar bilan cheklamay, balki amaliyotga yo'naltirilgan, raqamlashtirilgan va innovatsion tizimga asoslangan tarzda rivojlantirmoqda. O'zbekiston ana shu ilg'or tajribalardan foydalanib, o'z ta'lim tizimini chuqur isloh qilmoqda. Bu borada Germaniya, Janubiy Koreya, Finlyandiya, Yaponiya, AQSh, Buyuk Britaniya kabi davlatlar tajribasi alohida o'rganilmoqda.

O'zbekiston kasbiy ta'lim tizimining modernizatsiyasi, avvalo, ishlab chiqarish bilan ta'limning uzviy bog'liqligini mustahkamlashga qaratilgan. Bu yo'nalishda Germaniyada keng qo'llanilayotgan dual ta'lim modeli asos qilib olinmoqda. Germaniya tajribasiga ko'ra, talabalar o'quv vaqtining muayyan qismini korxonalarda amaliyotda o'tkazadilar. O'zbekistonda ham bu modelni joriy etish bo'yicha bir qancha texnikum va kasb-hunar maktablarida tajriba loyihalari amalga oshirilmoqda. Bu, o'z navbatida, bitiruvchilarning mehnat bozoriga moslashuvchanligini ta'minlaydi.

Kasbiy ta'lim mazmunini zamonaviylashtirishda Yevropa kasbiy malaka tizimlari asosida yangi standartlar ishlab chiqilmoqda. Jumladan, modul va kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslangan o'quv dasturlarini joriy etish ishlari boshlangan. Bunday yondashuvlar orqali har bir o'quvchi o'zining individual qobiliyatlari asosida o'qish va kasbiy rivojlanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu yondashuvlar o'quv dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirishda muhim rol o'ynaydi.

Janubiy Koreya va Yaponiyaning ilg'or tajribalariga asoslanib, O'zbekistonda texnologik jihozlar bilan boyitilgan zamonaviy kasbiy ta'lim markazlari tashkil etilmoqda. Bu markazlarda talabalar zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan ishlashni o'rganmoqdalar. Jumladan, Toshkentdagi "Koreya-O'zbekiston" kasb-hunar ta'lim markazi, Namangan va Samarqandda faoliyat yuritayotgan ilg'or kasbiy o'quv muassasalari bunga misoldir. Bu markazlarda koreys mutaxassislari tomonidan o'quvchilarga amaliy ko'nikmalar berilishi o'ziga xos yondashuv hisoblanadi.

Raqamlashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham xorijiy tajribalarning muhim jihatlaridan biridir. AQSh va Yevropa mamlakatlarida kasbiy ta'limda masofaviy ta'lim, AR/VR texnologiyalari, simulyatsion laboratoriyalar keng joriy qilingan. O'zbekiston ham bu yo'nalishda muhim qadamlar tashlamoqda. Ta'lim platformalari, masofaviy darslar va virtual amaliy mashg'ulotlar orqali kasbiy ta'limda interaktivlik va qulaylik ta'minlanmoqda. Bunday texnologiyalar ayniqsa tibbiyot, muhandislik, texnika va axborot texnologiyalari yo'nalishlarida samarali qo'llanilmoqda.

Pedagogik kadrlar salohiyatini oshirish ham modernizatsiya jarayonining muhim tarkibiy qismidir. Rivojlangan davlatlarda ta'lim sifati, avvalo, o'qituvchi sifatiga bog'liq. Shu bois O'zbekistonda xorijiy tajribaga ega mutaxassislarni jalb qilish, o'zbek pedagoglarini xorijiy stajirovkalarga yuborish, xalqaro malaka oshirish kurslarida ishtirok ettirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu orqali o'qituvchilarning zamonaviy yondashuvlardan xabardorligi va kasbiy kompetensiyasi oshib bormoqda.

Xalqaro hamkorlik doirasida qator kasbiy ta'lim muassasalari xorijiy universitetlar bilan qo'shma ta'lim dasturlarini amalga oshirmoqda. Bu dasturlar orqali talabalar xorijda amaliyot o'tash, ikki diplom olish, xalqaro malaka sertifikatlariga ega bo'lish imkoniyatiga ega bo'lyapti. Bu esa ularning xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishini ta'minlaydi.

Yana bir muhim jihat – kasbiy yo‘nalishni erta aniqlash tizimini joriy qilishdir. Finlyandiya va Yaponiyada bu tizim maktabdan boshlab yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, o‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati va mehnat bozori ehtiyojlari asosida kasbga yo‘naltirish amalga oshiriladi. O‘zbekistonda ham umumta‘lim maktablarida kasbga yo‘naltirish tizimi takomillashtirilmoqda. Bu orqali abituriyentlar o‘zlariga mos kasb va ta‘lim muassasasini ongli ravishda tanlash imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Kasbiy ta‘limga gender tengligini ta‘minlash, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun mos sharoit yaratish ham xorijiy tajribalarning muhim qismidir. O‘zbekistonda bu borada qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlar, inklyuziv ta‘limni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslar xorijiy tajribalarga asoslanmoqda. Jumladan, YUNESKO, UNDP va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda ijtimoiy tenglik tamoyillarini kasbiy ta‘limga tatbiq qilish ishlari olib borilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston kasbiy ta‘lim tizimining modernizatsiyasida xorijiy tajribalarning tatbiqi muhim rol o‘ynamoqda. Bu tajribalar milliy ta‘lim tizimiga moslashtirilar ekan, har bir jihat o‘zbek jamiyatining mentaliteti, iqtisodiy modeli va ijtimoiy iqlimiga mos holda tatbiq etilmoqda. Bu esa nafaqat ta‘lim sifatini oshirish, balki mamlakatning barqaror rivojlanishini ta‘minlaydigan, zamonaviy fikrlovchi, innovatsion yondashuvga ega kadrlar avlodini tayyorlashga xizmat qilmoqda.

11.3-§. Kasbiy ta‘limda xorijiy tajribani joriy etishning dolzarb yo‘nalishlari va istiqbollari.

Zamonaviy mehnat bozori dinamik va keskin o‘zgaruvchan sharoitlarda faoliyat yuritayotgan bir davrda, kasbiy ta‘lim tizimining rivojlanishi har qachongidan ham dolzarbroq masalaga aylanmoqda. Xususan, xorijiy mamlakatlarning ilg‘or tajribalarini o‘rganish va milliy ta‘lim tizimiga integratsiya qilish orqali raqobatbardosh, malakali va innovatsion fikrlovchi mutaxassislar tayyorlashga erishish mumkin. Bu jarayon faqat nazariy qarashlar emas, balki amaliy mexanizmlarni ishlab chiqish va joriy etish orqali real samara beradi.

Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, kasbiy ta'limning muvaffaqiyatli tizimi bir necha asosiy omillarga tayanadi: ishlab chiqarish bilan yaqin integratsiya, kompetensiyalarga asoslangan yondashuv, o'quv jarayonining modullashtirilgan shakllari, malaka oshirishning doimiyligi va zamonaviy texnologiyalarning keng qo'llanilishi. Germaniya, Janubiy Koreya, Yaponiya, Finlyandiya kabi mamlakatlar bu borada ilg'or tajribalarga ega bo'lib, ularning yondashuvlari boshqa davlatlar uchun namunaviy rol o'ynaydi.

Kasbiy ta'lim tizimiga xorijiy tajribani joriy etishda bir necha muhim yo'nalishlarni alohida ta'kidlash lozim:

1. **Dual ta'lim tizimi** – nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar uyg'unligiga asoslangan bu tizim ishlab chiqarish korxonalari bilan o'zaro hamkorlikda olib boriladi. Bu usul o'quvchining kasbiy malakasini real ish muhiti orqali shakllantiradi.

2. **Modullashtirilgan o'quv dasturlari** – o'quv dasturlarini moslashuvchan va zamonga mos holatda shakllantirish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, o'quvchining o'z ehtiyojlari va bozor talablariga mos ravishda bilim olishini ta'minlaydi.

3. **O'qituvchilar malakasini oshirish** – xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, kasbiy ta'limning sifati bevosita pedagoglarning zamonaviy texnologiyalarni bilishi va doimiy rivojlanishiga bog'liq. Shu sababli, xorijiy stajirovkalar, xalqaro seminarlarda ishtirok etish, onlayn kurslar orqali malaka oshirish tizimini takomillashtirish muhimdir.

4. **Raqamli texnologiyalar integratsiyasi** – raqamli texnologiyalarni o'quv jarayoniga kiritish nafaqat interaktivlikni oshiradi, balki masofaviy ta'lim imkoniyatlarini ham kengaytiradi. Bu ayniqsa, chekka hududlardagi ta'lim muassasalari uchun nihoyatda dolzarbdir.

5. **Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlik** – xalqaro tajriba asosida sanoat klasterlari, texnoparklar va kasb-hunar maktablari o'rtasida yaqin aloqalarni yo'lga qo'yish orqali innovatsion muhit yaratish mumkin.

Xorijiy tajribani joriy etish orqali kasbiy ta'lim tizimida bir qator ijobiy o'zgarishlarga erishish mumkin. Eng avvalo, o'quvchilarning raqobatbardoshligi oshadi, ularning mehnat bozoriga moslashuvchanligi kuchayadi. Shuningdek, kasbiy tayyorgarlikning sifati yaxshilanib, o'quvchilarning amaliy ko'nikmalari kuchayadi. Bu esa ularni nafaqat ichki bozor, balki xalqaro mehnat bozorida ham faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

Bundan tashqari, xorijiy tajriba asosida shakllangan kasbiy ta'lim modeli o'quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyatini, texnologik savodxonligini va muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida xorijiy tajribani chuqur tahlil qilgan holda, uni milliy sharoitga moslashtirib joriy etish zarur. Bu nafaqat ta'lim sifati va samaradorligini oshiradi, balki butun iqtisodiy tizim uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Kasbiy ta'limda xorijiy tajribaning uyg'un integratsiyasi orqali zamonaviy mutaxassislar avlodini tayyorlashga erishiladi — bu esa taraqqiyotning muhim omillaridan biridir.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Germaniya va Janubiy Koreyada kasbiy ta'lim tizimining qanday asosiy xususiyatlari mavjud?
2. Tibbiyot yo'nalishida faoliyat yurituvchi xorijiy oliy o'quv yurtlarida qanday kasbiy tayyorgarlik shakllari qo'llaniladi?
3. Dual ta'lim tizimining mohiyati nima va u qanday afzalliklarni beradi?
4. O'zbekistonda kasbiy ta'lim tizimini rivojlantirishda qaysi xorijiy tajribalar asos qilib olinmoqda?
5. Kasbiy ta'limda modullashtirilgan o'quv dasturlari qanday afzalliklarga ega?

6. Tibbiyot oliygohlari misolida amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun qanday xalqaro tajribalar mavjud?
7. O'zbekistonning kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda qanday o'ziga xos yondashuvlar kuzatilmoqda?
8. Zamonaviy raqamli texnologiyalar kasbiy ta'limda qanday rol o'ynaydi?
9. Kasbiy ta'limda xalqaro hamkorlik qanday shakllarda amalga oshirilmoqda?
10. Xorijiy tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirishda qanday muammolar va imkoniyatlar mavjud?

Test savollari

1. Germaniyada kasbiy ta'lim tizimi asosan nimaga asoslangan?
 - a) Raqamli platformalarga
 - b) Dual ta'lim tizimiga
 - c) Mustaqil ta'limga
 - d) Onlayn kurslarga
2. Tibbiyot oliygothlarida xalqaro amaliyotlar ko'proq nimaga e'tibor qaratadi?
 - a) Ma'naviy tarbiyani kuchaytirishga
 - b) Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga
 - c) Faqat nazariy bilimlarni berishga
 - d) Chegaralangan o'quv dasturlariga
3. O'zbekistonda kasbiy ta'limni modernizatsiya qilishda qanday yondashuv ko'proq qo'llanilmoqda?
 - a) Faoliyatdan tashqari yondashuv
 - b) Mustaqil bilim baholash tizimi
 - c) Xorijiy tajribani milliy sharoitga moslashtirish
 - d) Ilg'or universitetlarni yopish

4. Kasbiy ta'limda modullashtirilgan o'quv dasturlarining asosiy afzalligi nimada?

- a) O'quvchilarni cheklangan bilimga ega qilish
- b) Qiyin imtihonlarni joriy etish
- c) Moslashuvchan va bozor talabiga mos o'quv tizimini yaratish
- d) O'qituvchilarni ishdan bo'shatish

5. Xorijiy tajriba asosida O'zbekistonda qanday sohalar bo'yicha kasbiy ta'lim rivojlanmoqda?

- a) Faqat IT sohasi
- b) Tibbiyot, texnika, xizmat ko'rsatish, qishloq xo'jaligi
- c) Faqat chet tillari
- d) San'at va musiqa

XII BOB. KASBIY TA'LIMDA TARBIYAVIY ISHLAR MOHIYATI. TARBIYA JARAYONIDA TA'LIM OLUVCHILAR SHAXSI XUSUSIYATLARI.

Reja:

1. Kasbiy ta'limda tarbiyaviy ishlarning mazmuni va asosiy yo'nalishlari.
2. Tarbiya jarayonida ta'lim oluvchilarning individual va psixologik xususiyatlari.
3. Kasbiy ta'limda shaxsni har tomonlama rivojlantirishdagi tarbiyaviy ishlarning roli.

Tayanch so'zlar: *kasbiy ta'lim, tizim, tarbiyaviy ishlar, mazmun, keng ko'lamli, kasbga oid, bilim, ko'nikma, shakllantirish, rivojlantirish, ijtimoiy hayotga tayyorlash, kasbiy faoliyat, mas'uliyat, vatanparvar, inson, tarbiyaviy ishlar, tarkib, ta'lim oluvchilar, shaxsiy fazilatlar, ijtimoiy kompetensiya, axloqiy qarashlar, shakllantirish.*

12.1-§. Kasbiy ta'limda tarbiyaviy ishlarning mazmuni va asosiy yo'nalishlari.

Kasbiy ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlar mazmuni juda keng ko'lamli bo'lib, u faqatgina kasbga oid bilim va ko'nikmalarni shakllantirish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uni ijtimoiy hayotga tayyorlash, kasbiy faoliyatda mas'uliyatli va vatanparvar inson sifatida shakllantirishga qaratilgan. Tarbiyaviy ishlar kasbiy ta'limning tarkibiy va ajralmas qismi bo'lib, u ta'lim oluvchilarning shaxsiy fazilatlarini, ijtimoiy kompetensiyalarini va axloqiy qarashlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kasbiy ta'limda tarbiyaviy ishlarning mazmuni avvalo milliy qadriyatlar, umuminsoniy axloqiy me'yorlar, mehnat madaniyati va fuqarolik ongini

singdirishga asoslanadi. Bu mazmun yoshlar ongiga kasbiy mas'uliyat, halollik, intizomlilik, ijtimoiy faollik, jamoaviylik kabi tushunchalarni singdirishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, bu jarayon kasbga muhabbat uyg'otish, mehnatga ijobiy munosabatni shakllantirish, ijtimoiy va shaxsiy muammolarni hal qila oladigan yetuk mutaxassisni tayyorlashga xizmat qiladi.

Tarbiyaviy ishlarning asosiy yo'nalishlari bir necha turli, lekin o'zaro uyg'un bo'lgan jihatlarni o'z ichiga oladi. Axloqiy tarbiya – shaxsda halollik, adolat, odob, burchni his qilish, muomala madaniyati kabi fazilatlarni rivojlantirishga qaratilgan. Ma'naviy-axloqiy tarbiya orqali esa milliy qadriyatlar, urf-odatlar, til, tarix va madaniyatga bo'lgan hurmat shakllanadi. Fuqarolik tarbiyasi o'quvchilarda vatanparvarlik, qonunlarga hurmat, jamiyatga foydali bo'lishga intilish kabi qadriyatlarni singdiradi. Mehnat tarbiyasi esa kasbga e'tiborli, intizomli, mehnatsevar bo'lgan shaxsni shakllantirishga qaratilgan. Estetik tarbiya o'quvchilarning san'at, go'zallik va madaniy merosga nisbatan ijobiy munosabatini rivojlantiradi, ekologik tarbiya esa tabiatga e'tiborli, ekologik ongli shaxsni tarbiyalaydi.

Bugungi globallashuv va raqobat muhitida kasbiy ta'limdagi tarbiyaviy ishlar zamonaviy yondashuvlar asosida olib borilishi lozim. Bunda ta'lim oluvchilar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar interfaol uslublarda, innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etilishi, shuningdek, ular mustaqil fikrlash, muammo yechish, kommunikatsiya va hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Bunday yondashuvlar orqali kasbiy tayyorgarlik jarayonida nafaqat bilimli, balki tarbiyali, ma'naviyatli va ijtimoiy ongli shaxsni yetishtirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Shunday qilib, kasbiy ta'limdagi tarbiyaviy ishlar – bu o'quvchilarning kasbiy rivojlanishidan tashqari, ularning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari va fuqarolik pozitsiyasini shakllantiruvchi muhim ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Bu jarayon faqat o'qituvchi emas, balki butun ta'lim muassasasi, ota-onalar va jamiyat tomonidan birgalikda olib borilishi kerak bo'lgan mas'uliyatli faoliyatdir. Tarbiya

– bu insonni shakllantirishdir, aynan shu jihat kasbiy ta'limda unga ilm berishdan ham muhimroq vazifani yuklaydi.

12.2-§. Tarbiya jarayonida ta'lim oluvchilarning individual va psixologik xususiyatlari.

Tarbiya jarayonida ta'lim oluvchilarning individual va psixologik xususiyatlarini hisobga olish – samarali pedagogik faoliyatning asosiy shartidir. Har bir ta'lim oluvchi o'ziga xos psixologik holatga, intellektual salohiyatga, xarakter va temperamental xususiyatlarga ega bo'lgan shaxsdir. Shu sababli tarbiyaviy jarayonda yagonalik emas, balki individuallashtirish tamoyili ustuvor bo'lishi lozim.

Ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlari deganda ularning bilish qobiliyati, dunyoqarashi, ijtimoiy tajribasi, o'zlashtirish tezligi, qiziqishlari va ehtiyojlari tushuniladi. Ba'zi o'quvchilar tez va mustaqil fikrlashga moyil bo'lsa, boshqalari vizual materiallar yordamida yaxshiroq o'rganadilar. Ayrimlari ijtimoiy faol va ochiq, boshqalari esa sokin va tortinchoq bo'lishi mumkin. Ushbu farqlarni e'tiborga olmagan holda olib borilgan tarbiya ishi natijasiz yoki kam samarali bo'lishi ehtimoldan xoli emas.

Psixologik xususiyatlar esa ta'lim oluvchilarning emotsional holati, o'ziga bo'lgan ishonchi, ijtimoiy muomala uslubi, stressga bardoshlilik darajasi, liderlik qobiliyatlari kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Masalan, past o'zini baholashga ega bo'lgan ta'lim oluvchi ko'pincha tarbiyaviy tadbirlarda faollik ko'rsatmaydi, o'z fikrini bildirishdan tortinadi. Bunday shaxslar bilan ishlashda rag'bat, ishonch va shaxsiy yondashuv muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Yoshga oid psixologik xususiyatlar ham tarbiya jarayonida muhim rol o'ynaydi. Kasbiy ta'lim muassasalaridagi o'quvchilar odatda o'sib borayotgan yoshdagilar bo'lib, ularning shaxsiyati endigina shakllanmoqda. Ular o'zligini anglash, mustaqil fikrlash, jamiyatda o'z o'rnini topishga harakat qilayotgan bosqichdadir. Shu sababli bu davrda ularda ijtimoiy mavqe, mustaqillik, do'stlik,

hurmat, adolat kabi tushunchalarga bo'lgan ehtiyoj kuchli bo'ladi. Tarbiyaviy faoliyat ana shu ehtiyojlarni tushunish va to'g'ri yo'naltirishga asoslanishi kerak.

Psixologik yondashuv shuningdek, ijtimoiy muhitning ta'sirini ham hisobga oladi. Oila, do'stlar, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar ta'lim oluvchining shaxsiy qarashlariga va xulq-atvoriga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tarbiyachi yoki pedagog bu omillarni aniqlay olishi va ular bilan muvofiq holda tarbiyaviy ish olib borishi lozim.

Shaxsga yo'naltirilgan tarbiya jarayonida pedagog o'quvchining ichki motivatsiyasi, qobiliyatlari va ijtimoiy ehtiyojlarini ochib berishga harakat qilishi kerak. Buning uchun ular bilan individual suhbatlar o'tkazish, amaliy mashg'ulotlarga jalb etish, guruhdagi o'rni va ijtimoiy mavqeini mustahkamlash zarur. Ayniqsa, yoshlarning o'zini anglash, tan olish va o'zini namoyon qilish ehtiyojini to'g'ri yo'naltirish orqali ularda ijobiy xatti-harakatlar, mustahkam irodaviy sifatlar va axloqiy qadriyatlar shakllantiriladi.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, psixologik jihatdan yondashilgan tarbiya metodlari – ta'lim oluvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ularda ijtimoiy moslashuvchanlik, ijobiy o'zgarishlarga tayyorlik va shaxsiy mas'uliyat tuyg'usini shakllantiradi. Bu esa nafaqat ta'lim jarayonining muvaffaqiyatiga, balki butunlay jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikka ham xizmat qiladi.

Tarbiya jarayonida ta'lim oluvchilarning individual va psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish, tahlil qilish va ular asosida mos metodlarni tanlash – har bir pedagogning muhim vazifalaridan biridir. Ana shundagina tarbiya samarali, mazmunli va natijali bo'ladi.

12.3-§. Kasbiy ta'limda shaxsni har tomonlama rivojlantirishdagi tarbiyaviy ishlarning roli.

Kasbiy ta'limda shaxsni har tomonlama rivojlantirish — bu nafaqat kasbga oid bilim va ko'nikmalarni egallash, balki shaxsning intellektual, ma'naviy, ijtimoiy va

axloqiy jihatdan yetuk bo'lib shakllanishidir. Tarbiyaviy ishlar bu jarayonning muhim tarkibiy qismi bo'lib, u kasbiy tayyorgarlikni insoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Bu holat ta'lim jarayonini faqatgina texnik yoki kasbiy tayyorgarlik emas, balki shaxsiy rivojlanishning asosiy maydoniga aylantiradi.

Shaxsni har tomonlama rivojlantirish deganda uning bilim darajasi, ijtimoiy faolligi, axloqiy qarashlari, mustaqil fikrlay olish qobiliyati, o'zini anglash va o'z-o'zini boshqarish salohiyati nazarda tutiladi. Kasbiy ta'lim muassasasida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar aynan shu yo'nalishlarda o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularni jamiyatda faol ishtirok etishga undash va mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega bo'lgan shaxs sifatida shakllantirishga qaratiladi.

Tarbiyaviy ishlar orqali o'quvchilarda ijtimoiy mas'uliyat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, muomala madaniyati, kasbga sadoqat, halollik, intizom, hamjihatlik kabi fazilatlar singdiriladi. Ushbu xususiyatlar shaxsning jamiyatda o'z o'rnini topishida, professional muhitga moslashishida va o'z salohiyatini to'liq namoyon eta olishida muhim rol o'ynaydi. Masalan, kasbiy bilimga ega, biroq jamoada ishlashni bilmaydigan, mas'uliyat his qilmaydigan yoki madaniy saviyasi past bo'lgan kishi jamiyatda o'z o'rnini topishda qiynaladi. Bu esa tarbiyaviy ishlarning ta'limdan kam emasligini anglatadi.

Tarbiyaviy faoliyat turli shakl va usullarda amalga oshiriladi. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, ustoz-shogird an'analari, ijtimoiy loyihalar, ixtisoslashtirilgan to'garaklar, kasbiy musobaqalar, volontyorlik faoliyati va amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, ijtimoiy hamkorlik asosida tashkil etiladigan tarbiyaviy ishlar — o'quvchilarda jamiyat hayotiga daxldorlik hissini kuchaytiradi, ularni faol fuqarolikka yetaklaydi.

Zamonaviy yondashuvlarga ko'ra, shaxsni har tomonlama rivojlantirishda tarbiya jarayoni faqat axloqiy tushunchalarni berish emas, balki o'quvchilarning ijodkorlik salohiyatini ochish, tanqidiy fikrlash, liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish, ijtimoiy loyihalarda qatnashish orqali o'zini jamiyatda namoyon etish

imkonini yaratishga qaratilishi kerak. Buning uchun esa pedagoglar tarbiyaviy ishlarni innovatsion metodlar asosida olib borishlari, o'quvchilarning ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga olishlari zarur.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kasbiy ta'limdagi tarbiyaviy ishlar shaxsda barqaror motivatsiya shakllanishiga, hayotiy maqsadlarning aniqlanishiga, psixologik barqarorlik va mustaqillik rivojlanishiga yordam beradi. Shu bilan birga, ularning hayotda o'z kasbiy faoliyatini ongli ravishda tanlashi va faoliyatda mas'uliyat bilan yondashishlariga ham turtki bo'ladi.

Tarbiyaviy ishlar kasbiy ta'lim jarayonida faqat yordamchi emas, balki asosiy rivojlantiruvchi omil sifatida qaraladi. Ular orqali o'quvchilar nafaqat yaxshi mutaxassis, balki yetuk inson, ongli fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan, jamiyatda o'z o'rmini topa oladigan kuchli shaxs sifatida shakllanadilar. Demak, kasbiy ta'limda tarbiyaviy ishlar — shaxsni har tomonlama rivojlantirishning bosh mezon va asosiy vositasi hisoblanadi.

Tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida kasbiy ta'lim jarayoni nafaqat malakali mutaxassis tayyorlash, balki insonparvar, mas'uliyatli va ma'naviy yetuk shaxsni shakllantirishga qaratilgan. Bu yo'nalishda tarbiyaviy ishlarning o'rnini ayniqsa muhim, chunki shifokorlik kasbi nafaqat ilmiy bilim, balki yuqori darajadagi axloqiy tamoyillar, empatiya, sabr-toqat, mehr-oqibat va sadoqatni talab etadi.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning kasbiy bilimlarini insoniy fazilatlar bilan uyg'unlashtiradi. O'quvchilar o'z kasblarining ijtimoiy ahamiyatini chuqur anglab, hayotida inson salomatligini saqlash, unga yordam berish kabi muqaddas burchni ado etishga tayyorlanadi. Aynan tarbiya orqali ularda bemor bilan muloyim muomala qilish, tibbiy etika va deontologiyaga rioya etish, kasbiy sadoqat va yuksak ma'naviyat kabi sifatlar mustahkamlanadi.

Xulosa qilib aytganda, tibbiyot yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar kasbiy tayyorgarlikning ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim. Bu

tarbiyaviy faoliyat orqali nafaqat bilimli, balki axloqiy jihatdan yetuk, jamiyat oldida mas'uliyatli, mehribon va fidoyi shifokorlar yetishib chiqadi. Shu sababli tarbiya — bu tibbiy ta'limning yuragi, shifokorlik kasbining esa qalbidir.

Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.

1. Kasbiy ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlarning asosiy maqsadi nima?
2. Tarbiyaviy ishlarning qanday yo'nalishlari mavjud va ularning mazmunini izohlang.
3. Shaxsning psixologik xususiyatlarini tarbiya jarayonida hisobga olish nega muhim?
4. Tibbiyot ta'limida tarbiyaviy ishlar qanday fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan?
5. Axloqiy tarbiyaning kasbiy shakllanishga ta'siri qanday namoyon bo'ladi?
6. O'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlashda pedagog qanday metodlardan foydalanishi mumkin?
7. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar tarbiyaviy ishlarni qanday samarali qiladi?
8. Tarbiyaviy ishlarning kasbiy kompetensiyalar shakllanishidagi o'rni qanday?
9. Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar qanday shakl va metodlarda amalga oshiriladi?
10. Shaxsni har tomonlama rivojlantirishda oila va jamiyatning roli nimada?

Test savollari

1. Tarbiyaviy ishlarning asosiy vazifasi nima?

- a) Faqat nazariy bilim berish
- b) Texnik ko'nikmalarni rivojlantirish
- c) Shaxsni har tomonlama shakllantirish

d) Amaliy topshiriqlarni ko'paytirish

2. Qaysi tarbiya turi kasbga e'tiborli, mas'uliyatli va mehnatsevar shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi?

- a) Estetik tarbiya
- b) Mehnat tarbiyasi
- c) Ekologik tarbiya
- d) Ma'naviy tarbiya

3. Tarbiya jarayonida o'quvchining qanday jihati albatta inobatga olinishi kerak?

- a) Uning sportga qiziqishi
- b) Oilaviy darajasi
- c) Psixologik va individual xususiyatlari
- d) Texnik bilimlari

4. Tibbiyot oliy ta'lim muassasasida tarbiya jarayoni nimaga alohida urg'u beradi?

- a) Raqobatga tayyorgarlik
- b) Moliya va menejmentga qiziqish uyg'otish
- c) Axloqiy yetuklik va kasbiy sadoqatga
- d) Nazariy bilimlar ko'lamini kengaytirishga

5. Tibbiyotda "tibbiy etika" tushunchasi nimani anglatadi?

- a) Sog'lom turmush tarzini olib borish qoidalari
- b) Kasbiy bilimlarni oshirish dasturi
- c) Bemor bilan muloyim va axloqiy muomalada bo'lish qoidalari
- d) Tibbiy texnologiyalardan foydalanish usullari

GLOSSARIY

1. **Kasbiy psixologiya** – kasblarning psixologik xususiyatlarini o'rganadigan ilmiy soha.
2. **Kasbiy pedagogika** – kasbiy ta'lim jarayonini o'rganuvchi pedagogikaning sohasi.
3. **Kasbga yo'naltirish** – shaxsga kasb tanlashda ko'mak berish jarayoni.
4. **Kasbiy moslik** – shaxsning muayyan kasbga psixologik va fiziologik jihatdan mosligi.
5. **Kasbiy qobiliyat** – muayyan kasbni muvaffaqiyatli bajarishga yordam beruvchi individual sifatlar.
6. **Kasbiy o'zini anglash** – shaxsning o'z kasbiy yo'nalishini va salohiyatini tushunishi.
7. **Pedagogik faoliyat** – o'qituvchining ta'lim va tarbiya berishdagi faoliyati.
8. **Psixodiagnostika** – shaxsning psixologik xususiyatlarini aniqlovchi usullar majmui.
9. **O'quv motivatsiyasi** – o'quvchining o'rganishga bo'lgan ichki rag'bat.
10. **Kasbiy deformatsiya** – kasbiy faoliyat tufayli shaxs xulqidagi salbiy o'zgarishlar.
11. **Kasbiy iqlim** – jamoada kasbiy faoliyat uchun yaratilgan psixologik muhit.
12. **Kasbiy sadoqat** – o'z kasbiga bo'lgan mehr va vafodorlik hissi.
13. **Shaxslararo munosabat** – odamlar orasidagi ijtimoiy-psixologik aloqalar tizimi.
14. **Kasbiy kompetensiya** – muayyan kasb doirasidagi bilim, ko'nikma va malakalarning yig'indisi.
15. **Kasbiy refleksiya** – shaxsning o'z kasbiy faoliyatini tahlil qilishi.
16. **Kasbiy stress** – kasbiy vaziyatlarda yuzaga keluvchi psixologik bosim.
17. **Kasbiy yo'naltirish** – kasbga qiziqish va moyillikni rivojlantirish.

18. **Pedagogik texnologiya** – ta'lim jarayonini tashkil qilishga qaratilgan metodlar tizimi.

19. **Axloqiy tarbiya** – shaxsda axloqiy fazilatlarni shakllantirish jarayoni.

20. **Ijtimoiy moslashuv** – shaxsning muhitga moslasha olish qobiliyati.

21. **Kasbiy etika** – kasbga oid axloqiy me'yor va qoidalar majmui.

22. **Pedagogik nazorat** – ta'lim sifati va o'quvchining yutuqlarini baholash jarayoni.

23. **Pedagogik qobiliyat** – o'qituvchi uchun zarur bo'lgan ijtimoiy va individual xususiyatlar.

24. **Kasbiy shaxs** – muayyan kasb doirasida shakllangan shaxsiy xususiyatlar egasi.

25. **Kasbiy motivatsiya** – kasbiy faoliyatga undovchi ichki omillar tizimi.

26. **Emotsional intellekt** – o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqara olish qobiliyati.

27. **Pedagogik refleksiya** – o'qituvchining o'z faoliyatini baholashi va tahlili.

28. **Kasbiy faoliyat** – insonning muayyan kasb doirasida olib borayotgan ishi.

29. **Tashkiliy iqlim** – jamoada yaratilgan tashkiliy-psixologik sharoitlar.

30. **Pedagogik kommunikatsiya** – o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot jarayoni.

31. **Ijtimoiy rollar** – insonning jamiyatdagi tutgan o'rni va majburiyatlari.

32. **Kasbiy axloq** – kasbiy faoliyatda amal qilinishi lozim bo'lgan axloqiy normalar.

33. **Didaktika** – ta'lim jarayonining nazariy asoslarini o'rganuvchi pedagogika bo'limi.

34. **Kasbiy tayyorgarlik** – kasbga oid nazariy va amaliy bilimlarni egallash jarayoni.

35. **Shaxsiy rivojlanish** – shaxsning bilim, ko'nikma va axloqiy fazilatlar nuqtai nazaridan o'sishi.

36. **Kasbiy mehnat** – ma'lum malakani talab qiluvchi mehnat faoliyati.

37. **Kasbiy ehtiyoj** – shaxsning o'zini kasbda ifoda etishga bo'lgan ichki talabi.
38. **Shaxslararo kommunikatsiya** – odamlar o'rtasida axborot almashinuvi jarayoni.
39. **Psixologik moslashuv** – yangi ish sharoitlariga moslasha olish qobiliyati.
40. **Kasbiy identifikatsiya** – shaxsning o'zini tanlangan kasb bilan bog'lash jarayoni.
41. **Pedagogik jarayon** – ta'lim-tarbiya mazmunining amalda amalga oshirilishi.
42. **Kasbiy yo'nalish** – o'quvchining kasbga bo'lgan maqsadli qiziqishi.
43. **Kasbiy ijtimoiylashuv** – kasbiy faoliyat orqali jamiyatga integratsiyalash jarayoni.
44. **Kasbiy ma'naviyat** – kasbiy faoliyatda namoyon bo'ladigan axloqiy qadriyatlar tizimi.
45. **Pedagogik mahorat** – o'qituvchining o'z faoliyatini yuqori saviyada tashkil etish qobiliyati.
46. **Kasbiy adaptatsiya** – yangi ish joyiga moslashish jarayoni.
47. **Kasbiy amaliyot** – o'qitilayotgan kasbga oid amaliy faoliyat turlari.
48. **Psixologik barqarorlik** – turli vaziyatlarda hissiy va ruhiy turg'unlikni saqlash.
49. **Kasbiy tanlov** – shaxsning maqsadli kasb yo'nalishini tanlashi.
50. **Shaxsiy sifatlar** – shaxsga xos individual psixologik jihatlar majmui.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Asqarova M. Kasbiy pedagogik faoliyat psixologiyasi. – Toshkent: TDPU, 2020.
2. Boymurodov N. Rahbar psixologiyasi. –T.: Yangi asr avlodi. 2007. -327 b.
3. Dushanov R.X., Farfiyev Y.A. Kasbiy psixologiya, O'quv qo'llanma. - T., 2010.
4. Ivanov P.I., Zufarova M.E. "Umumiy psixologiya" T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. - 480 b.
5. Ismailov I. Jinoyatchilikda uyushganlikning oldini olishni xuquqiy ta'minlash.- T., 2007.
6. Ismailov I., Burxanov D. Uyushgan jinoiy tuzilmalar shakllanishi va faoliyatining oldini olishda xamkorlikni tashkil etish (muammo va yechimlar).- T., 2007.
7. Ismoilov M. Kasbiy ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Noshir, 2019.
8. Yo'ldoshev M., Sharipova M. Kasbiy ta'limda pedagogik va psixologik yondashuvlar. – Buxoro: BDU, 2022.
9. Karimova V., Hayitov O., Akramova F., Lutfullayeva N. Psixologiya: Nopedagogik va nopsixologik oliy o'quv yurtlari uchun darslik //. Toshkent. T.: TDIU, 2007. – 435 b.
10. Karimova V.M., Xolyigitova N. Psixologiya: O'quv qo'llanma - TDIU, 2014.
11. Oila psixologiyasi. Prof. Shoumarov taxr. ostida. - T.: Shark, 2001.
12. Karimova V.M. Psixologiya. T.: Sharq, 2014. -256 b.
13. Shoumarov G'. 1001 savolga psixologning 1001 javobi. T., Mehnat. 2000.
14. Tulaganova G. K. Tarbiyasi qiyin o'smirlar. - T., 2005.
15. Umarov B.M., Psixologiya. Darslik- "Voris nashriyoti", Toshkent, 2012 y. 270 b
16. Umumiy psixologiya. A.V.Petrovskiy taxriri ostida.-T:»O'qituvchi», 1992.
17. Xayitov O.E., Lutfullaeva N.X. Psixodiagnostika va amaliy psixologiya. -

T. 2005.

18. Fayziev Ya.M., Eshboev E.X., Umumiy va tibbiy psixologiya: Tibbiyot kollejlari uchun darslik. - T.: Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashr., 2003.

19. Ermatov T. Pedagogika. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2017.

20. G’oziev E.G. Faoliyat va xulq-atvor motivatsiyasi. 2003.

21. G’oziev E.G. Muomala psixologiyasi. T.: -2001.

Foydalanilgan elektron manbalar:

www.edu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi rasmiy sayti

www.tdpu.uz – Toshkent davlat pedagogika universiteti rasmiy sayti

www.ziyonet.uz – Ta’lim portali, darslik va maqolalar manbasi

library.ziyonet.uz – Ziyonet kutubxonasi (kitoblar, o‘quv qo‘llanmalari)

navoiylibrary.uz – Alisher Navoiy nomidagi Milliy kutubxona elektron fondi

el.tdpu.uz – TDPU Elektron kutubxonasi

ilmlar.uz – Ilmiy maqolalar va adabiyotlar to‘plami

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB. KASBIY PSIXOLOGIYA FANIGA KIRISH. KASBIY PSIXOLOGIYANING UMUMIY MASALALARI	5
1.1-§. Kasbiy psixologiya fanining predmeti, maqsad va vazifalari.....	5
1.2-§. Kasbiy psixologiya fani va uning asosiy tarmoqlari	8
1.3-§. Kasbiy psixologiya fanining shakllanish tarixi	14
Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	15
Test savollari	16
II BOB. KASB TA'LIMI FAOLIYATIVA UNGA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR.....	18
2.1-§. Kasb ta'limi faoliyatining yo'nalishlari va shakllari.....	18
2.2-§. Zamonaviy talablar va ularning ta'limga ta'siri	20
2.3-§. Zamonaviy talablar kontekstida kasb ta'limini isloh qilish yo'llari.....	22
Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	25
Test savollari	26
III BOB. KASB TA'LIMI FAOLIYATIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLAR.....	28
3.1-§. Shaxslararo munosabatlarning roli.	28
3.2-§. Shaxslararo munosabatlarning psixologik asoslari	30
3.3-§. Ta'lim jarayonida munosabatlar.....	32
Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	34
Test savollari	35
IV BOB. KASB TANLASHGA YO'LLASHNING PSIXOLOGIK MOHIYATI.....	37
4.1-§. Kasb tanlash jarayonining psixologik omillari.....	37
4.2-§. Kasbga yo'naltirishda psixologik maslahatning o'rni.....	39
4.3-§. Kasb tanlashda noto'g'ri qarorlar va ularning oqibatlari.	42
Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	44
Test savollari	44
V BOB. KASBIY SHAKLLANISH JARAYONIDA SHAXS TARAQQIYOTI VA SHAXSNING KASBIY KAMOLOTI.....	46
5.1-§. Shaxsning kasbiy kamolotiga olib keluvchi asosiy bosqichlar	46
5.2-§. Kasbiy shakllanishda shaxs taraqqiyotiga ta'sir qiluvchi psixologik omillar (motivatsiya, qobiliyatlar).....	47
5.3-§. Shaxsning kasbiy kamolot belgilari va mezonlari.....	49
Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	50
Test savollari	51
VI BOB. SHAXSDA KASBIY ANGLASH VA SHAXS SHAKLLANISHINING TURLI BOSQICHLARIDA KASBIY O'ZLIKNI ANGLASH.....	53
6.1-§. Shaxsda kasbiy ong va kasbiy motivatsiyaning shakllanishi.	53
6.2-§. Shaxs taraqqiyotining turli bosqichlarida kasbiy o'zlikni anglash jarayoni.....	55
Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	60

Test savollari	61
VII BOB. KASB TANLASH MOTIVATSIYASI VA QIZIQISH. KASBGA YO‘LLASHDA SHAXSIY FAZILATLARNING ROLI.....	63
7.1-§. Shaxs rivojlanishining bosqichlari va kasbiy o‘zlikni anglashning psixologik asoslari.	63
7.2-§. O‘smirlik va yoshlik davrida kasbiy anglash jarayonining kechishi.	66
7.3-§. Kasbiy o‘zlikni anglashda tibbiyot ta‘limining va amaliy faoliyatning o‘mi.	67
Mavzu bo‘yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	69
Test savollari	70
VIII BOB. KASBIY PEDAGOGIKA FANINING ASOSLARI.	71
8.1-§. Kasbiy pedagogikaning maqsad va vazifalari.	71
8.2-§. Kasbiy pedagogikaning nazariy asoslari va rivojlanish tarixi.....	73
8.3-§. Tibbiyot va boshqa sohalarda kasbiy pedagogika tamoyillarining qo‘llanilishi.	76
Mavzu bo‘yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	78
Test savollari	78
IX BOB. TIBBIY TA‘LIMDA O‘QITISHNING NOAN‘ANAVIY USULLARI.....	80
9.1-§. Tibbiy ta‘limda noan‘anaviy usullarga ehtiyoj va asoslar.	80
9.2-§. Noan‘anaviy o‘qitish usullari va ularning turlari	82
9.3-§. Noan‘anaviy usullarning samaradorligi va ularni qo‘llashdagi muammolar.	84
Mavzu bo‘yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	87
Test savollari.	88
X BOB. KASBIY TA‘LIM MAZMUNI. KASBLAR VA IXTISOSLIKLAR UMUMDAVLAT KLASSIFIKATORI.	89
10.1-§. Kasbiy ta‘lim mazmuni va umumdavlat klassifikatorining ta‘rifi va ahamiyati.	89
10.2-§. Kasblar va ixtisosliklarni tizimlashtirishning roli va vazifalari.	91
10.3-§. Muayyan kasblarga tayyorgarlik: tibbiyot yo‘nalishidagi oliy ta‘lim muassasalari misolida.	94
Mavzu bo‘yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	97
Test savollari	98
XI BOB. O‘ZBEKISTONDA KASBIY TA‘LIMNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARNI QO‘LLASH.....	100
11.1-§. Xorijiy mamlakatlarda kasbiy ta‘lim tizimining rivojlanish xususiyatlari va ilg‘or tajribalari (tibbiyot oliygohlari misolida).....	100
11.2-§. O‘zbekiston kasbiy ta‘lim tizimini modernizatsiya qilishda xorijiy tajribalarning tatbiqi va o‘ziga xos yondashuvlari.....	103
11.3-§. Kasbiy ta‘limda xorijiy tajribani joriy etishning dolzarb yo‘nalishlari va istiqbollari.	105
Mavzu bo‘yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	107
Test savollari	108

XII BOB. KASBIY TA'LIMDA TARBIYAVIY ISHLAR MOHIYATI.	
TARBIYA JARAYONIDA TA'LIM OLUVCHILAR SHAXSI	
XUSUSIYATLARI.	110
12.1-§. Kasbiy ta'limda tarbiyaviy ishlarning mazmuni va asosiy yo'nalishlari.	110
12.2-§. Tarbiya jarayonida ta'lim oluvchilarning individual va psixologik xususiyatlari.	112
12.3-§. Kasbiy ta'limda shaxsni har tomonlama rivojlantirishdagi tarbiyaviy ishlarning roli.	113
Mavzu bo'yicha bilimlarni mustaxkamlash uchun savollar.	116
Test savollari	116
GLOSSARIY	118
FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.	121

Muallif: Sh.N. Muratova, O.X. Qosimova

KASBIY PSIXOLOGIYA, KASBIY PEDAGOGIKA

O'QUV QO'LLANMA

Muharrir:	M.Bultakova
Badiy muharrir:	Sh.Shukurov
Musahhih:	I.Umirov
Sahifalovchi:	Sh.Maxkamov

“KREATIV FIKRLASH NASHRIYOT MATBAA UYI” MCHJ

Nashriyot litsenziyasi: № 2519471. 16.07.2024

130100, Jizzax shahar, Ittifoq mahallasi, Ittifoq ko'chasi 94-uy

E-mail: Ixtivor.8778@mail.ru Tel: 91-596-01-04, 94-398-39-93

Bosishga 2025-yil 10-iyun ruxsat etildi. Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$. Ofset bosma.

“Times New Roman” garniturası. Shartli bosma tabog'i 8,875

Adadi 20 dona. Buyurtma № 72

“KREATIV FIKRLASH NASHRIYOT MATBAA UYI” MCHJ

Matbaa bo'limida ofset usulida bosildi.

6998